Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Mark og Montre

Årbog for Ribe Amts museer
2000

Mark og Montre

Årbog for Ribe Amts museer
2000

Udgiver:
Ribe Amts Museumsråd

Redaktion:
Holger Villumsen (ansv.red.),
Mette Slyngborg og Jens Sørensen.

Tilrettelæggelse:
Holger Villumsen

Oversættelse:
Hugh Whinfrey, MSC

Layoutidé:
Holger Villumsen

Produktion:
Boisen & Nielsen, Grindsted
Trykt på 115 gr. Lumiart

© *Artikelforfatteren*

36. årgang

ISSN 0105-0826
ISBN 87-987624-1-9

Mark og Montre. Årbog for Ribe Amts Museer
kan købes på museerne og i boghandlen.
Pris 60 kroner

Illustration på forside: *Ingrid Vang Nyman (1916-1959) Omslagsillustration til Astrid Lindgrens bog "Pjäser för barn och ungdom" fra 1959. Gouache på karton. 373 x 211 mm. Tilhører Peder Nyman.*
Frontispiece: *Ingrid Vang Nyman (1916-1959): Jacket illustration for Astrid Lindgren's book "Pjäser för barn och ungdom" from 1959. Gouache on cardboard. 373 x 211 mm. Property of Peder Nyman.*

Illustration på bagside: *Udvalgte pragtgenstande fra de rige grave ved høvdingegården i Tjæreborg. Foto: Brian Kristensen, Esbjerg Museum.*
Illustration on back page: *Selected showpieces from the rich gravesites at the chieftain's estate in Tjæreborg. Photo: Brian Kristensen, Esbjerg Museum.*

Indhold

5 Forord
Foreword

7 *Teresa Nielsen*
Pippi Langstrømpe og meget, meget mere – den danske kunstner Ingrid Vang Nyman
Pippi Longstocking and a lot more than that – Work by the Danish artist Ingrid Vang Nyman

15 *Lene B. Frandsen*
Drejekværn af rhinsk basalt fundet ved Fåborg kirke, Ribe Amt
Rotary quern of Rhine basalt found at Fåborg Church, Ribe County

23 *Mariann Ploug*
Vestjyder – os selv og de andre!
West Jutlanders – Us and them!

33 *Ulla Mejdahl*
Nordsøens konger, 250-850 e.Kr.
Kings of the North Sea, 250-850 AD

41 *Kristine Hoff*
Klik på kunsten
Click the art

45 *Palle Siemen*
Tre høje fra Breinholtgård Golfbane – en jættestue og to enkeltgravshøje
Three barrows from Breinholtgård Golf Course – One passage grave and two single grave burial mounds

65 *Torben Abd-el-Dayem*
Udrustning og organisering af det første togt til Ostindien 1618
The fitting-out and organising of the first expedition to East India in 1618

75 *Morten Hahn-Pedersen*
Martin Spangsberg – en vestjyde i zarens tjeneste
Martin Spangsberg – A West Jutlander in the service of the Tsar

83 *Claus Feveile*
Klinkpropper – klinkning af tyndvæggede lerkar fra middelalder (?) og nyere tid
Rivets – Riveting of thin-walled earthenware vessels from the Middle Ages (?) and more recent times

89 *Carsten Sander Christensen*
Informationsteknologi og registrering af museumsgenstande – en historisk dimension og et blik ind i fremtiden
Registration of objects and information technology – A historic dimension and a look into the future world of the museums

101 *Svend Tougård*
Fokus på hvaler i Danmark
Focus on whales in Denmark

107 Glimt fra museerne
Scenes from the museums

123 Museerne i Ribe Amt
The Museums in the County of Ribe

Harry Hansen, formand for Ribe Amts Museumsråd

Forord

Under overskriften *Kend dit amt* inviterede Ribe Amts Museumsråd i 1999 amts- og lokalpolitikere, embedsmænd og forvaltninger til en velbesøgt temadag om amtets museer og deres arbejde. Arrangementet blev i lighed med tidligere år afviklet i begyndelsen af valgperioden med det formål at give deltagerne en inspirerende introduktion til museernes ofte ukendte arbejdsområder. Under politikernes bevågenhed har det skabt en tættere kontakt mellem museerne og forvaltningerne i amtet.

I tæt samarbejde med Ribe Amts Tegnestue var det i 1999 muligt at udgive en ajourført, fællesamtslig museumsguide i et nyt layout til afløsning af den tidligere udgave fra 1994. Udgiften hertil blev dækket gennem flere års opsparing. I guiden gives en samlet præsentation af de 17 museer og deres i alt 40 udstillingsafdelinger, der er tilknyttet Ribe Amts Museumsråd. Museumsguiden distribueres gratis via Museumsrådets sekretariat.

Ribe Amts Museumsråd støtter hvert år en række større eller mindre projekter, der falder ind under rådets fordelingskriterier til de fællesmidler, der afsættes til forskningsopgaver og fællesforanstaltninger. Puljens størrelse er afhængig af Museumsrådets øvrige aktiviteter og har de seneste år været mellem 125.000 og 195.000 kroner. Der ydes typisk støtte efter princippet hjælp til selvhjælp ved at matche andre tilskudsmuligheder, som det er blevet almindeligt i de danske museers økonomi.

Blandt museumsrådets ordinære og associerede medlemmer ydes der i prioriteret rækkefølge støtte af fællesmidlerne til: 1) Fællesamtslige forskningsprojekter og publikationer, 2) Enkelte forskningsprojekter og publikationer, og 3) Fællesanskaffelser og fællesudstillinger. Med publikationer er der tænkt på forskningsresultater og tilgængeliggørelse af museernes samlinger. Endvidere hedder det i de vedtagne fordelingskriterier, at projekter kan løbe over flere år. Fordelingskriterierne er til stadig debat, og en tidsmæssig ajourføring er under udarbejdning. Eksempelvis kan nævnes, at der i de eksisterende retningslinier ikke er tænkt på elektronisk formidling.

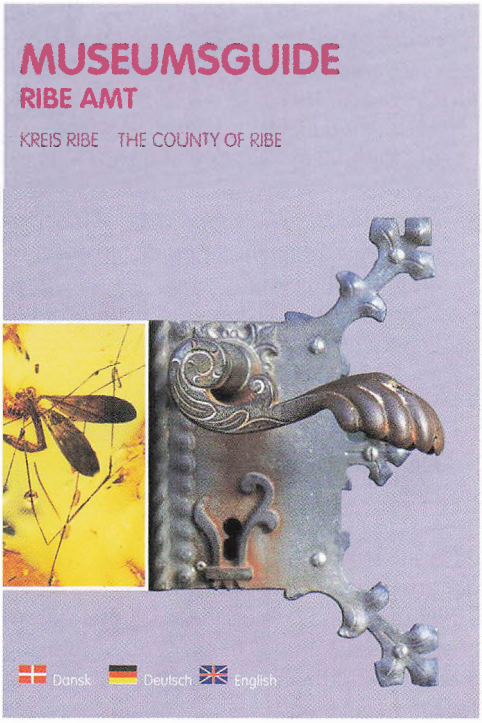

Fig. 1: Museumsguidens forsideillustration er en symbolsk invitation til at træde indenfor på museerne i Ribe Amt.
Fig. 1: The illustration on the front page of the Museum Guide is intended to be a symbolic invitation to visit the museums of the County of Ribe.

Museumsrådets fællesmidler for 2000 blev over to runder fordelt til følgende projekter:

1. *Den Antikvariske Samling:* Projekt Estland og Dendrokronologisk datering af Ribe gl. Rådhus.
2. *Fiskeri- og Søfartsmuseet:* Forskningsprojekt om offshoreindustriens afledte effekter i den sydvestjyske region.
3. *Ølgod Museum og Varde Museum:* Magnetisk kortlægning af jernudvindingspladserne i Gødsvang, Krarup og Hessel.
4. *Grindsted-Vorbasse Museum:* Undersøgelse af den kulturhistoriske baggrund for kulminemodellen De sorte Diamanter.
5. *Vestjyllands Kunstmuseum:* Undersøgelse af samlingens særpræg, udstillings- og formidlingsmuligheder.
6. *Ølgod Museum, Varde Museum* m.fl.: Publiceringsstøtte til undersøgelsesresultater om gårdtegneren C.J. Jespersen.
7. *Vejen Kunstmuseum:* Identifikation og formidling af fotografier af billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen og hans værker.

Alt i alt et vellignende billede af de emner, der arbejdes med på tværs af faggrænser og virkeområder. De støttede projekter afrapporterer sædvanligvis til Mark og Montre, og årbogens artikler er således ofte en kvittering for modtaget støtte.

Internationalt har Ribe Amts Museumsråd i samarbejde med amtets kulturkonsulent siden 1995 knyttet stadig tættere kontakt til 4 lettiske museer i Cesis, Valmiera og Limbazi. Med udgangspunkt i edb-registrering og elektronisk kommunikation har tre repræsentanter fra museumsrådet to gange været i Letland for at installere såvel brugt som nyt computerudstyr på de respektive museer. I forbindelse med 1999-besøget blev der gjort forberedelser til en lettisk studietur til Ribe Amt, der med støtte fra Demokratifonden afvikles for en busfuld lettiske kolleger i efteråret 2000.

Som formand for Museumsrådet oplever jeg en stor bredde i museernes forskelligartede arbejdsfelter, og Mark og Montre 2000 skal betragtes som vores bidrag til den alsidighed, der tæller på det danske museumsvæsens styrkeside. Det er mit håb, at læseren må blive inspireret til at søge kilden til artiklernes tilblivelse. Museerne vil tage pænt imod Dem, hvadenten det gælder opklarende besøg i udstillingerne eller direkte kontakt til den enkelte medarbejder og forfatter.

SUMMARY

Foreword

A theme day about the museums and their work has created closer contacts with the county and municipal departments responsible for co-operative relationships. One of the results of this work is the publication of a new, joint County Museum Guide. The Museum Council's pool for research projects and joint projects supports a varied and multifaceted field of research each year and is distributed among the 17 museums of the county according to fixed allocation criteria. During the autumn of 2000, there will be follow-ups on international co-operation with four Latvian museums and on their needs for computer equipment for registration and communication.

Teresa Nielsen, museumsinspektør

Pippi Langstrømpe og meget, meget mere
– den danske kunstner Ingrid Vang Nyman

På Vejen Kunstmuseum er der mulighed for at arbejde med mindre kendte sider af den danske kunsthistorie – og særligt de kvindelige kunstnere. I 1997 var det malerinden Anna E. Munch, sensommeren 2000 blev det Henriette Hahn-Brinckmanns tur og sidst på året den berømte, men i Danmark lidet kendte tegner Ingrid Vang Nyman – Hvorfor netop i Vejen? Beretningen følger nedenfor.

Hvilket barn - og for den sags skyld voksen – kender ikke Pippi Langstrømpe? Astrid Lindgrens beretning om den fregnede pige med de strittende røde fletninger er oversat til et væld af forskellige sprog. Dygtigt markedsført af forfatteren og hendes forlag er Pippi i den grad blevet indbegrebet af Sverige, at det er hende, der pryder forsiden af DSB bladet *Ud & Se* fra juni 1999 med overskriften "Här kommer svenskarna". Aktuelt er der en smuk pointe i at sammenkæde hende med den nye dansk-svenske forbindelse over Øresund, men Pippi er kun delvis et svensk produkt. En meget stor og vigtig del af historien er dansk. For hvad ville Pippi være uden de karakteristiske billeder af denne frække tøs? Kun få kender billedernes skaber til trods for, at der på en af bogens første sider står: Illustreret af Ingrid Nyman.

Ingrid Vang Nyman og Vejen

At det er Vejen Kunstmuseum, der skaber den første separatudstilling med værker af Ingrid Vang Nyman (1916-1959), har sin naturlige forklaring. Gennem vort opsøgende arbejde omkring museets hovedperson, billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen (1861-1941), kom der kontakter til efterkommere af de gamle Vejenfamilier.

Af og til blev der talt om Ingrid Vang Nyman, men først da der skulle studeres en Hansen Jacobsen vase hos hendes søn, dagbladstegneren Peder Nyman på Politiken, kom der for alvor skred i sagerne. Spisestuen rundt hang hendes karakteristiske, mørkstemte selvportrætter, andetsteds strålede hendes otte seriegrafier *Barn i öst och väst,* samt hendes forskellige værker fra tiden op til og under studierne på Kunstakademiet.

Siden gik det fornøjelige detektivarbejde med at opsøge alle tænkelige afkroge af familien for at studere hendes værker og forhøre, om der skulle ligge korrespondance

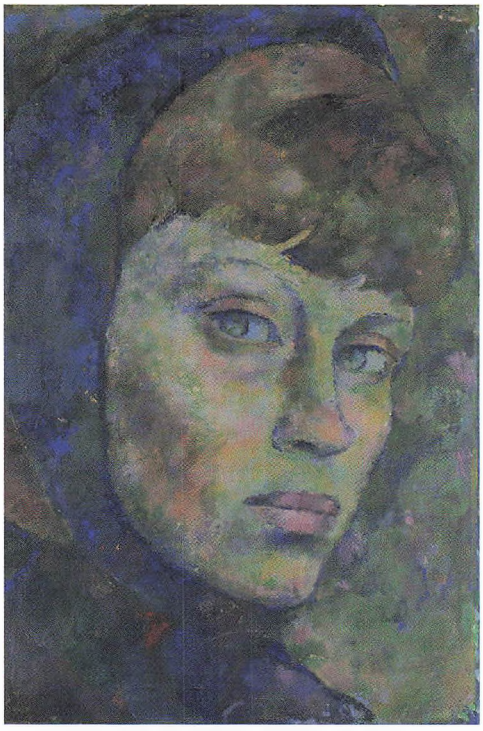

Fig. 1: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): "Selvportræt med blåt tørklæde". Udateret. Olie på lærred. 64 x 43 cm. Tilhører Peder Nyman.
Fig. 1: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): "Self-portrait with blue scarf". Undated. Oil on canvas. 64 x 43 cm. Property of Peder Nyman.

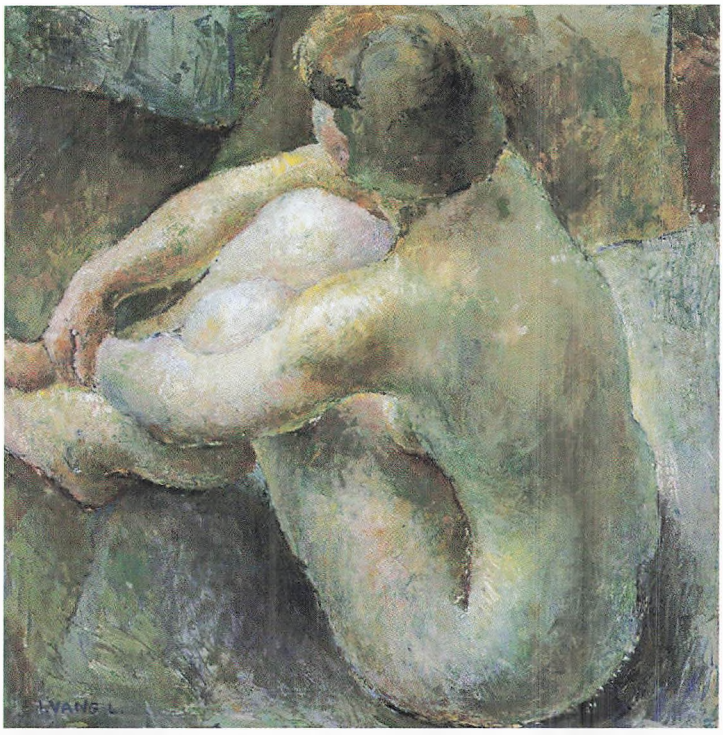

Fig 2: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): "Siddende model". Udateret. Olie på lærred. 76 x 76 cm. Tilhører Peder Nyman.
Fig. 2: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): "Sitting model". Undated. Oil on canvas. 76 x 76 cm. Property of Peder Nyman.

eller anden form for dokumentation om hendes liv. Som usynlige skulderklap fra ukendte højere magter kom der tilfældigt forbindelse til en fin samling hos en indirekte slægtning i Sverige og ved et mærkeligt lykketræf blev fem ubrændte, keramiske portætter fundet i Vejen - men mere om det senere.

Familiebaggrund

Ingrid Vang Nymans tilknytning til Vejen kommer i kraft af kunstnerens bedstefar, den navnkundige nationalbankdirektør Johannes Lauridsen (1847-1920). Han var en af de driftige personer, der var med til at grundlægge stationsbyen Vejen. Var det ikke for Johannes Lauridsen, Peder Lauridsen og Jacob Appel havde *Aposteltoget* slet ikke gjort holdt i Vejen. Tog havde byen i allerhøjste grad brug for til leverancer og distribution af den hastigt voksende produktion fra Johannes Lauridsens Alfa Margarine, cikorieprodukterne han fik lavet samt varerne fra tagpapfirmaet Phønix, som han var med til at stifte. Manglede man noget i byen, gik de toneangivende personligheder sammen, man dannede en forening, og der opstod skoler, biblioteker, mejerier, banker og meget andet. Blandt nationalbankdirektørens seks børn var Ingrid Vang Nymans fader, Peder Vang Lauridsen (1890-1923), der blev gift med Helga Pedersen, hvis fader ledede Vejen Trælast. Han drev fra 1918 landbrug ikke langt fra Vejen, hvor han bestyrede Gramgaard under Schackenborg, men ramtes af tuberkulose og døde, da Ingrid Vang Nyman kun var syv år gammel. Også hun fik tuberkulosen at mærke og måtte alene sendes på længerevarende sanatorieophold i Danmark og Italien. Ved hjemkomsten flyttede familen lidt omkring til de fandt sig til rette i Odense, hvor Ingrid Vang Nyman, kaldet Pus, voksede op med sine søstre Kirsten, kaldet Pie (født 1926), og Helga, kaldet Ydder (1918-1991). Med dårligt helbred blev det

Fig. 3: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): Diverse keramiske arbejder. Udaterede. Tilhører Peder Nyman.
Fig. 3: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): Diverse ceramic works. Undated. Property of Peder Nyman.

ikke til meget skolegang – en bet for en kvinde, som det siden fortælles om, gerne ville have studeret zoologi, etnografi eller lignende fag, der kræver grundige studier og tålmodigt identifikationsarbejde.

Kunstens verden

Det blev kunsten, der trak, og vejen gik via Kunstakademiet i København. I slutningen af 30'erne og begyndelsen af 40'erne fik hun arbejdet med maleri, skulptur og keramik, inden hun drog til Sverige. I familien fortælles en anekdote om hendes stedfar Svend Elqvist, der en dag henvendte sig på Kunstakademiet for at høre, om niecen gjorde fremskridt. Ingrid Vang Nyman var ikke på skolen, men læreren kunne forsikre ham om, at alt var i orden, for hende kunne de ikke lære mere – hun kunne, hvad hun skulle kunne! Det ses blandt andet i hendes studie i olie på lærred af en rygvendt, siddende model – helt i tråd med en franskinspireret dansk modernisme. Hendes lune og humor ses i de keramiske arbejder, hvor man nok kan ane et åndeligt fællesskab med folk som Robert Storm-Petersen og Hans Scherfig (dennes *Urskoven* udkom 1937 med tekst af Jens August Schade).

Efter i Stockholm i 1940 at have født sin søn Peder var hun i ganske lang tid bosat i Vejen hos onklen Olav Vang Lauridsen på den store slægtsgård Grønvang. Dér skabte hun formodentlig portrættet af sin søn siddende i haven mellem blomsterne. Allerede her ses hendes tegneseriestil med tydelig optrækning af konturerne. Det var en teknik, som europæiske kunstnere allerede i 1880'erne tog til sig stærkt inspireret af de japanske træsnit, der fra slutningen af 1850'erne strømmede ud på det europæiske marked. Som en anden Buddha synes barnet at sidde i indadvendt meditation – et indtryk der understreges af de lukkede øjne. Herfra er der ikke langt til det ægyptisk, enkle ler-

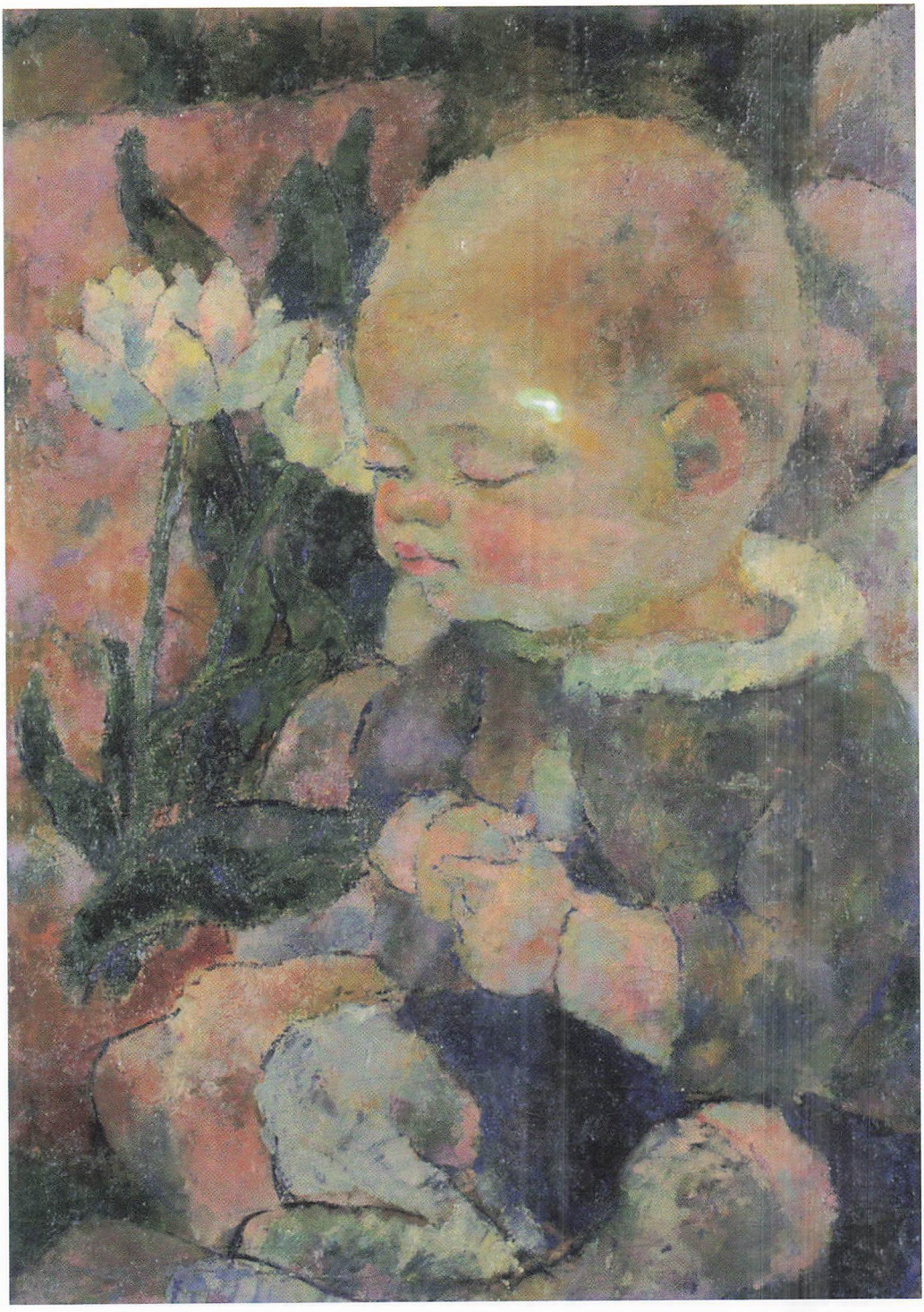

Fig. 4: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): Portræt af kunstnerens søn, Peder, formodentlig udført i haven ved Grønvang omkring 1941. Olie på lærred. 64,7 x 46,4 cm. Privateje.
Fig. 4: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): Portrait of the artist's son, Peder, presumably painted in the garden at Grønvang around 1941. Oil on canvas. 64.7 x 46.4 cm. Privately owned.

portræt, som må være modelleret på samme tid.

Takket være museets møde med denne elegante lille skulptur og et selvportræt af Ingrid Vang Nyman var der pludselig nogle brikker, der faldt på plads.

Fem usignerede portrætter

Et halvt års tid forinden havde jeg været på omvisning i det nu tømte Grønvang. I et rum stod på gulvet et marmorportræt af Johannes Lauridsen skabt af Hansen Jacobsen. Det er siden kommet til Vejen Kunstmuseum, hvor dets pendant, portrættet af hustruen Maren, længe har haft til huse. Men hvad var det for nogle fine portrætter, der gjorde Johannes Lauridsen selskab? Ingen af dem var signerede, men kendsgerningen, at de stod i ubrændt ler kunne tyde på, at de var udført af en, der havde opholdt sig på egnen i et godt stykke tid, og Jens Nielsen, der en tid drev friskole i Vejen, var det ialtfald ikke! Først ved at træffe andre af Ingrid Vang Nymans portrætter blev det muligt at sætte navn på dem. Det viser sig, at familien, efter at hun var rejst videre til Stockholm i løbet af 1942, havde fået hovederne nedpakket i en trækasse, omhyggeligt foret med træuld. Sammen med andre af deres gemmer havde kassen stille fået lov at stå i den fjerneste krog på loftet – og ville måske en dag være blevet tømt på lossepladsen!

Livet i Stockholm

Formodentlig i kraft af ægteskabet med den svenske digter Arne Nyman (1918-1987), valgte Ingrid Vang Nyman at drage til Stockholm. De blev gift i 1940, men skilt forholdsvis kort tid efter. I begyndelsen lavede hun lidt af hvert for at tjene til dagen og vejen, men takket være svigerfamilien og venners forbindelser til forlags- og dagbladsverdenen ændrede det sig hurtigt. Fra hun i 1945 debuterede som illustrator med tegninger til kusinen Pipaluk Freuchens bog *Ivik den faderløse,* og den da ukendte Astrid Lindgrens *Pippi Langstrømpe,* var det slut med den frie kunst. Det blev illustrationsopgaverne, der tog tiden. Selv om hun efter datidens normer forlangte ualmindeligt høje honorarer, var en verdenssensation som Pippi, ikke noget hun umiddelbart kom til at leve fedt af. Hun ville levere et gennemført produkt, og dette har krævet meget af hende

Fig. 5: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): Buste af Peder Nyman som spæd. 1940. Ubrændt, overfladebehandlet ler. 20,5 x 20 x 15 cm. Privateje.
Fig. 5: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): Bust of Peder Nyman as a baby. 1940. Unfired, surface-treated clay. 20,5 x 20 x 15 cm. Privately owned.

selv, hvilket kunne give uoverensstemmelser med medarbejderne på forlagene. De så dog hendes talent – det var dem, der havde bestemt, at netop hun skulle tegne Pippi – og året efter udkom hele fem bøger med hendes illustrationer. Samtidig skabte hun blandt andet tegneserien *Petronella* til det svenske dagblad *Morgon Tidningen,* og satirebladet *Joker* nåede hun også at lave mindst et par forsider til. Siden gik det støt med syv bogillustrationsopgaver i 1947, to i 1948 (og dertil den fine litografimappe *Barn i öst och väst*), syv i 1949 og det mægtige projekt med den gennemillustrerede trebinds læsebog *Nu skal vi läsa.* Derefter kom der højst et par bøger om året, og i 1954 flyttede hun permanent hjem til Danmark. De psykiske lidelser, hun længe havde døjet med, tog til. Alligevel udkom i 1957 Astrid Lindgrens *Här kommer Pippi Långstrump* med hendes helt nye illustrationer og i årene 1957-59 arbejdede hun med at omskabe Pippi historierne til tegneserieforløb. De blev trykt i børnebladet *Klumpe Dumpe* og udkom i 1969-71 som sammenhængende tegneseriebøger. Luciadag, den 13. december 1959, var livet blevet for meget for Ingrid Vang Nyman, og hun valgte selv at gøre en ende på det hele. Måske netop dette tragiske endeligt har været årsagen til, at denne begavede kunstner er gået i glemmebogen. Uden en ægtefælle eller en agent til at værne om hendes minde er den fulde hæder uden videre gået direkte til Astrid Lindgren.

Pippi, en selvidentifikation

Ingrid Vang Nymans navn vil uløseligt være forbundet med Pippi. De, der har kendt hende, fremhæver det påfaldende slægtskab, der er mellem tegneren og bogens heltinde. Ikke kun var de begge rødhårede og langlemmede, men dele af deres handlemønstre

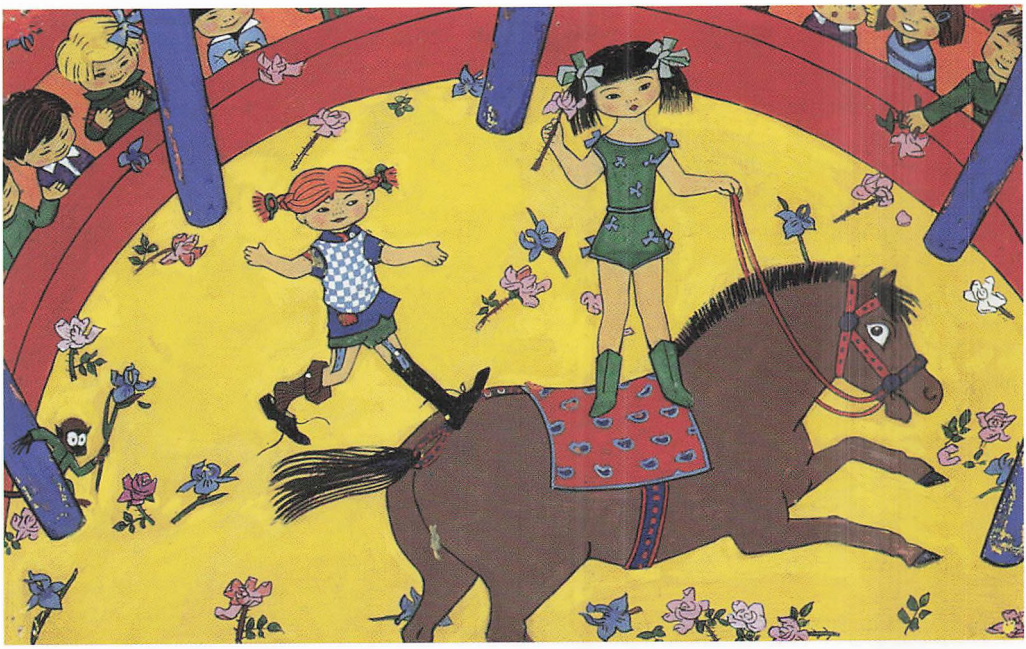

Fig. 6: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): "Pippi Langstrømpe i cirkus". Gouache udført til 1952 udgaven af "Boken om Pippi Långstrump". Tilhører Peder Nyman.
Fig. 6: Ingrid Vang Nyman (1916-1959): "Pippi Longstockings in the circus". Gouache made for the 1952 edition of "Boken om Pippi Långstrump". Property of Peder Nyman.

ligner også hinanden. Vel hvilede Ingrid Vang Nyman ikke i en egen selvsikkerhed og balance som Pippi, men det uhøjtidlige, gavtyveagtige havde hun. Det fortælles, at hun som forholdsvis lille pige en dag på Fyn løb hjemmefra. Hun blev siden fundet nede ved den tyske grænse, hvor hendes mål var at nå til havnen og mønstre som skibsdreng! En anden anekdote handler om en spejderforestilling, hvor hun skulle falde i vandet og blive reddet ... men ikke hun! Resolut dykkede hun og svømmede langt ned ad åen, så alle troede hun var druknet.

I et forsøg på at fornemme, hvordan hendes opvækst har været, kan vi følge hende til øen Enehøje ved Nakskov hos hendes elskede Onkel Peter (Freuchen), der også vidste at sætte pris på sin livlige niece. Her beskriver kusinen Pipaluk en episode om en ikke særlig ønsket gæst:

"Vi børn – jeg havde altid en del fætre og kusiner på besøg – brød os ikke ret meget om omtalte dame (fru X), og det gjorde Far nu heller ikke. Vi løb over til Fars arbejdsværelse og råbte: "Fru X, vor argeste fjende, er steget i land! Kan vi holde fæstningen?" (Vi legede altid noget voldsomt.) "Gu' dog!" udbrød Far og rejste sig fra skrivebordet i en fart. "Alle mand efter badetøjet! Men ingen må se, vi sniger os til vestkysten for at bade. Tag mine badebukser med, jeg er allerede på flugt!" Så sneg vi os efter badetøjet og pilede afsted til stranden. Der lå Far allerede og ventede på os! Vi fik instrukser om, hvordan vi skulle forholde os, når der kom bud hjemmefra. Og det varede heller ikke længe, før der dukkede et hoved op bag skrænten. Vi vadede alle ud i vandet og råbte og skreg, hoppede og dansede, svømmede under vandet og lavede alle mulige kunster, så det var ganske umuligt for den stakkel, der var sendt ud efter os, at komme i kontakt med os. Vedkommende råbte og viftede med vore badekåber og gjorde sig mange hæderlige anstrengelser, men ingen af os 'så det'. Det stakkels sendebud opgav os, og skyndte sig hjem ... Vor bane var fri, og vi styrtede op, for vandet var nederdrægtig koldt, husker jeg. Badetøjet lod vi ligge på stranden, og så gik vi tur ... da vi omsider kom hjem, husker jeg, at stemningen blandt de voksne var noget dyster, jeg husker ikke meget af, hvad der blev sagt, men jeg husker nogle sætninger som "Mærkelig børneopdragelse" og "Lade mig i stikken med denne forfærdelige fru X" og så videre. – Det var jo ikke mærkeligt, at vi børn så op til Far"[1].

På denne baggrund er det klart, at Ingrid Vang Nyman ved gennemlæsningen af Astrid Lindgrens manuskripter har haft øje for den listige, drillesyge historie, de skæve vinkler og ikke mindst den zoologiske og etnografiske præcision. Netop derfor bliver hendes illustrationer ikke romantiske og idyliske. I Pippibøgerne er der en fin symbiose mellem en radikal tekst og en radikal billedtolkning, der sammen har kunnet bevare deres gyldighed og endog vinde nye markeder. Samme skæbne er dog langt fra overgået alle de bøger, som hun har bidraget til. Læsebogen fra 1949 måtte kasseres i takt med kvindefrigørelsen, og også andre af de bøger, hun har illustreret, er blevet uaktuelle på grund af indholdets utidssvarenhed. Selv om billederne er eviggyldige, bliver de desværre stillet bort sammen med den tekst, som ingen længere gider læse. Lad Pippi leve, og se om ikke der er nogle andre af de bøger, Ingrid Vang Nyman har tegnet til, der i takt med, at deres daværende læsere er blevet bedsteforældre, naturligt vil nå genoptrykningsalderen!

Teresa Nielsen, født 1964, mag.art. i kunsthistorie fra Københavns Universitet 1995. Siden 1994 leder af Vejen Kunstmuseum.

Noter

1. Pipaluk Freuchen, s. 142f.

Litteratur

Freuchen, Pipaluk: Min Far. I *Bogen om Peter Freuchen.* Pipaluk Freuchen, Ib Freuchen & Helge Larsen (red.). København 1958.

SUMMARY

Pippi Longstocking and a lot more than that – Work by the Danish artist Ingrid Vang Nyman

The opportunity exists at the Vejen Art Museum to encounter lesser-known Danish artists, especially female artists. Towards the end of the year 2000, the first one-man-show of Ingrid Vang Nyman's works was staged here. Her name most likely does not strike a bell, but does the name Pippi Longstockings? Ingrid Vang Nyman (1916-1959) is the artist who during the mid-1940s and onwards created the images of the red-haired wonder kid – the first really modern child – a wild one even by today's standards. The artist grew up in Jutland and on Funen, with close connections to Vejen, the small town which grew rapidly due to her enterprising grandfather, Johannes Lauridsen, one of the two directors of the National Bank. Ingrid Vang Lauridsen went to the Royal Academy in Copenhagen, but they could teach little to the talented woman. She soon left for Sweden, more precisely Stockholm, where she became well-acquainted with the relatives of her Swedish husband and his group of Bohemian friends. She was soon busy drawing illustrations for newspapers, magazines and from the mid-1940s lots of illustrations and covers for children's books. The most famous ones are the ageless tales of Astrid Lindgren, but she also worked for many other contemporary authors. The strange fact is that many of her best illustrations have died with the by no means ageless texts which they were meant to accompany. When the story is no longer relevant, the illustrations, however good they may be, stand little chance of being recognised in their own right.

Lene B. Frandsen, museumsinspektør

Drejekværn af rhinsk basalt fundet ved Fåborg kirke, Ribe Amt

Under pløjning i Fåborg dukkede i 1999 en komplet drejekværn af rhinsk basalt op. I det følgende fortælles om udgravningen af fundstedet, samt den rhinske basalts oprindelse og drejekværnens historie. Er bortskaffelsen af en funktionsdygtig drejekværn udtryk for møllepligtens indførelse?

I det tidlige forår 1999 ringede Angel Iversen, Fåborg, til *Museet for Varde by og Omegn,* og fortalte at han dagen forinden havde pløjet to møllesten op. Efter beskrivelsen at dømme kunne der muligvis være tale om en drejekværn. Han fortalte endvidere, at han havde slæbt dem hjem til gården, og at han forinden havde markeret fundstedet (fig. 1). Jeg kørte hurtigst muligt til Fåborg og besigtigede lokaliteten og det fine fund, som langt oversteg forventningerne. Der var tale om to hele kværnsten af rhinsk basalt (fig. 2). Fundet er opsigtsvækkende dels fordi der er tale om en komplet drejekværn, hvor både ligger og løber er bevaret, dels fordi basalt er en vulkansk bjergart, som ikke findes naturligt herhjemme og derfor må være importeret.

Kværnstenene

Stenene blev opmålt og fotograferet på gårdspladsen. Der er formodentlig tale om en hel kværn, en såkaldt ligger og løber. Begge er tildannet af mørkegrå basaltlava. Traditionelt dateres drejekværne af rhinsk basalt herhjemme til vikingetid og tidlig middelalder. Den øverste sten, løberen, er en smule større end liggeren, diameteren er henholdsvis 50 og 46 cm (fig. 3). Også midterhullet er størst på løberen med 9 cm, mod liggerens 4 cm. Der har formodentlig været en træstok gennem hullerne for at holde stenene på plads under arbejdet. Løberens hul er størst, således, at der undervejs har kunnet hældes mere korn på, og dette har sikkert betydet, at overstenen har slingret noget. Kværnstenene er begge godt slidte på indersiden og er kun 5-6 cm tykke, ca. 4 cm fra kanten på liggerens overside ses et lille fingertykt hul, her kan have siddet en drivstang, jævnfør figur 4. Oversiden af løberen er endvidere forsynet med en vulstformet krave omkring midterhullet.

Angel Iversen og hans søster Kristine Iversen ønskede ikke umiddelbart at aflevere ste-

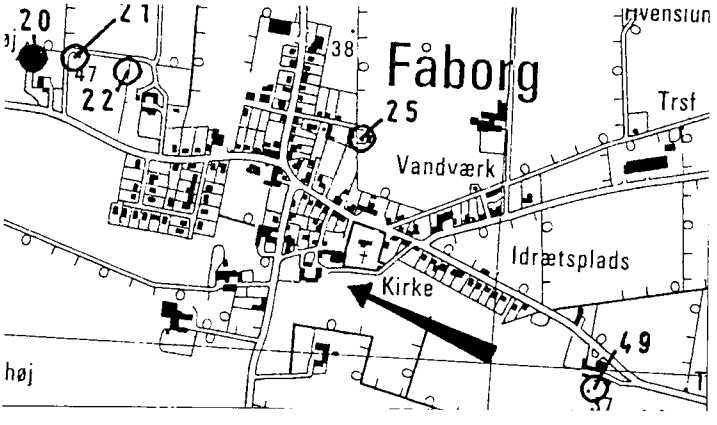

Fig. 1: På kortet er fundstedet af kværnstenen markeret. Kort: Danmark 1:25.000, 1113 II NV. Geodætisk Institut 1984. Copyright Kort- og Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.
Fig. 1: The site of the quernstone find is marked on the map. Map: Denmark 1:25.000, 1113 II NV. Geodetic Institute 1984. Copyright Kort- og Matrikelstyrelsen.

Fig. 2: Angel Iversen med de to kværnsten. Foto: Jens Chr. Top.
Fig. 2: Angel Iversen with the two quernstones. Photo: Jens Chr. Top.

nene til museet, men de har lovet at passe godt på dem.

Undersøgelsen af lokaliteten

Fundstedet var omhyggeligt afmærket på en pløjemark lidt øst for gården. Lokaliteten ligger højt og flot i landskabet umiddelbart syd for Fåborg kirke, mellem kote 37 og 40, hvorfra terrænet skråner jævnt ned mod syd. Angel Iversen fortalte, at efter den første sten var vippet op af ploven gik han hjem og hentede en skovl og gravede den anden op samme sted. En hurtig undersøgelse af fundstedet afslørede, at der var spor af mørkt jord og trækul. Tilsyneladende var kværnstenen anbragt i en nedgravning. Vi ville selvfølgelig gerne undersøge hvilken sammenhæng kværnstenene eventuelt indgik i, og med Angel Iversens tilladelse blev der iværksat en prøvegravning[1]. Et par dage senere begyndte en rendegraver systematisk at fjerne muldlaget. I første omgang gravedes en 3-3,5 meter bred nord-syd gående søgegrøft tværs hen over fundstedet (fig. 5). På det sted hvor kværnstenene var fundet, fremkom en ca. 80 cm bred og 30 cm dyb trækulsholdig grube. Desuden iagttoges spredte stolpehuller og flere grøfter. Det stod snart klart at kværnstenene ikke var anbragt i nogen bygning, men tilsyneladende gravet ned på åben mark. Det var således ikke muligt at datere dem ud fra den kontekst de indgik i. Heldigvis var der rigeligt med trækul i gruben, og en trækulsprøve blev straks indsendt til Nationalmuseet Naturvidenskabelige Undersøgelser (NNU) til kulstof 14-datering. I forbindelse med en udvidelse af feltet mod øst, i det område hvor der var konstateret flest stolpespor i søgegrøften, fremkom et grubehus, samt endnu flere usystematiske stolpehuller. Grubehuset kunne ved hjælp af dets indhold af keramik dateres til ældre germansk jernalder (ca. 400-575 e.Kr.) (fig. 6). Stolpehullerne synes at hidrøre fra en samti-

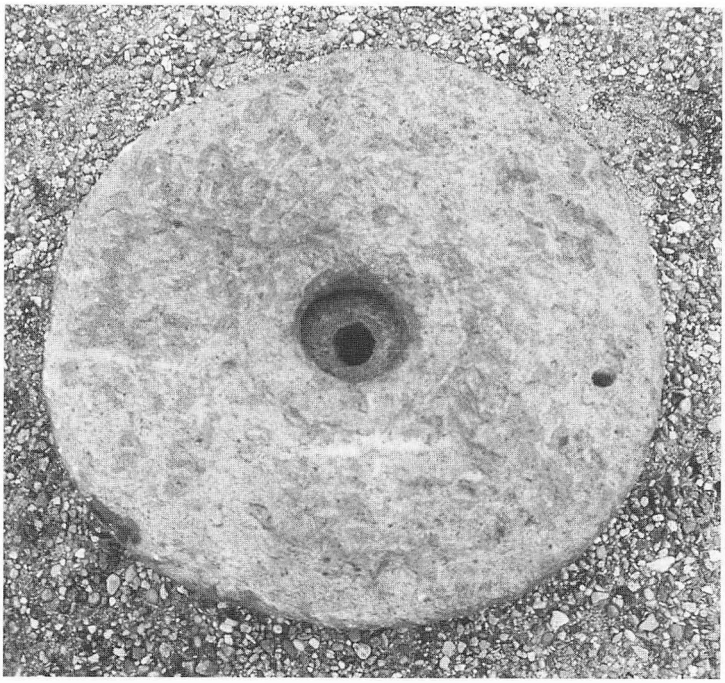

Fig. 3: De to kværnsten anbragt oven på hinanden – som de må have fungeret. Foto: Lene B. Frandsen.
Fig. 3: The two quernstones placed on top of each other – as they must have functioned. Photo: Lene B. Frandsen.

dig bebyggelse, mens grøfterne var stratigrafisk yngre.

Udgravningen havde i første omgang resulteret i fundet af en hidtil ukendt jernalderlokalitet – troede vi. En nærmere undersøgelse af Fåborg kirkes historie viste spændende nok, at K. Høgsbro Østergaard allerede i 1953 fandt spor fra jernalderen i form af en grube med jernudvindingsslagger og to stolpehuller i forbindelse med en restaurering af Fåborg kirke, hvor en del af kirkegulvet blev gravet op[2].

Rhinsk basalt

Som det fremgår af navnet *Rhinsk basalt* stammer lavabjergarten fra brud i Rhinområdet, nærmere bestemt et vulkansk bjergområde nær Mayen og Niedermendig. Lokalt har bruddene været anvendt siden oldtiden, og i hvert fald i vikingetid og tidlig middelalder har basaltlavaen herfra dækket behovet for kværnsten over store områder. Uden for ressourceområdet findes basaltkværne hovedsageligt langs Rhinen og Nordsøkys-

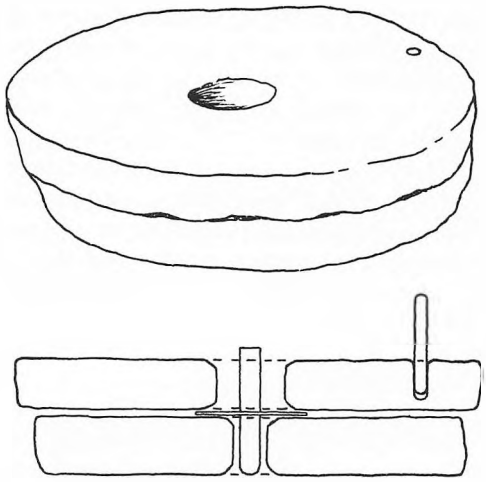

Fig. 4: Rekonstruktion af Fåborgkværnen. Tegning: Bent Ejner Nielsen.
Fig. 4: Reconstruction of the Fåborg quern. Drawing: Bent Ejner Nielsen.

Fig. 5: Udgravningsfeltet, set fra syd. Foto: Lene B. Frandsen.
Fig. 5: The excavation field, viewed from the south. Photo: Lene B. Frandsen.

ten, i Nordtyskland og i Syd- og Østengland. De største samlede fund af importerede kværnsten er gjort i henholdsvis Hedeby og Dorestad, begge skal muligvis betragtes som transitpladser for handel med disse kværnsten. Det samme kan være tilfældet med Ribe da der også her er fremkommet mange fragmenter af rhinsk basalt. I de stenfattige marskegne har de gode basaltkværne sikkert været højt værdsatte. Basaltlava er specielt velegnet til kværnsten fordi den på grund af sin ru, porøse struktur – selv ved længere tids brug – ikke bliver slidt glat.

Drejekværnens oprindelse

Almindeligvis regner man med, at drejekværnen som type dukker op i Danmark ca. 200 e.Kr., hvor den afløser skubbekværnen, som har været anvendt siden indførelsen af agerbruget ca. 3900 f.Kr. Nye fund og undersøgelser viser dog, at man muligvis nogle steder, især i det sydlige Jylland, har kendt drejekværnen allerede i ældre romersk jernalder (0-200 e.Kr.)[3]. For eksempel er der i Galsted nær Toftlund udgravet et jernalderhus fra ældre romersk jernalder, hvori fremkom en ligger til en drejekværn af granit. Ved Stepping Mølle mellem Jels og Christiansfeld har man ligeledes i et fund fra ældre romersk jernalder fundet fragmenter fra drejekværne, og her af rhinsk basalt.

Det er ikke umuligt, at det var de importerede kværne af rhinsk basalt, som var de første drejekværne danskerne stiftede bekendtskab med. I de nordvesttyske kystområder og på de nordfrisiske øer er der flere eksempler på kværnsten af rhinsk basalt i bebyggelserne fra ældre romersk jernalder[4]. Enkelte kværnsten af basalt har givetvis fundet vej til Danmark så tidligt, men formodentlig var handelsmønstret og infrastrukturen i romertidens Danmark ikke veludviklet nok til at disse blev distribueret i stor stil. Da man først havde opdaget drejekværnens fortræffelighe-

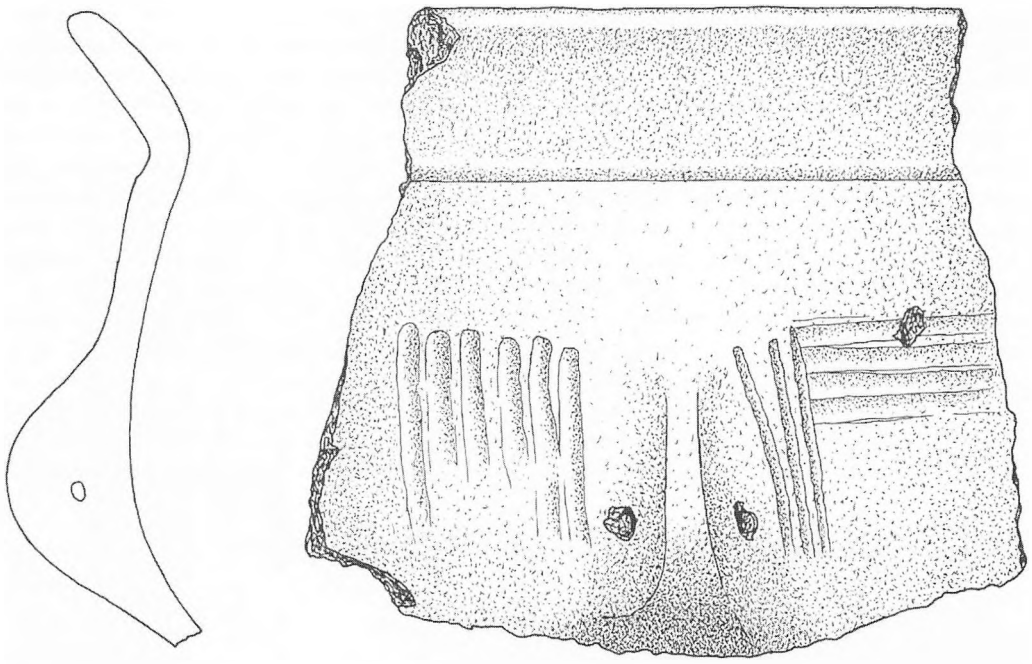

Fig. 6: Keramik fra grubehuset, vandret øre med lodret gennemboring er et karakteristisk træk fra ældre germansk jernalder. Tegning: Bent Ejner Nielsen.
Fig. 6: Ceramics from the pit house, the horizontal handles with vertical perforation are a characteristic feature of the Early Germanic Iron Age. Drawing: Bent Ejner Nielsen.

der, blev den overalt kopieret i granit. Der var virkelig tale om en tidsbesparende opfindelse. Undersøgelser over tidsforbrug i forhold til kornmængde viser, at 1 kg korn kan formales på ca. 15 minutter på en drejekværn, mens det tager mellem 40 og 180 minutter på forskellige typer af skubbekværne[5].

Selv om der findes enkelte eksempler på drejekværne af rhinsk basalt fra jernalderen i Danmark, er det først i vikingetiden, de for alvor dukker op i fundmaterialet. Dette skyldes formodentlig en forandring af handelsmønstret, hvor nu også dagligvarer i større grad forekommer blandt importvarene[6] samt en udvikling af transportsystemet såvel til vands som til lands. Tunge genstande som kværnstene har været vanskeligere at fragte over store afstande end luksusvarer som for eksempel smykker og glas.

Fåborgkværnes datering og brug

Vi var selvfølgelig utrolig spændte på resultatet fra NNU. Holdt den første indskydelse, at der var tale om en drejekværn fra vikingetid eller middelalder, eller hørte kværnen i virkeligheden til jernalderbebyggelsen. Det blev dog barnelærdommen der sejrede. Trækullet i gruben kunne dateres til mellem 1075 og 1235[7], altså tidlig middelalder. Spørgsmålet er så, hvorfor en fuldt brugbar kværn blev gravet ned midt på en mark – var den kasseret, eller var det meningen, at den skulle hentes igen?

Håndkværne tilhørte dagligdagen i middelalderen og i det arkæologiske fundmateriale forekommer de overalt: i landbebyggelserne, i byerne, borgene og klosteranlæggenes kulturlag. Man har formodentlig dagligt eller i hvert fald flere gange ugentlig malet korn for at kunne bage brød eller koge grød. Maling

med håndkværn har sandsynligvis været kvindernes job. I middelalderens slutning, hvor vandmøller efterhånden blev almindelige, har håndkværnen nok nærmest været anvendt som reservekværn eller til specielle formål som maling af gryn, malt eller krydderier. Anlæggelsen af møller har sikkert sparet kvinderne for mange timers slid ved drejekværnen – til gengæld har det ikke været gratis, at få malet sit korn. I reglen har mølleren modtaget en bestemt andel af det korn, der skulle males, som betaling. Den økonomiske gevinst ved at eje en mølle har været betydelig, og tidligt i middelalderen indførtes møllepligten. Bondefamilier fik forbud mod at eje håndkværne, og bygning af konkurrerende møller søgtes forhindret. Ejeren af møllerne var de store jordejere, verdslige såvel som gejstlige. Det tidligste vidnesbyrd om mølletvang i Norden er et kongebrev fra 1175. Det drejer sig om et mageskifte mellem Sankt Knudsmunkene og Valdemar den Store. Klosteret får foruden en del jordegods tillige det privilegium, at borgerne i Odense udelukkende skal benytte munkenes mølle til maling af brødkorn[8].

Nu kunne man selvfølgelig digte en spændende historie om den stakkels bonde i Fåborg, der af skræk for den onde godsejer gemte sin håndkværn i et hul i jorden. Vi har desværre ingen skriftlige vidnesbyrd om samtidige møller i Fåborg. I Skads Herred

Fig. 7: Undersøgelse af kværnstenen i Fåborg kirkes våbenhus. Foto: Paula Sørensen.
Fig. 7: Examination of the quernstone in the porch of Fåborg Church. Photo: Paula Sørensen.

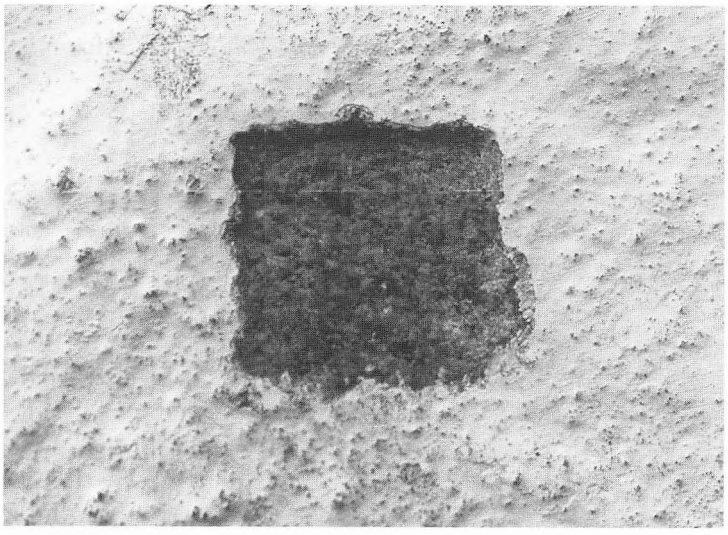

Fig. 8: Fra kværnstenen i Fåborg kirkes våbenhus. Arealmæssigt nok museets mindste udgravning ca. 2 x 2 cm. Foto: Lene B. Frandsen.

Fig. 8: From the quernstone in the porch of Fåborg Church. Probably the museum's smallest excavation in terms of area, approx. 2 x 2 cm. Photo: Lene B. Frandsen.

skal man helt frem i 1300-1400 tallet for at få belæg for vandmøller[9]. Det er sandsynligt, at der har været en mølle i nærheden, vi ved blot ikke hvor, eller om den virkelig kan føres tilbage til tidlig middelalder. Hvis man skal nærmere en opklaring af sagen, må der en større arkæologisk undersøgelse til, som også omfatter de nærmeste åer. I første omgang ville det være spændende, at få mulighed for at udgrave området syd for Fåborg kirke, dels for at undersøge jernalderbopladsen, men primært for at finde den middelaldergård, hvor drejekværnen engang blev anvendt.

Til slut skal det nævnes, at der i våbenhuset på Fåborg kirke ca. 100 meter nord for udgravningfeltet sidder en kværnsten indmuret i våbenhuset, Denne er kalket over, men takket være en tilladelse fra menighedsrådet blev der i forbindelse med kalkning af kirken afrenset et hul ned til stenens overflade, som viste sig at være af rødlig granit (fig. 7). Der blev altså ikke i denne omgang fundet flere sjældne import-kværnsten i Fåborg sogn.

Lene B. Frandsen, født 1959. Cand.phil. i forhistorisk arkæologi fra Århus Universitet, arbejdede derefter en årrække på Den Antikvariske Samling i Ribe, og blev i 1990 museumsinspektør på Museet for Varde By og Omegn.

Noter

1. Udgravningen påbegyndtes den 10. marts 1999 og har J. nr. VAM 1328. Undersøgelsen blev foretaget af Lene B. Frandsen, endvidere deltog museumstekniker Søren Christensen og museumspedel Asger Helt. Rendegraveren blev ført af Henning Lund Jepsen fra Varde maskinstation. Undersøgelsen foregik på Angel Iversens jord, Krosvinget 3.
2. K. Høgsbro Østergaard, 1954, s. 463.
3. Lisbeth Christensen og Nis Hardt, 1998.
4. H. Hingst, 1973.
5. Anne Bloch Jørgensen, 1991, s. 100.
6. Stig Jensen, 1990.
7. Trækulsprøven K7057 er dateret af Kulstof 14-laboratoriet, Nationalmuseet ved Kaare Lund Rasmussen til 860 ± 45 14C-år før 1950, 1190-1210 e.Kr. kalibreret, 1075-1235 e.Kr. kalibreret ved ± 1 standardafvigelse.
8. Per Kr. Madsen, 1988, s. 46.
9. Bjørn Poulsen, 1996, s. 187.

Litteratur

Christensen, Lisbeth og Nis Hardt: Kværnsten af basalt – en overset romersk oldsag, *Arkæologi i Slesvig,* 5/1996. Kiel 1998.

Christensen, Lisbeth og Nis Hardt: Ny teknik, *Skalk,* 1998:3.

Hingst, H.: Eine wisenzeitliche Töpferscheibe aus Wenningstedt-Braderup auf Sylt, Kreis Nordfriesland. *Offa* 29, 1972. Neumünster 1973.

Jensen, Stig: Handel med dagligvarer i vikingetiden, *Hikuin* 16. Århus 1990.

Jørgensen, Anne Bloch: *Jernalderdrejekværne – form og funktion.* Eksperimental Arkæologi, studier i teknologi og kultur. Nr. 1. Lejre 1991.

Madsen. Per Kr.: Møller i Odense. Artikel i Anemette S. Christensen (red.): *Middelalderbyen Odense.* Odense 1988.

Nielsen, Leif Christian: Trelleborg. *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og historie* 1990. København 1990.

Nielsen, Leif Christian: Omgård The viking age water-mill complex, a provisionel report on the 1986 excavations, *Acta Archaeologica* vol. 57, 1986, København 1987.

Poulsen, Bjørn: Middelalder, *Esbjergs historie 1.* Esbjerg 1996.

Østergaard, K. Høgsbro: Arkæologiske undersøgelser i Fåborg kirke ved Varde. *Fra Ribe Amt* 1954. Historisk samfund for Ribe Amt.

SUMMARY

Rotary quern of Rhine basalt found at Fåborg Church, Ribe County

In 1999, two quernstones were ploughed up in Fåborg, east of Varde. The find is interesting because it involves a complete quern of Rhine basalt. This volcanic rock is not found in its natural state in Denmark, and hence was imported. Rotary querns of Rhine basalt are traditionally dated to Viking times and the early Middle Ages, however some new finds indicate that they perhaps may have appeared in Denmark as early as the Early Roman Iron Age (0-200 AD). The excavation of the site of the find showed that there probably had been an Iron Age village at the site. However carbon-14 dating of charcoal from the pit in which the rotary quern was found showed that it was from the 1100s, the early Middle Ages. The question is whether the disposal of this working rotary quern was a consequence of the introduction of mill soke during the Middle Ages in Denmark, when peasant families were forbidden from owning hand querns.

Mariann Ploug, museumsinspektør

Vestjyder – os selv og de andre!

Museet for Varde By og Omegn har spurgt: Hvad er en vestjyde? Findes der et vestjysk særpræg, og kan man tale om særlige vestjyske værdier? Hvad mener egnens befolkning om hinanden, sig selv og deres egn?

I løbet af foråret 2000 vil en række danske museer landet over stille tilsvarende spørgsmål til deres lokalbefolkning. Lemvig Museum[1] var pioner og havde spørgeskemaer ude allerede sidste efterår, og det er de gode erfaringer derfra, som har inspireret de øvrige museer til at følge efter. Uden omkostninger for museet optog *Ugeavisen for Varde og Omegn* den 21. marts 2000 en dobbeltside med en række uddybende spørgsmål om disse emner.

Ved hjælp af de svar, der er kommet ind, har museet fået samlet en viden, der kan give væsentlige bidrag til den igangværende samfundsdebat om *os* og *de andre.* Samtidig har vi haft indtryk af, at spørgeskemaet har givet anledning til en god snak folk imellem om de temaer, spørgsmålene berører, så mange er blevet klogere på de andre, på sig selv og på det sted, hvor vi bor.

Besvarelser

Fra vores egn, som i dette tilfælde strækker sig fra Nymindegab til Esbjerg, er der indkommet 64 besvarelser. Nogle deltagere har omhyggeligt besvaret alle spørgsmål, og andre har koncentreret sig om et mindre udvalg, men hovedparten har givet deres mening til kende inden for alle de emner, som spørgeskemaet berører. Et par stykker har udvidet besvarelserne med andre emner og fortalt interessante ting, der ligger dem på sinde.

Besvarelserne fordeler sig ligeligt i grupperne: 22 studerende, 21 erhvervsaktive og 21 pensionister. En anden opdeling giver: 37 indfødte og 27 tilflyttere. Antallet er for lille til en egentlig statistisk opgørelse, men en bearbejdning af besvarelserne kan give et godt fingerpeg om, hvad *man* mener.

Bopæl

Omkring halvdelen af deltagerne bor i Varde Kommune, og resten fordeler sig jævnt over området, dog med en enkelt "indfødt", der har bopæl i Norge og sommerhus i Vejers. Halvdelen af de studerende kunne tænke sig at flytte fra egnen i hvert fald for at uddanne

Fig. 1: Undersøgelsesområdet.
Fig. 1: Area covered by the survey.

Fig. 2: Varde Miniby er også populær blandt de lokale. Foto: Museet for Varde By og Omegn.
Fig. 2: Varde Mini-town is also popular among the locals. Photo: The Varde Town and District Museum.

sig, hvorimod de erhvervsaktive og pensionisterne klart er indstillede på at blive boende, hvor de er.

Man kan nok gå ud fra, at mange af de studerende regner med at vende tilbage til deres fødeegn, da en stor del af dem har lidt af hjemve. For de fleste gjaldt savnet familie og venner, men en enkelt fandt, at manglende rugbrød var det største problem.

Flere tilflyttere længes efter deres hjemegn, men det største savn for såvel bortrejste erhvervsaktive som pensionister er klart naturen med stilheden, havet og lyset.

Den centrale by

Hovedparten af deltagerne finder, at Varde er den centrale by i området, men blandt de unge synes nogle, at Esbjerg er egnens centrum, og denne opfattelse deles af flere tilflyttere. Blandt de resterende, der har svaret på dette spørgsmål, har henholdsvis Nr. Nebel, Oksbøl og Ølgod den centrale plads.

Valget af det foretrukne indkøbssted viser et tilsvarende mønster. Mange pointerer, at de handler lokalt, og nogle fortæller, at de jævnligt tager til Esbjerg for at handle i de store varehuse. Varde er klart den foretrukne handelsby for hele området, men Nr. Nebel og Oksbøl trækker også deres kunder til.

Seværdigheder

En tilsvarende tendens kommer til udtryk, når spørgsmålet drejer sig om egnens seværdigheder eller det, man kunne tænke sig at vise frem for fremmede på besøg. Det var her muligt at komme med flere svar, hvilket gav 187 tilkendegivelser fordelt på 52 kategorier.

Som udflugtsmål blev Varde by overgået af Minibyen. Suppleres med byens seværdigheder som Arnbjerg-anlægget med Friluftsteatret og Mindelunden, museerne samt Varde Sommerland, viser den brede interesse, at Varde står stærkt i befolkningens bevidsthed. Det gælder for alle aldersgrupper blandt såvel indfødte som tilflyttere. Nogle fremhæver Esbjerg som den store by eller med havnen, og der henvises særlig til Musikhuset og Kunstmuseet. Andre finder, at Ribe med domkirken og de gamle huse er den by, der har mest at byde på.

Besøgsmålene fordeler sig jævnt i oplandet

Fig. 3: Naturen betyder meget for såvel lokale som turister. Foto: Blaabjerg Turistforening.
Fig. 3: Nature means a lot to both locals and tourists. Photo: Blaabjerg Tourist Association.

med Karlsgårde, De åbne Haver og Flygtningekirkegården som hovedattraktionerne. De øvrige kategorier bliver kun fremført af enkeltpersoner, der ikke kommer på egentlige besøgsmål. Det væsentlige for dem kan være det helt nære som sportsklubben, skolen og ens eget værelse. Bruges fritiden på speedway-kørsel, er det oplagt at invitere vennerne med til løb på Outrup Speedwaycenter, og er man glad for sit arbejde, kan det være en fornøjelse at vise arbejdspladsen frem.

Enkelte peger på Legoland som den store, internationale attraktion, der må opleves af såvel børn som voksne, selv om den – lige som Ribe og Esbjerg for den sags skyld – ikke ligger i det, vi her regner for at være vort område.

Naturen er den store stemmesluger med Vesterhavet, stranden og klitterne på førstepladsen. Markante steder på kysten, som Skallingen og Blåvandshuk nævnes særskilt ligesom Nymindegab og Gammelgab. Turen rundt om Ringkøbing Fjord, Bork Havn og Tipperne har også sine tilhængere, der ikke uventet bor i vort områdes nordlige del.

Inde i landet er det skovene eller plantagerne, der trækker, og de fleste foretrækker den, som ligger nærmest på deres bopæl. Blaabjerg, der ikke kan adskilles fra den omliggende plantage, samt Egekrattet ved Kærgård, er et yndet udflugtsmål for indbyggerne i Blaabjerg Kommune, ligesom Bordrup Plantage og det militære øvelsesterræn bliver anvendt af befolkningen i Blåvandshuk Kommune. De, der bor i den østlige del af Varde Kommune, vil hellere gå tur i Nørholm Skov og Hede, hvorimod borgerne fra Varde og de mindre byer ud langs åen fokuserer mere på Varde Ådal.

Der synes ikke at være et mønster i valget af seværdigheder eller udflugtsmål, og kun

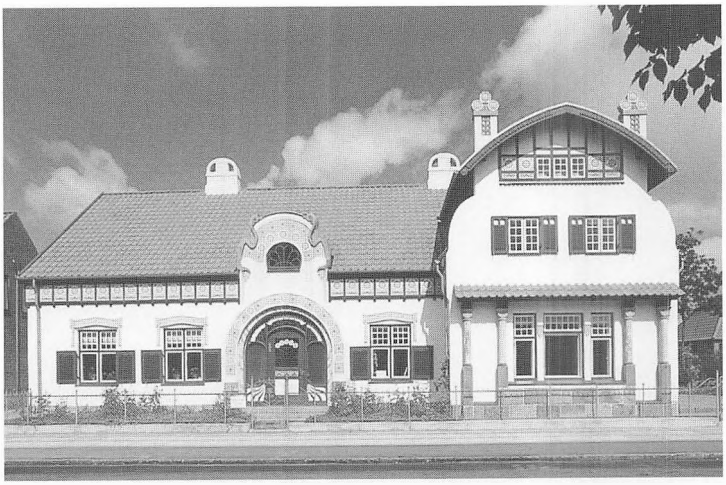

Fig. 4: Jugendhuset blev fredet i 1994. Foto: Museet for Varde By og Omegn.
Fig. 4: Jugendhuset was protected in 1994. Photo: The Varde Town and District Museum.

på et enkelt punkt er der en påfaldende forskel på grupperne. Vardes natteliv, som de, der udtaler sig derom, finder tilfredsstillende, er kun fremhævet af studerende og en enkelt yngre erhvervsaktiv. Måske skyldes det, som der fremhæves: "der mangler noget for de unge på 40-50 år" – og – "det er langt at køre efter".

Naturen

Naturen og landskabet betyder meget for de fleste vestjyder. Landskabet karakteriseres som forskellige varianter af: "fladt, men fascinerende" – "barskt, men dejligt", eller i den anden grøft: "vindblæst og kedeligt" – "fladt og uskønt". De to sidste udsagn høres mest fra tilflyttere, men mange har måttet sande dét, en enkelt har udtrykt: "Her er pænere, end man tror".

For de fleste er naturen: "åben og storslået". Den kan også være: "særpræget, skræmmende og flot" eller for nogle få: "mørk og ubehagelig stille". Vejret hører med til naturoplevelsen, og alle er enige om, at det blæser meget i Vestjylland. Også mere end godt er, synes de fleste tilflyttere. En positiv måde at sige det på er: "her er for lidt medvind" – "folk klæder sig forkert". At klimaet er mildere her end i det øvrige Danmark, bliver også bemærket. Det glæder de ældre og ærgrer de yngre, der gerne ville have mere sne om vinteren. Regn er der nok af. Den opfattelse er udbredt. Til klagerne hører også, at vejret er ustabilt. Også dette kan udtrykkes mere positivt: "Vejret er meget varieret" – "det er typisk dansk vejr". Bedst af alt er dog de mange lyse timer og den høje himmel. Opholder man sig andre steder i landet, synes erfaringen at være: – "længere østpå forekommer solskinstimerne at være færre".

Fredning

Gennemgående er såvel indfødte som tilflyttere glade for både naturen og egnen. Den overvejende del støtter en fredning af naturen, men samtidig påpeger de fleste: "fredningen må ikke overdrives". Nogle fremhæver specielt: "fredningen bør ikke gennemføres med magt", og andre finder, det er ønskeligt, at fredningen sker i samarbejde med landmændene.

I vid udstrækning er det de samme mennesker, der ønsker ældre bygninger bevaret, oftest med en henvisning til: "de er med til at fortælle om vores historie". Også med hensyn til bygningsfredning mener mange, at det bør ske med fornuft, og enkelte pointerer: "husejere skal ikke kunne opnå privat vinding ved fredningen" – "fredningen bør ske for private midler" – "de fredede bygninger skal samles i frilandsmuseer".

Sort arbejde

Måske kunne arbejdet med de fredede bygninger gennemføres som sort arbejde. I hvert fald mener halvdelen af deltagerne, at sort arbejde er acceptabelt. Dog tilføjer stort set alle, at det kun bør ske i begrænset omfang. Samtidig mener en del, at det er det høje skattetryk, der gør det nødvendigt eller acceptabelt at arbejde sort eller at få udført sort arbejde. Blandt de, der er imod sort arbejde, fremhæves det samfundsskadelige i fænomenet.

I synet på det sorte arbejde er der en påfaldende forskel på aldersgrupperne. De studerende udgør halvdelen af dem, der går ind for sort arbejde, og der er ingen, der tilkendegiver, at de er imod. En del unge synes at supplere deres uddannelsesstøtte (SU) med penge tjent ved sort arbejde. Blandt de erhvervsaktive findes en trediedel af tilhængerne og hovedparten af modstanderne, men begrundelsen er som regel udeladt. Mange pensionister har ikke taget stilling til spørgsmålet; her er kun få ja-sigere og færre nej-sigere.

Offentlige myndigheder

Der er formentlig en sammenhæng mellem synet på sort arbejde og tilliden til de offentlige myndigheder, som forbavsende få har udtalt sig om. En årsag kunne være, at svaret ville blive for omfattende. Godt halvdelen accepterer det offentlige uden forbehold, hvorimod de resterende kommenterer negativt eller kommer med konstruktive forslag: "der er langt til København" – "administrationen er træg" – "der er brug for mere politi" – "Varde får alt" – "amterne bør nedlægges" – eller – "amterne skal gøres større".

Anderledes forholder det sig, når spørgsmålet drejer sig om kommunesammenlægning. Det har de fleste en mening om. En del er for sammenlægning til større enheder, og det bemærkes: "folk er for sammenspiste i de mindre kommuner". Derimod mener knap halvdelen, at det er bedst, som det er; dog opfordrer nogle de små kommuner til at udvide samarbejdet. De erhvervsaktive tilflyttere skiller sig her ud fra de øvrige grupper, da over halvdelen af dem er for kommunesammenlægning.

Undervisning

Under de offentlige myndigheder hører skolerne, som vedrører de fleste. Næsten halvdelen går ind for små skoler, og den gennemgående begrundelse er, at det er vigtigt, at børn og lærere kender hinanden. Nogle prioriterer store skoler højest og henviser til, at her findes der flere valgmuligheder for børnene. Endelig er der en del, som mener, at der bør være både små og store skoler, og det påpeges: "det ikke er skolens størrelse, der er altafgørende, men kvaliteten af undervisningen, som betyder noget".

Fig. 5: Børn og unge, der ikke interesserer sig for sport, mangler tilbud. Foto: Varde Ungdomsskole.

Fig. 5: Fig. 5. Children and young people who are not interested in sports lack organised opportunities. Photo: Varde Continuation School.

Fig. 6: Den kollektive trafik kører for sjældent til at opfylde behovet. Foto: Museet for Varde By og Omegn.
Fig. 6: Public transport operates too infrequently to meet the need. Photo: The Varde Town and District Museum.

De videregående uddannelser berører åbenbart ikke så mange. Nogle finder, at udbuddet er tilfredsstillende "i hvert fald i forhold til antallet af indbyggere", hvorimod andre mener: "de unges muligheder på dette område er for ringe".

Lidt flere mener, at børns muligheder tilgodeses på bedste måde, eller, som det siges: "de er næsten som andre steder". Andre udtrykker sig mere direkte: "tilbuddene er ikke så gode som i storbyer" – "kun sportsmulighederne er gode, andre tilbud mangler" – "der mangler tilbud for de 9-13 årige".

Sundhedsvæsen

Sygehusvæsnet er et andet område, der forvaltes af det offentlige. De fleste har gjort sig tanker for og imod små og store sygehuse. En del foretrækker små sygehuse – "gerne med forskellige specialer", og færre vil hellere have store sygehuse – "de små er ikke gode nok". Mange går ind for en kombination af både store og små sygehuse, der hver på deres måde har bedst mulighed for at behandle de syge rigtigt. I dette tilfælde er det de studerende, der har afvigende synspunkter. Størstedelen af dem går ind for små sygehuse. Nogle få er for de store, og et lille antal vil have begge typer sygehuse. I de to andre grupper ligger vægtfordelingen anderledes. De færreste er for store, flere foretrækker små, men hovedparten ser en fordel i, at der er både store og små sygehuse. Tilsyneladende ændrer indstillingen sig, når man bliver ældre, efterhånden som behovet for sygehusbehandling stiger.

Det samme gør sig gældende inden for ældreforsorgen. Selv om der ikke er mange, der har taget stilling til dette spørgsmål, forøges interessen med alderen. En pæn del finder de eksisterende forhold tilfredsstillende. Dette kommer særligt til udtryk blandt pensionisterne, hvor hovedparten er tilfredse og kun få utilfredse. De yngre deltagere, der har udtalt sig, er mere kritiske, og holdningerne til ældreforsorgen fordeler sig ligeligt mellem "god" og "ikke god nok".

Trafik

Et offentligt anliggende, som næsten alle har en mening om, er trafikken. Størstedelen går ind for kollektiv trafik: – "det ville være godt, hvis det var udbygget" – "det forurener ikke så meget" – "giver færre ulykker end privatbilisme", men ingen finder, at det fungerer tilfredsstillende her i området. Det gennemgående udsagn er: "busserne kører for sjældent", og flere siger slet og ret: "den kollektive trafik er for dårlig" eller: "elendig" – "besværlig" – "for dyr og sjælden". Det er stort set umuligt at leve udenfor byområderne uden bil – "man er meget forældreafhængig", som en af de studerende skriver – "kollektiv trafik er kun for storbyer". Blandt de mange, der går ind for privatbilisme, udtrykker nogle: "det ville være håbløst uden egen bil".

Vejenes beskaffenhed optager ikke så mange, men hovedparten finder, at vejene er i orden. De utilfredse påpeger særligt, at det er de lokale veje, der ikke bliver ordentligt vedligeholdt, og at der mangler cykelstier

langs de mindre, smalle veje, som ofte er skoleveje for børn. Derimod reagerer hovedparten, når der spørges om motorveje. De fleste finder ikke, der er behov for yderligere motorvejsanlæg, og de få, som ønsker flere – "men kun om sommeren til turisterne", fordeler sig på forskellige strækninger, dog med en nord-sydgående linie svarende til hovedvej A11 som den foretrukne.

Turister

Turister fylder meget i vestjydernes liv. De fleste siger, at de ikke har noget imod turisterne, men holdningen er alligevel: "de er et nødvendigt onde" – "de overudnytter naturen". Og så kan danskere ikke lide at blive tiltalt på tysk i danske butikker. En tilflytter har gjort en iagttagelse af de fastboendes forhold til turisterne: "Der er mange vestjyder, der ikke kender vejen til havet, når de bliver spurgt på tysk!"

Når så mange, der er erklærede tilhængere af turismen, udtrykker sig negativt om turisterne, og der kun er få, der betegner sig selv som modstandere, skyldes det formentlig, at en væsentlig del er afhængige af indtægter fra turisterhvervet.

Tilflyttere

Der er ikke de samme forbehold overfor tilflyttere. Disse er velsete af de fleste, og kun ganske få holder på, at Vestjylland bør være forbeholdt indfødte vestjyder.

En stor del af de relativt mange tilflyttere har tilknytning til forsvaret, der råder over store arealer i området.

Det kan derfor undre, at relativt få har taget stilling til spørgsmålet om militærets tilstedeværelse. De fleste af disse ser dette befolkningstilskud som en fordel, hvorimod de, der er imod, påpeger: – "de fylder for meget" – "de ødelægger landskabet". Det sidste argument modsiger dem, der i andre sammenhænge har fremhævet, at de store områder, som er udlagt til militærøvelser, bevarer en natur, der ellers ville forsvinde.

Indvandrere og flygtninge

Indvandrere og flygtninge udgør to andre store grupper af tilflyttere. Der er stort set ingen forskel på den markerede holdning til de to befolkningsgrupper. Derimod er der væsentlige forskelle på de tilknyttede kommentarer. På positiv-siden er der lidt flere, der mener: "flygtninge skal hjælpes", men også mange, der giver deres støtte til indvandrerne, hvorimod de to grupper vægtes næsten ens på negativ-siden. Først og sidst understreges det: "der skal ikke komme alt for mange". Dette gælder for begge grupper, men samtidig siges det: "de er blevet en del af dagligdagen". Flygtningene skal hjælpes –

Fig. 7: Blåvand Fyr ved Danmarks vestligste punkt trækker både lokale og turister til. Foto: Blåvandshuk Turistforening.
Fig. 7: Blåvand Lighthouse at Denmark's westernmost point attracts both locals and tourists. Photo: Blåvandshuk Tourist Association.

"midlertidigt" – "helst hjemme hos dem selv" – "nogle flygtninge forventer at få alt serveret, andre er helt ok". Indvandrerne er: "langt hjemmefra" – "et positivt element" – "uhyre venlige"; men de må: "indrette sig efter de danske forhold" – "lade sig integrere".

Foreninger og religion

En væsentlig del af det danske kulturliv er knyttet til foreninger, og mange er medlem af en hel række foreninger. Blandt svarene er hovedparten godt tilfredse: "foreningslivet er traditionelt og meget stort", selv om nogle sukkende fremhæver: "det er Tordenskjolds soldater" – "foreningslivet bæres af de ældre".

Nogle foreningsaktiviteter findes tilsvarende i kirkeligt regi. Der er dog klar overvægt af pensionister, og der er kun én studerende, mellem de aktive på denne front.

Det er også de ældre borgere, der er mest optaget af religion. Så godt som alle har overvejet spørgsmålet. En del finder, at deres tro har en stor betydning for dem, og næsten lige så mange tror ikke. Her imellem findes de forholdsvis mange, der ikke tænker på religionen i det daglige, men som kan finde trøst i troen, når det gælder. Blandt de ikketroende findes påfaldende mange studerende. På den anden side udgør disse en pæn del af dem, der kun går i kirke ved særlige lejligheder som barnedåb, julegudstjeneste og lignende. Derimod går ingen studerende regelmæssigt i kirke. Her er det pensionisterne, der er i overtal.

Vestjyderne

Hvordan er de så, disse vestjyder? Den beskrivelse, som de indfødte giver af særlige vestjyske karaktertræk, svarer ikke til den, tilflytterne kommer med. De indfødte karakteriserer sig selv som: "en dejlig befolkning" – "mere sociale end andre" – "generelt glade og tilfredse" – "for få" – "kan være stejle" – "konservative". De to sidste udsagn falder i tråd med det, tilflytterne påpeger. Vestjyder "er lukkede" – "ser folk an" – "har mange uskrevne regler" – "er aktive" – "er godt selskab". Også her kan de andre – nu de indfødte – være med på de to sidste beskrivelser.

Sammenlignes vestjyder med andre danskere fremgår det, at: "der er stor forskel fra egn til egn" – "vestjyder og sjællændere er de to yderpunkter" – "vestjyder er ikke så stressede som københavnere". Disse holdninger bliver understreget, når sproget, som det tales forskellige steder i Danmark, vurderes.

Sprog

Det er ikke vestjysk, som man vel ville tro, men rigsdansk, der af de fleste anses for at være det pæneste sprog. Vestjysk holder dog en pæn andenplads foran fynsk på tredjepladsen. Anskues rækken af dialekter bagfra, er københavnsk klart det mest upopulære sprog. Bornholmsk er heller ikke vellidt, og sjællandsk kommer på tredje-sidste-pladsen. Nordjysk, sønderjysk og østjysk fordeler sig i nævnte rækkefølge på de tre midterste pladser.

Den høje prioritering af rigsdansk er gennemgående for alle seks grupper i undersøgelsen. At de indfødte studerende havde flest stemmer på vestjysk, de tilflyttede erhvervsaktive havde flest på nordjysk og de tilflyttede pensionister på sønderjysk slår ikke igennem på det samlede billede. I den anden ende får københavnsk en klar sidsteplads hos alle andre end de indfødte studerende, der har reserveret denne plads til bornholmsk.

Vestjyske egenskaber

For at komme bag ved de forudfattede meninger hos såvel indfødte som tilflyttere har undersøgelsen haft et spørgeskema med en liste over ord, der beskriver menneskelige egenskaber. Skemaet gengiver en sammentælling af resultaterne fra de seks grupper, som undersøgelsen er delt op i.

Måske taler tallene for sig selv, men der er alligevel nogle ting, der er så påfaldende, at de skal kommenteres. Først må det slås fast, at vestjyder ikke er dovne. Derimod er de flittige og hjælpsomme samt beskedne og

Denne egenskab	er meget udpræget	passer godt	passer delvis	passer slet ikke	ved ikke
autoritetstro	5	18	16	6	5
beregnende	2	20	12	9	5
beskeden	16	25	9	3	
doven			5	47	2
drilagtig	6	20	21	2	2
flittig	14	38	5	1	
foretagsom	7	24	19	1	3
gæstfri	13	31	11		
handelstalent	16	22	11	4	
hjælpsom	16	28	9		
humoristisk	8	27	9	2	
hurtig i vendingen	2	10	27	14	2
indadvendt	3	9	28	9	3
initiativrig	3	16	23	5	2
mistroisk over for fremmede	8	15	23	4	3
målrettet	6	26	14	2	4
nysgerrig	11	15	20	6	1
nærig	7	16	19	8	3
opfindsom	2	16	24	5	3
samarbejdsvillig	7	29	17	1	
selvbevidst	7	17	18	5	4
selvglad		7	7	24	5
selvstændig	11	30	9	2	1
skønhedssans	1	8	24	7	10
sladderagtig	7	8	17	11	6
sparsommelig	16	24	13	1	
tavs	9	13	22	6	3
tolerant	6	15	21	5	5
tungsindig	2	6	20	14	7
tålmodig	8	21	20	4	
udadvendt	4	7	27	11	2
venlig	14	29	11	1	
ærlig	17	23	13		
åben over for nyt	1	10	26	12	6

Fig. 8: De vestjyske egenskaber (nr. 8 på undersøgelsens spørgeskema i Ugeavisen for Varde og Omegn). Tallene er et udtryk for, hvor mange, der har sat kryds i det pågældende felt (besvaret på 57 skemaer).
Fig. 8: The West Jutlandic characteristics (No. 8 on the survey questionnaire in the weekly newspaper "Ugeavisen for Varde og Omegn"). The figures indicate how many people have placed a tick in the applicable field (a total of 57 responses were received).

ærlige. Disse egenskaber står højere på listen end dem, der sædvanligvis bliver fremhævet som særligt vestjyske: gæstfrihed – sparsommelighed – handelstalent.

Det giver stof til eftertanke, at netop disse tre egenskaber slet ikke figurerer blandt de indfødte vestjyders første fire prioriteter. Hos dem er fliden og hjælpsomheden det væsentlige.

En vestjyde er arbejdsom og hjælpsom, men svaret på de indledende spørgsmål omfatter mere end det. At gæstfriheden fremhæves, stemmer ikke helt med den lidt negative holdning til turister, men måske skyldes det, at de er her så kort tid, at lokalbefolkningen ikke kan nå at se dem an. I hvert fald kommer såvel gæstfriheden som hjælpsomheden klart til udtryk i den positive holdning, der tydeligvis hersker over for tilflyttere, flygtninge og indvandrere.

Vestjyderne – både de indfødte og tilflytterne – er meget glade for deres egn. Havets nærhed og naturen spiller en stor rolle for livskvaliteten. Det er den høje himmel, der giver hjemve!

Landsdækkende projekt

En undersøgelse som denne kan give en ide om, hvad "man" mener, samt give en fornemmelse for, hvordan en vestjyde er, og hvad vestjyske særpræg består af. Derimod kan den ikke afklare, om der findes særlige vestjyske værdier. Det kræver en ny og mere omfattende undersøgelse, der sammenfatter de resultater, som museerne landet over har fået frem gennem deres lokale undersøgelser. Museerne forsøger i et kollegialt fællesskab at skaffe midler til et sådant landsdækkende projekt.

Mariann Ploug, født 1949. Museumsinspektør ved Museet for Varde By og Omegn.

Noter

1. Damgaard, 1999, s. 113 ff.

Litteratur

Damgaard, Ellen: Vestjysk særpræg og vestjyske værdier. Fram 1999, s. 113-127.

SUMMARY

West Jutlanders – Us and them!

A number of Danish museums have asked their local population about conditions in their respective local areas. The Varde Town and District Museum has asked: What is a West Jutlander? – Are there any characteristic West Jutlandic traits? – Is it possible to speak of special West Jutlandic values?

The responses show that a West Jutlander is first and foremost hard-working and helpful. That hospitality is highlighted as a predominant trait does not completely accord with the slightly negative attitude towards tourists. This is perhaps due to them being here for such a short time that the local population is unable to size them up. In any event, both hospitality and helpfulness are clearly expressed in the positive attitude which clearly prevails with respect to new arrivals, refugees and immigrants.

West Jutlanders, both native-born and those who have moved to the area, are very proud of their region. The proximity of the sea and nature play a large role in the quality of life there. It is the wide sky that appeals to them!

The number of responses was not sufficient to constitute a proper statistical survey, but the study does give an indication of what "people" think, as well as a sense of how West Jutlanders are and what characteristics West Jutlandic traits consist of. It could not however determine whether particularly West Jutlandic values exist. That would require a new and more comprehensive study summarising the results which the museums across the country obtained from their own investigations. The museums are making a joint attempt to acquire funding for such a nation-wide project.

Ulla Mejdahl, museumsdirektør og Michael Lauenborg, konsulent

Nordsøens konger, 250-850 e.Kr.

Esbjerg Museum deltager i et internationalt projekt om Nordsøens konger i perioden 250-850 e.kr. Projektet omfatter: vandreudstilling, katalog, konference, turisme og evalueringsseminar. Formålet er at øge bevidstheden omkring vor kulturelle arv og i samarbejde med offentlige myndigheder udarbejde forslag til, hvorledes bevaringen af kulturmiljøer kan indarbejdes i den offentlige planlægning.

Nordsøens Konger, 250-850 e.Kr. er et internationalt samarbejdsprojekt mellem seks museer i Holland, Tyskland, Norge, England og Danmark. De deltagende museer er Fries Museum og Museum het Valkhof fra Holland, Nordfriesisches Museum Nissenhaus fra Tyskland, Arkeologisk Museum i Stavanger fra Norge, Tyne and Wear Museum, Newcastle fra England og Esbjerg Museum fra Danmark.

Museerne samarbejder om projektets fem delelementer, som består af: 1) en stor vandreudstilling, 2) et katalog, 3) en videnskabelig konference med temaet arkæologi og fysisk planlægning, 4) en turismedel og 5) et evalueringsseminar. EU finansierer gennem programmet Interreg IIC ca. halvdelen af det samlede budget, der er på 8.500.000 kroner, mens de deltagende museer deles ligeligt om den øvrige finansiering. Esbjerg Museum har modtaget støtte fra Esbjerg Fonden, Statens Museumsnævn, Lida og Oskar Nielsens Fond, BG Fonden, Esbjerg Kommune, Ribe Amt og Claus Sørensens Fond. Uden denne støtte havde det ikke været muligt for Esbjerg Museum at deltage i et så omfattende projekt.

Fries Museum tog initiativet til projektet, som for alvor kom igang i begyndelsen af 1998. Det har været en utrolig spændende og lærerig tid, selvom bølgerne mellem parterne til tider har gået ligeså højt som på Nordsøen i stormstyrke. På trods af landenes umiddelbare kulturelle nærhed – og for de fire deltagerlandes vedkommende også medlem-

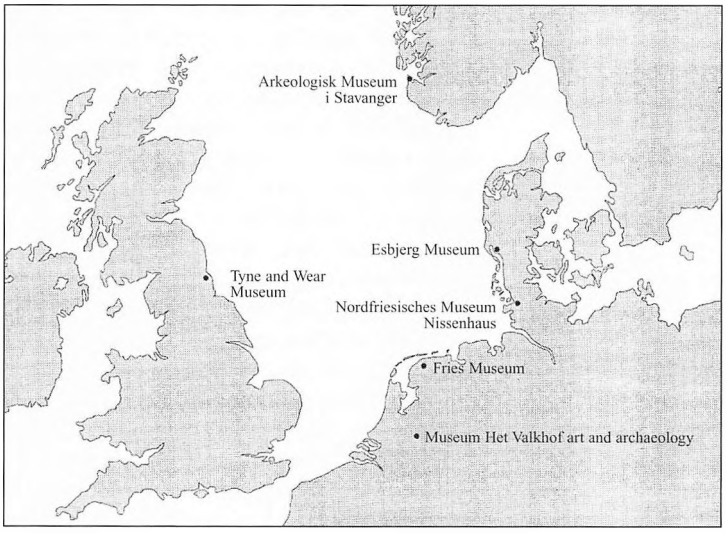

Fig. 1: Museerne, som deltager i projektet Nordsøens Konger, 250-850 e.Kr., har alle geografisk tilknytning til Nordsøen. Projektet støttes økonomisk af EU's interregionale IIC program for Nordsø-regionen.

Fig. 1: The museums which are participating in the "Kings of the North Sea, 250-850 AD" project all have a geographical connection with the North Sea. The project is being supported financially by the EU Interregional IIC programme for the North Sea region.

Fig. 2: Krigeraristokratiet herskede også i Tjæreborg, hvor Esbjerg Museum har udgravet en høvdingegård med tilhørende rigt udstyrede grave. Stormanden til hest er netop hjemvendt fra krigstjeneste i Romerriget. Tegning: Jette Jørgensen, Esbjerg Museum.

Fig. 2: The warrior aristocracy also reigned in Tjæreborg, where Esbjerg Museum has excavated the estate of a chieftain and the associated lavishly endowed gravesites. The chieftain has just returned on horseback from active service in the Roman Empire. Drawing: Jette Jørgensen, Esbjerg Museum.

skabet af EU - er vore metoder og traditioner i forhold til museumsarbejdet ret forskellige. Det betyder til tider uenighed og misforståelser, men at overkomme vanskelighederne og opnå konkrete og konstruktive resultater er samarbejdets kunst, og det er lykkedes med Nordsøens Konger, 250-850 e.Kr.

Europa i en brydningstid, 250-850 e.Kr.

Perioden, som projektet omhandler, har stået i skyggen af den foregående romerske storhedstid og den efterfølgende mytiske vikingetid. Men det er faktisk i denne periode, hvor mange af de kulturelementer, som vi er tilbøjelige til at se som vikingetidens karakteristika, opstod. Her skal blandt andet nævnes runerne, den nordiske mytologi, fremstilling og brug af mønter, opbygningen af kongshaller og byer med videre. Det 5. århundrede var den mest guldrige periode i vores historie, og det mest berømte fund fra denne periode er formentlig guldhornene. Nordvesteuropa træder frem af det vaklende romerriges skygge og fremstår magtfuldt. Statsdannelserne – om end ikke helt som vi forstår det i dag – tager deres begyndelse. Europa er under stor forandring, hele befolkninger vandrer for at bosætte sig i nye egne, krigeraristokratiet hersker, handlen organiseres, magter etableres. Det er den historie, som vi ønsker at give vores bud på i Nordsøens Konger, 250-850 e.Kr.

På den tid blev historiske begivenheder overleveret fra generation til generation gennem fortællingen; den mundtlige tradition. Skjalden, som kunne digte og videregive en fortælling, var en værdsat person. Sangen om Bjovulf er en fortælling, som menes at stamme fra det 6. århundrede selvom den tidligste skriftlige overlevering stammer fra 1000-tallet. Sangen, der er nedskrevet af engelske munke på oldengelsk, omhandler

helten Bjovulf, som drager til Danmark for at hjælpe kong Roar mod det rædselsfulde monster Grendel. Det meget bloddryppende digt omhandler flere af Bjovulfs heltegerninger, og som enhver ordentlig helt dør Bjovulf på slagmarken, da han kæmper mod en ildsprudlende drage. I Bjovulf-sangen nævnes flere personer ved navn, historiske personer som kendes fra de samtidige, frankiske annaler. Bjovulf menes at være gøter, det vil sige fra en egn i Sverige. Enkelte forskere forsøger at argumentere for, at han var jyde. Når særudstillingen Nordsøens Konger, 250-850 e.Kr. vises i Esbjerg, vil vi gøre en del ud af også at formidle Bjovulf-sangen, da dens beskrivelser af genstande, gårde og samfundets struktur er i god overensstemmelse med resultaterne af den arkæologiske forskning.

Vandreudstillingen

Vandreudstillingen, projektets første, dyreste og vanskeligste fase, er sat på skinner og kører planmæssigt. Den er foreløbigt vist i Holland, Tyskland og Norge, og den kan ses i England i de første måneder af 2001. Den sidste mulighed for at se denne samling af europæiske topfund, som normalt kun kan ses på de store nationale museer, er på Esbjerg Museum i foråret 2001.

Der er lånt mange genstande fra flere museer i Tyskland, Holland, Danmark og Norge og det har ikke været specielt let at få lånene bragt i stand, undtagen i Danmark. Det skyldes sikkert, at genstandene på de enkelte museer i Danmark betragtes som dele af en fælles kulturarv, mens museerne i de øvrige lande i højere grad betragter genstandene som det enkelte museums private ejendom1.

Det var desværre ikke realistisk at bringe genstande fra England over Nordsøen. De engelske museer stillede så horrible krav, at projektets økonomi ikke kunne bære. Et af disse krav var, at alle udlånende museer skulle have hver deres kurér rejsende på business class, hver gang udstillingen skulle flytte. British Museum skulle endvidere have et administrationsgebyr af anseelig størrelse. Forhåbentlig bliver det i Newcastle muligt at supplere udstillingen med en række engelske genstande. Alle lande har naturligvis kurérer, men heldigvis nøjes det enkelte land med at sende to personer, som så håndterer alle genstande fra det pågældende land ved nedtagning og opsætning af udstillingen.

De danske fund berøres udelukkende af en medarbejder fra Esbjerg Museum samt en konservator fra Konserveringstjenesten for Ribe og Ringkøbing Amter. Det betyder to rejser for hver gang udstillingen flytter: Genstandene tages ud af montrerne, pakkes ned og sættes i boks, hvorefter montrerne flyttes til næste udstillingssted. Når montrerne er samlede og alt er klar, hentes genstandene i boksen i det fraflyttede museum og transporteres til det næste udstillingssted, hvor de placeres i montrerne, der straks lukkes og tilsluttes alarmer. Dette gentager sig seks gange i løbet af 1½ år.

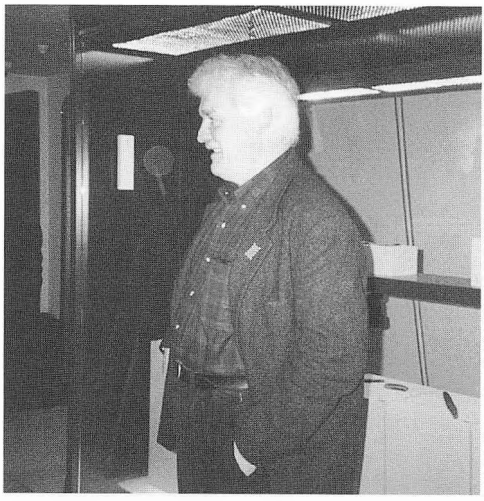

Fig. 3: Elmer Fabech fra Konserveringstjenesten betragter tilfreds sit arbejde med opsætningen af de danske oldsager. Udstillingen åbner om få minutter. Foto: Ulla Mejdahl, Esbjerg Museum.

Fig. 3: Just before the exhibition opens, Elmer Fabech from the Curators' Service contemplates with satisfaction his work on setting up the Danish museum pieces. Photo: Ulla Mejdahl, Esbjerg Museum.

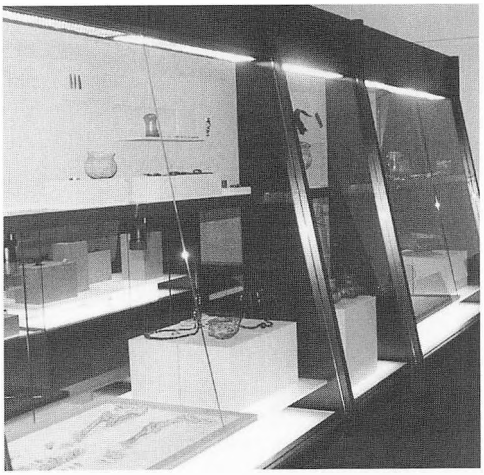

Fig. 4: Udstillingen er opbygget i sektioner, hvor temaerne har hver sin farve. Genstandene får plads og deres skønhed forstyrres ikke af tekster og plancher. Montren på billedet indgår i den grønne sektion, som indeholder temaet Begravelser og Dødsriter. Foto: Ulla Mejdahl, Esbjerg Museum.

Fig. 4: The exhibition is constructed in sections, with each theme having its own colour. The objects are given plenty of space and their beauty is not disturbed by texts and plates. The display case in the picture is part of the green section, which has the theme "Burials and Death Rites". Photo: Ulla Mejdahl, Esbjerg Museum.

Selvom projektet udføres som et samarbejde mellem museerne har det enkelte museum et større ansvar for enkelte projektdele. Fries Museum er hovedansvarlig for udstilligens design. Derfor bærer udstillingen præg af, at et af Fries Museums hovedområder er kunst, hvor traditionerne fra museets kunstudstillinger er overført til denne kulturhistoriske udstilling. Der er god afstand mellem de enkelte genstande, så man til fulde kan få lejlighed til at nyde deres skønhed, hvadenten det drejer sig om guld og glimmer eller om mere hverdagsagtige genstande. Der er ingen forklarende tekster, og montrerne er i en for museumsverden vovet farvepragt i bordeaux, lyserød, gråsort, turkis, blå samt grønne nuancer. På Fries Museum, hvor udstillingen åbnede den 18. december 1999, var gulvarealet dækket af gulvtæpper i helt klare røde, grønne og lilla farver – en dristig sammensætning som ligger langt fra den danske udstillingstradition. Man blev overrasket – det var meget flot.

Udstillingen er delt op i fire sektioner med forskellige temaer og farveholdninger. I den bordeaux og lyserøde sektion, der er konstrueret på en måde, så man får en fornemmelse af at gå ombord på et skib, behandles temaerne Dagligliv og Bebyggelse på den ene langside og Handel og Søfart på den anden langside. Under dette afsnit vises en af udstillingens absolut vigtigste genstande, nemlig et sideror fra et af Nydamskibene samt et mandshoved i træ ligeledes fra Nydam. Begge genstande, som er yderst skrøbelige, er udlånt af Nationalmuseet i København.

Fig. 5: Saskia Bak, vicedirektør for Fries Museum, pudser de sidste fedtfingre af glassene. Montren indeholder rige fund fra høvdingegrave fundet i Tjæreborg. Foto: Ulla Mejdahl, Esbjerg Museum.

Fig. 5: Saskia Bak, Assistant Managing Director of Fries Museum, wipes the last finger smudges off the glass case. The display case contains rich finds from the graves of chieftains found in Tjæreborg. Photo: Ulla Mejdahl, Esbjerg Museum.

Sektionen i grønne nuancer, der er stilistisk designet, så den symboliserer en gravhøj, rummer på den ene langside temaet Begravelser og Dødsriter og på den anden langside Religion og Myter. Esbjerg Museums topfund – 4 grave fra Jens Kusksvej i Tjæreborg – vises under Begravelse og Dødsriter.

Den grå og turkise sektion behandler på den ene langside temaet Ledere og Krigere og på den anden langside Skattefund. Dette er givetvis en sektion, som især vil have publikums bevågenhed. En kopi af guldhornene tager sig her smukt ud. De originale guldhorn kan af gode grunde ikke vises på udstillingen. De blev stjålet fra Kongen og omsmeltet i 1802.

Den blå sektion omhandler temaet Kulturmiljø. Sektionen består af et gigantisk satellitfoto af Nordsøregionen. Fra dette foto udgår røde pile til omkransende billeder af kulturmiljøer i de forskellige lande.

Specielt for børn

England er ikke repræsenteret ved genstande i udstillingen, men den engelske tradition er repræsenteret i udstillingens pædagogiske islæt. De engelskproducerede, rustikke lege-og-lære ting står som en kontrast til enkeltheden i selve udstillingen. De hollandske samarbejdspartnere var fra første færd ikke videre begejstrede for de engelske ting. Vore hollandske kolleger erkender dog, at for børnene, der har besøgt udstillingen, har det været en stor oplevelse.

Englænderne er dygtige til at involvere og engagere børn, og gennem leg og brug af sanserne lærer børnene om historie eller kunst eller hvilket som helst emne, som en udstilling omhandler. Udstillingen Nordsøens Konger 250-850 e.Kr. er, takket være de engelske materialer, også meget besøgsværdig for børn. Børnene kan besejre Nordsøens vilde vover i et skib, de kan klæde sig ud i tidens dragter, bruge våben og dagligdags genstande i rollelege, sætte tekster sammen af runer, lave deres egne smykkemønstre og meget mere.

Skoleelevernes undervisning er der også

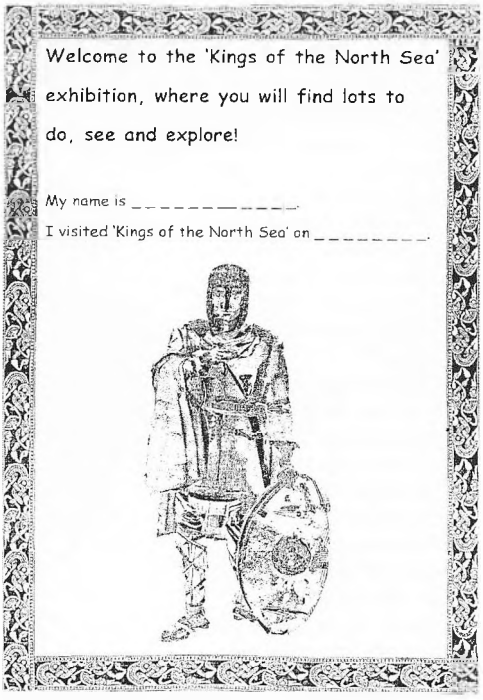

Fig. 6: Undervisningsmaterialet er udformet af den engelske partner i projektet. En stor del vil blive oversat til dansk, men det engelsksprogede materiale giver optimale muligheder for tværfaglig undervisning – engelsk og historie på samme tid!

Fig. 6: The educational material was designed by the British partner in the project. A large part of it will be translated into Danish, however the English-language materials do present optimum opportunities for interdisciplinary instruction – English and history at the same time!

tænkt på. Englænderne har udarbejdet et omfattende undervisningsmateriale, som hver af de øvrige partnere kan benytte sig af efter lyst og tradition. Materialet foreligger på engelsk, men dele af det vil blive oversat til dansk, således at mindre skolebørn kan få glæde af det. For de større elever vil det være oplagt for lærerne at bruge materialet på engelsk.

Katalog: Viden og oplevelse

Projektets andet element, kataloget, nåede

Fig. 7: Rekonstruktion af fire gårde fra germansk jernalder udgravet forud for plantningen af Østskoven ved Esbjerg. I skoven er flere hustomter fra forskellige perioder af oldtiden afmærkede, så en spadseretur gennem skoven er en vandring i tid på netop det sted, hvor vores forfædre levede. Tegning: Jette Jørgensen, Esbjerg Museum.

Fig. 7: Reconstruction of four farms from the Germanic Iron Age excavated prior to the planting of the East Forest near Esbjerg. In the forest, a number of sites are marked where there were houses dating from different periods of antiquity. A walk in the forest is thus a ramble in time at the very place where our forefathers lived. Drawing: Jette Jørgensen, Esbjerg Museum.

desværre ikke at blive færdigt til udstillingen på de hollandske museer. Her blev i stedet udsendt et lille nødkatalog, med en beskrivelse af hver af de udstillede genstande. Det egentlige katalog lå færdigt på tysk til udstillingsåbningen i Husum den 30. juni 2000. Kataloget består af en række arkæologiske artikler, som omhandler forskellige temaer i tidsperioden 250-850 e.Kr., samt en artikel fra hvert land om fysisk planlægning og bevaring af arkæologiske kulturminder i landskabet. Naturligvis er den enkelte udstillingsgenstand også nævnt. Kataloget, der udkommer på tysk, engelsk, hollandsk og en fælles dansk/norsk version, er derfor meget brugbart, også når udstillingen er slut.

Det flotte katalog er fyldt med farvebilleder og med historisk viden. Den samlede udvikling i perioden 250-850 e.Kr. for Nordsøregionen er fremlagt i en yderst læseværdig indledningsartikel af Peter Pentz fra Nationalmuseet i København. Bjovulf er beskrevet i en selvstændig artikel af Bjovulf-specialisten Jos Bazelsmans fra Holland. De øvrige arkæologiske artikler omhandler de germanske kongedømmer, handelspladser, skibe og skibsfart, klæder, grave og gravritualer samt landlig bebyggelse. Endvidere er der en artikel fra hvert land omhandlende kulturmiljøer og fysisk planlægning[2].

Videnskabelig konference

Der forskes meget i yngre jernalder, og der er jævnligt behov for at kunne udveksle forskningsresultater mellem kolleger. Det bliver der lejlighed til ved projektets tredje delelement, som er en videnskabelig konference, der afholdes i England i marts 2001. Konferencens væsentligste tema bliver dog den fysiske planlægning og dennes indvirkning på den kulturelle arv i landskabet.

Destruktionen af de arkæologiske levn i

landskabet foregår med en foruroligende fart. Fortiden er kun synlig for dem, som bærer de rette briller; som har den indsigt der skal til for at aflæse den historie, som landskabet gemmer i sine bakker og dale. Vi er nødt til at udveksle erfaringer og drøfte, hvordan vi bevidstgør såvel de fysiske planlæggere i amter og kommuner som befolkningen i almindelighed om nødvendigheden af at bevare vor forhistoriske kulturarv i landskabet. Alt skal ikke bevares for enhver pris, men det mest bevaringsværdige må udpeges og i samarbejde med de offentlige planlæggere indarbejdes i den fysiske planlægning. I Danmark og Norge er der rimeligt gode samarbejdsrelationer mellem museerne og de lokale planlæggere, men det kan altid blive bedre. I de øvrige deltagerlande har der tidligere ikke været helt så stor forståelse blandt embedsmænd og politikere for nødvendigheden af at bevare kulturarven. Holdningen, at kulturarven måtte afvikles for ikke at stå i vejen for udviklingen, er dog under forandring, og alle landene gør sig i disse år overvejelser om, hvordan kulturmiljøerne tilgodeses i den fysiske planlægning. Dette bliver konferencens væsentligste tema.

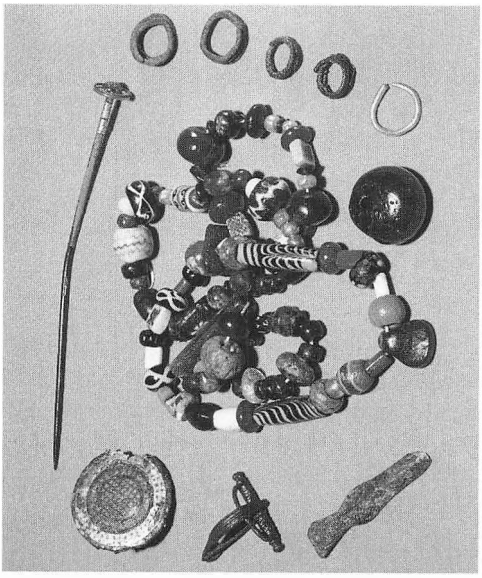

Fig. 8: Udvalgte pragtgenstande fra de rige grave ved høvdingegården i Tjæreborg. De samlede gravfund kan opleves på udstillingen Nordsøens Konger, 250-850 e.Kr. Foto: Brian Kristensen, Esbjerg Museum.
Fig. 8: Selected showpieces from the rich gravesites at the chieftain's estate in Tjæreborg. The entire grave find can be seen at the exhibition entitled "Kings of the North Sea, 250-850 AD". Photo: Brian Kristensen, Esbjerg Museum.

Museerne og turistsektoren

Det fjerde element i projektet er udviklingen af nye samarbejdsrelationer og projekter mellem museerne og turistsektoren. Hver af partnerne i projektet skal etablere et samarbejde med tiltag, som iværksættes, når udstillingen åbner i det respektive land. Samarbejdet skal dog udformes på en sådan måde, at det rækker ud over udstillingsperioden og helst have en permanent karakter. Dette er i god tråd med den stigende bevidsthed blandt museerne om, at vi faktisk har noget at tilbyde turistsektoren. De har brug for os i markedsføringen af en egn, og selvfølgelig vil vi gerne fortælle turisterne om egnens kultur og egenart.

Hvad har vi lært

I Esbjerg afholdes juni 2001 et evalueringsseminar, som er projektets femte element. På seminaret vurderes alle projektets delelementer. Det skal evalueres, hvilke tiltag, som virkede godt, og hvilke der var knap så heldige, samt hvad vi har lært af det med henblik på et udbygget og velfungerende samarbejde i fremtiden.

I august 2001 skal der foreligge en samlet rapport til EU om resultatet af projektets enkelte elementer. Vore erfaringer, både de gode og de dårlige, og projektets synlige og usynlige resultater skal herefter gerne danne grundlag for etableringen af andre internationale netværkssamarbejder indenfor for eksempel turisme, undervisning og kultur.

Velkommen på Esbjerg Museum

Et projekt af den størrelse, som Nordsøens Konger 250-850 e.Kr. udgør, tager lang tid at

forberede og udføre. Rigtig synligt bliver det store forarbejde i Danmark først, når selve udstillingen åbner i Esbjerg. Et godt bud på en åbningsdato er den 22. april 2001, og vi glæder os til at byde rigtig mange besøgende, børn og voksne, fastboende og turister, velkommen til en stor og bogstaveligt talt grænseoverskridende oplevelse på Esbjerg Museum.

Ulla Mejdahl, født 1961. Uddannet cand.phil. i forhistorisk arkæologi fra Københavns Universitet 1993. Herefter projektansat ved Esbjerg Museum indtil marts 2000. Fra 1. marts 2000 direktør for Esbjerg Museum.

Michael Lauenborg, født 1950. Uddannet mag.art. i forhistorisk arkæologi fra Københavns Universitet 1981. Direktør for Esbjerg Museum fra februar 1982 til november 1999. Formand for Statens Museumsnævn 1994-1998. Fra november 1999 arkæologisk konsulent ved Statens Museumsnævn.

Noter

1. Antikvarisk Samling i Ribe, Varde Museum, Haderslev Museum og Nationalmuseet takkes for deres velvilje med hensyn til udlån af genstande til vandreudstillingen Nordsøens konger, 250-850 e.Kr.
2. Følgende personer har endvidere skrevet indlæg i kataloget: Bjørn Myhre og Geir Sør-Reime fra Norge; David Heslop, Martin Welsh og Guy Hallsall fra Storbritannien; Klaus Tidow, Klaus Lengsfeld og Dirk Meier fra Tyskland; Jan de Jong fra Holland; Flemming Rieck, Palle Siemen, Ingrid Stoumann og Ulla Mejdahl fra Danmark. Forordet er skrevet af Michael Lauenborg.

SUMMARY

Kings of the North Sea, 250-850 AD

Esbjerg Museum is participating in an international co-operative network project entitled "Kings of the North Sea, 250-850 AD" in conjunction with five other museums from the Netherlands, Germany, Norway and Great Britain. The project, which is being supported financially by the EU through the Interreg IIC programme, consists of five component elements: a travelling exhibition, a catalogue, a conference, tourism and an evaluation seminar. The primary purpose of the project is to increase awareness of our cultural heritage from a period which is quite unjustly overshadowed by the grandeur of Rome and the mythical Viking Age, as well as to draft proposals on how the preservation of cultural environments can be incorporated into the public planning process.

In the exhibition, many top European finds of the period are displayed in such a manner that the individual object speaks for itself. The objects have been placed in colourful frames quite different from the style of a traditional Danish exhibition. The exhibition has been shown in the Netherlands, Germany and Norway. In 2001, it will be shown in Great Britain and then conclude its tour in Denmark at Esbjerg Museum.

The catalogue consists of a number of archaeological articles dealing with Beowulf; Germanic kingdoms; trading centres; ships and shipping; clothing; burial rituals and rural settlement. In addition, there is an article from each country on the physical planning and preservation of archaeological monuments in the landscape.

The primary theme of the conference, which will be held in Newcastle in March 2001, will be cultural heritage and physical planning, as well as cultural heritage and tourism. The entire project will be evaluated in Esbjerg in June 2001, and it is hoped that the tangible results will become a useful tool for museums, public planners and the tourism sector, as well as inspire other cultural and educational institutions to enter into co-operative network projects on a transnational basis.

Kristine Hoff, cand.mag.

Klik på kunsten

Vejen Kunstmuseum udgav i januar 2000 en hjemmeside på adressen www.kulturnet.dk/homes/vejenk/. Den blev til i samarbejde mellem museets personale og undertegnede, der har været tilknyttet museet under studietiden. Her kan du læse om hjemmesiden og om, hvorfor det er en god idé for små museer at etablere sig på internet.

Små museer og internet

Hjemmesider på World Wide Web er et fantastisk redskab til at udgive information for et meget stort publikum. Alene i Danmark har cirka 50 % af alle husstande i dag adgang til internet. Endnu flere har desuden adgang fra skole eller arbejdsplads. Og tallene vokser støt. Derfor er internet også blevet et attraktivt medie for museer, der her kan publicere information om deres samlinger, udstillinger og aktiviteter.

Indtil nu har det især været de store museer, der har etableret præsentationer på internet. Problemet er, at det er dyrt at etablere en hjemmeside, og det gør det vanskeligt for små museer, som ofte har stramme budgetter og få ansatte. Det var netop baggrunden for samarbejdet om Vejen Kunstmuseums hjemmeside.

Hvorfor etablere en hjemmeside?

I Vejen Kunstmuseums tilfælde var det forholdsvis billigt at etablere hjemmesiden, fordi jeg kunne tilbyde min arbejdskraft som del af et eksamensprojekt. Normalt har museerne to muligheder. Den første er at vælge at betale et professionelt firma for at designe og publicere hjemmesiden, og efterfølgende opdatere den med jævne mellemrum. I så fald skal man afsætte en sum penge til etableringen og derefter betale for opdateringen i et slags abonnementssystem. Den anden mulighed er at gøre det selv. Det lyder umiddelbart billigere, men man skal investere i det rette udstyr og regne med at afsætte mange

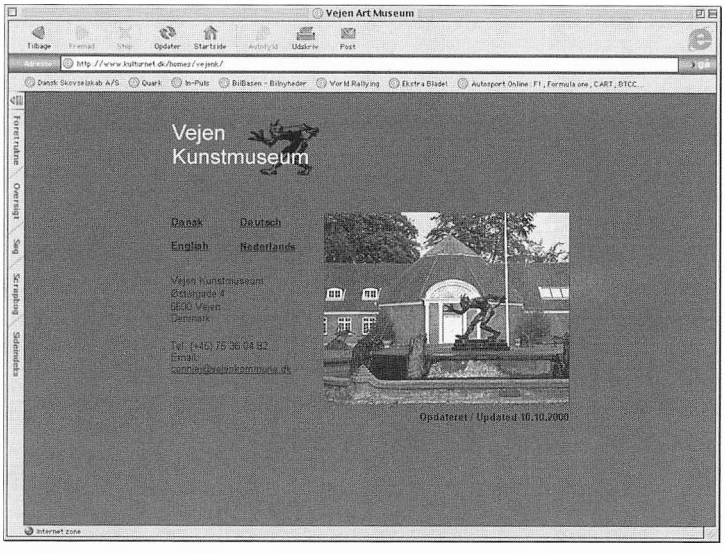

Fig. 1: Startsiden til museets hjemmeside. Startsiden giver enkel information om adresse med mere og links til de fire sprogversioner af siden: dansk, engelsk, tysk og hollandsk. Kilde: Skærmbillede fra Vejen Kunstmuseums hjemmeside.

Fig. 1: The homepage for the museum website. The homepage contains information on the museum's address et cetera and links to four language versions: Danish, English, German and Dutch. Source: Screen image from Vejen Art Museum's website.

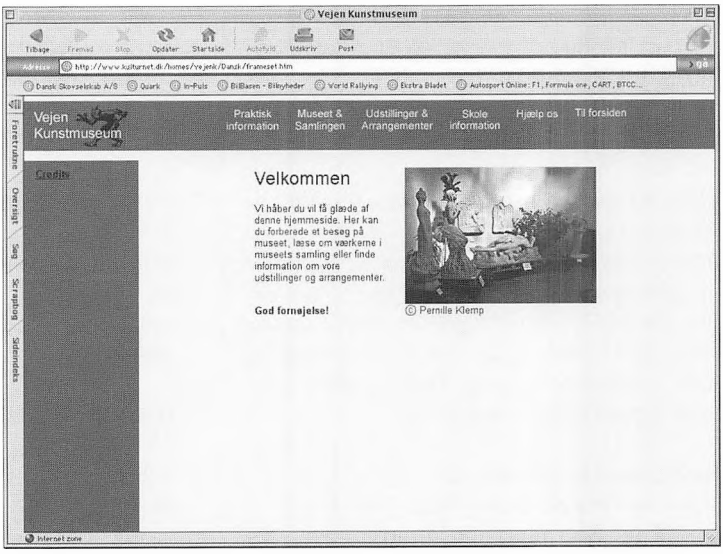

Fig. 2: Hjemmesidens danske del. I menubar'en foroven er der links til sidens seks forskellige dele: praktisk information, samlingen, udstillinger, arrangementer, skoleinfo og gæstebog. Kilde: Skærmbillede fra Vejen Kunstmuseums hjemmeside.

Fig. 2: The Danish part of the website. In the menu bar there are links to the six different parts of the website: practical information, the collection, exhibitions, events, school info and a guest book. Source: Screen image from Vejen Art Museum's website.

arbejdstimer til konstruktionen og derefter opdateringen af hjemmesiden.

Men hvorfor gøre det? Internet er et meget demokratisk publikationssystem, der kan nå ud til et stort publikum både i Danmark og i udlandet, og det er desuden i realiteten et meget billigt publikationssystem. Det er vores erfaring, at hvis museet kan overkomme den investering, der er forbundet med at etablere hjemmesiden, så har det mulighed for at udgive en mængde materiale, som det ville have været betydeligt dyrere at udgive i bogform. Det kommer i sidste ende museets publikum til gode.

Hjemmesidens opbygning

Formålet med samarbejdet var at skabe en løsning, der tilfredsstillede museets behov og ønske om en indholdsrig hjemmeside, og som samtidig udgjorde en realistisk arbejdsbyrde for museets personale, da man selv ønskede at opdatere hjemmesiden fremover. Derfor er Vejen Kunstmuseums hjemmeside opbygget efter to principper.

For det første skal den kunne passe sig selv i de perioder, hvor man ikke har tid til at arbejde på den. Vi undgik derfor designløsninger, som krævede regelmæssig opdatering. For eksempel reklamerer mange museumshjemmesider for særudstillinger på startsiden. Vi valgte bevidst ikke at gøre det, for at undgå at skulle opdatere, hver gang udstillingen skifter. Dette gør måske, at hjemmesiden virker statisk, men det var et nødvendigt valg i forhold til den arbejdsindsats, museet var i stand til afsætte til hjemmesiden i dagligdagen.

For det andet gælder det princip, at hjemmesiden til gengæld kan udvides, uden at det kræver store designændringer. Det er derfor nemt at tilføje nyt materiale og udvide hjemmesiden efterhånden, som der bliver mulighed for det.

Hjemmesidens indhold

Hjemmesiden har to formål. For det første indeholder den praktisk information til folk, der planlægger et besøg til museet, og den reklamerer for særudstillinger og arrangementer. Det er smart at have den type information på internet, fordi man her har mulighed for at opdatere og rette informationen, hvis der sker ændringer.

Vi håber, at denne funktion vil afhjælpe det store problem, at museet ikke har råd til at reklamere for særudstillinger i den lands-

dækkende presse. Museet har stor succes med at nå ud til folk i lokalområdet ved hjælp af plakater og pressemeddelelser i lokalpressen, men manglede tidligere en sikker måde at informere folk udenfor lokalområdet. Den funktion udfylder hjemmesiden nu.

Den praktiske information er desuden tilgængelig på engelsk, tysk og hollandsk, så den er brugbar for de turister, der besøger området om sommeren.

Det andet formål med hjemmesiden er at udgive information om museets samling af dansk, symbolistisk kunst fra 1880'erne og 90'erne og dermed udbrede kendskabet til denne spændende periode. Det var et stort ønske fra museumsinspektør Teresa Nielsens side, at hjemmesiden skulle have et rigt, kunsthistorisk indhold og ikke kun fungere som reklame. Der er allerede udgivet en del kortere tekster: Man finder blandt andet en introduktion til samlingen og beskrivelser af udvalgte hovedværker af kunstnere som Ejnar Nielsen, Jens Lund, Thorvald Bindesbøll og Vilhelm Hammershøi.

Vi er dog særligt glade for at kunne præsentere information om museets hovedperson, billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen. Der er udgivet en detaljeret biografi over kunstnerens liv, en artikel om hans keramik og et fuldt katalog over hans skulpturer på Vejen Kunstmuseum.

Ingen af disse tekster har været udgivet før. Skulpturkataloget var for eksempel oprindeligt planlagt som bogudgivelse, men havde en tid været henvist til skrivebordsskuffen, indtil der kunne skaffes midler til udgivelsen. Med hjemmesiden blev det muligt at publicere materialet om end i en anden form. Med udgivelser på internet sparer man en del omkostninger i forbindelse med trykning, og det er ikke mindst vigtigt for små museer som Vejen Kunstmuseum.

Fremtidsplaner for hjemmesiden

Museet har flere planer for udvidelser af hjemmesiden i fremtiden. I efteråret 2000 udgives således en præsentation af museets fotografiske arkiv, hvor man vil kunne se en mængde historiske fotografier, der ikke tidligere har været tilgængelige for publikum. Desuden har museet planer om at bruge hjemmesiden til at lave en forbedret service overfor lærere. Museet er glad for de mange skoleklasser, der besøger museet, og på hjemmesiden findes allerede en side med praktisk information om faciliteter for sko-

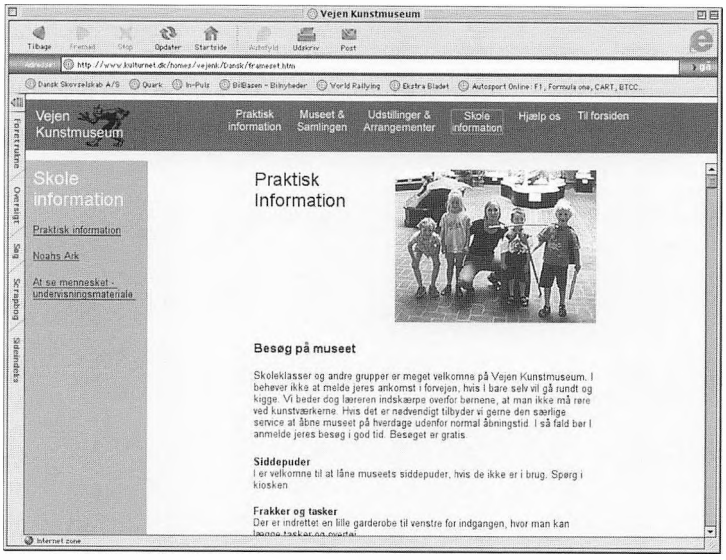

Fig. 3: Praktisk information om skolebesøg. Kilde: Skærmbillede fra Vejen Kunstmuseums hjemmeside.
Fig. 3: Practical information regarding school visits. Source: Screen image from Vejen Art Museum's website.

ler. I fremtiden vil der også blive udgivet undervisningsmateriale, som man kan bruge i forbindelse med besøg eller i klasseundervisningen.

Evaluering af hjemmesiden

Under opbygningen af hjemmesiden foretog vi en såkaldt *usability* eller brugervenlighedsundersøgelse. Vi stillede en computer op i museet, og bad de besøgende gennemføre en række opgaver. Formålet var naturligvis ikke at eksaminere museets gæster, men at teste om hjemmesiden var overskuelig og brugbar for målgruppen. Resultaterne var gode – det vil sige, vi fik en masse information om, hvordan vi kunne forbedre siden.

Det er også meningen, at hjemmesiden skal evalueres i fremtiden. På hjemmesiden finder man en gæstebog – et spørgeskema, som vi beder sidens brugere om at udfylde. På den måde håber vi at få en bedre forståelse af, hvem brugerne faktisk er, og hvilken information de søger.

Kristine Hoff, født 1972. Cand.mag i kunsthistorie og informationsvidenskab fra Århus Universitet og City University, London. Speciale i kunstformidling på internet.

Litteratur

Hoff, Kristine: "The Small Museum Web Site. A case study of the web site development and strategy in a small art museum", i *Museums and the Web 2000. Proceedings of an International Conference,* red. David Bearman og Jennifer Trant, Archives and Museum Informatics, Pittsburg 2000, eller på adressen: www.archimuse.com/mw2000/papers/hoff/hoff.html.

SUMMARY

Click the art

Websites are expensive to set up and require a great deal of effort. Therefore many small museums are still not represented on the Internet. Vejen Art Museum's website was created as a co-operative effort between the museum and a volunteer student helper. This article describes the website and the things which were done in order to reduce the work-related costs. The website is designed so that it does not require regular updating, but so that it can be expanded without extensive design changes being required. The purpose of the website is in part to promote the museum and its exhibitions and in part to distribute information on the museum collection. The professional and artistic content is given a high priority. Experience from the project shows that the museum can meet the costs connected with establishing the page. It has in fact gained an inexpensive publishing medium which has the potential of reaching a very large, international audience.

Palle Siemen, museumsinspektør

Tre høje fra Breinholtgård Golfbane
– en jættestue og to enkeltgravshøje

En undersøgelse af tre gravhøje ved Breinholtgård golfbane afdækkede en ødelagt jættestue samt rester af offerlag fra den mellemneolitiske tragtbægerkultur. To af højene var allerede i 1914 delvist udgravet. Ved den nye udgravning rummende en af højene endnu rester af den undersøgte centralgrav, men samtidig var det muligt at afdække en ringgrøft til denne grav og yderligere 1-2 grave fra enkeltgravstid.

I årtierne omkring 1900 blev fortidsminderne i Danmark registreret af Nationalmuseet. Hver synlig gravhøj og alle kendte bopladser, men også fundstederne for hengemte sager og ofre til guderne, blev anført på landkort, og deres tilstand beskrevet. Denne registrering danner grundstammen i den såkaldte sognebeskrivelse, der fortsat ajourføres og udgør en af grundstenene i den arkæologiske forskning i Danmark. Registreringen er ikke mindst et uvurderligt redskab i museernes administration af den arkæologiske del af vor fælles kulturarv: Et arbejde som blandt andet består i gennemgang af lokalplaner; udtalelser vedrørende nye områder for indvinding af råstoffer, skovrejsninger og mange andre af de aktiviteter, som foregår i nutidens dynamiske samfund. Årsagen til omtalte udgravning var en udvidelse af

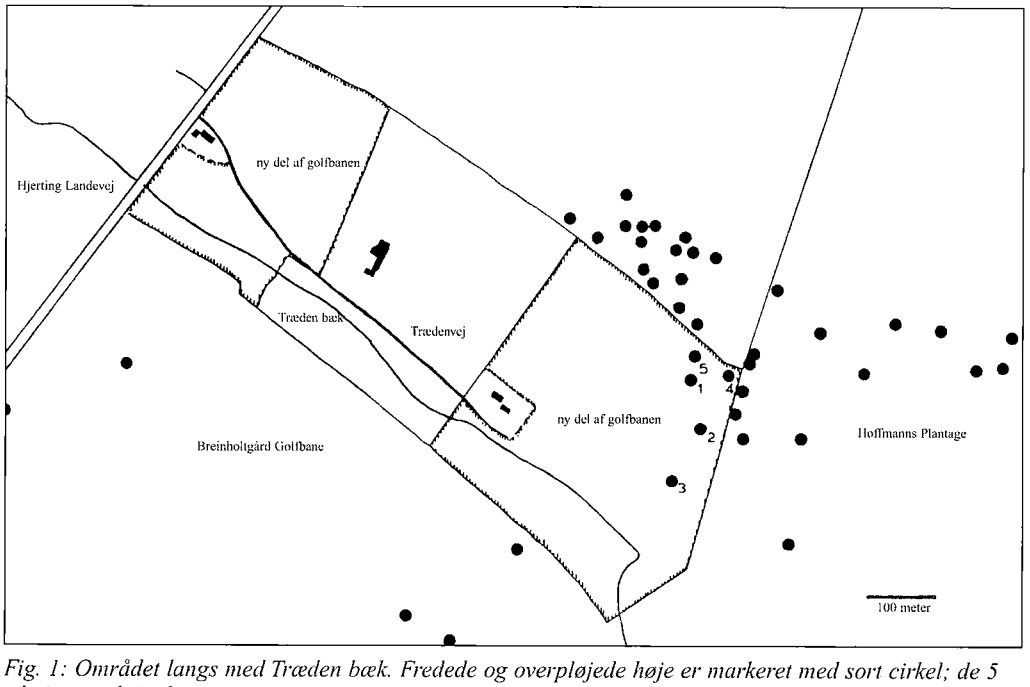

Fig. 1: Området langs med Træden bæk. Fredede og overpløjede høje er markeret med sort cirkel; de 5 høje omtalt i teksten er nummereret. Tegning: Palle Siemen.
Fig. 1: The area along Træden Brook. Protected and ploughed-over barrows are marked with a black circle. The 5 barrows mentioned in the text are numbered. Drawing: Palle Siemen.

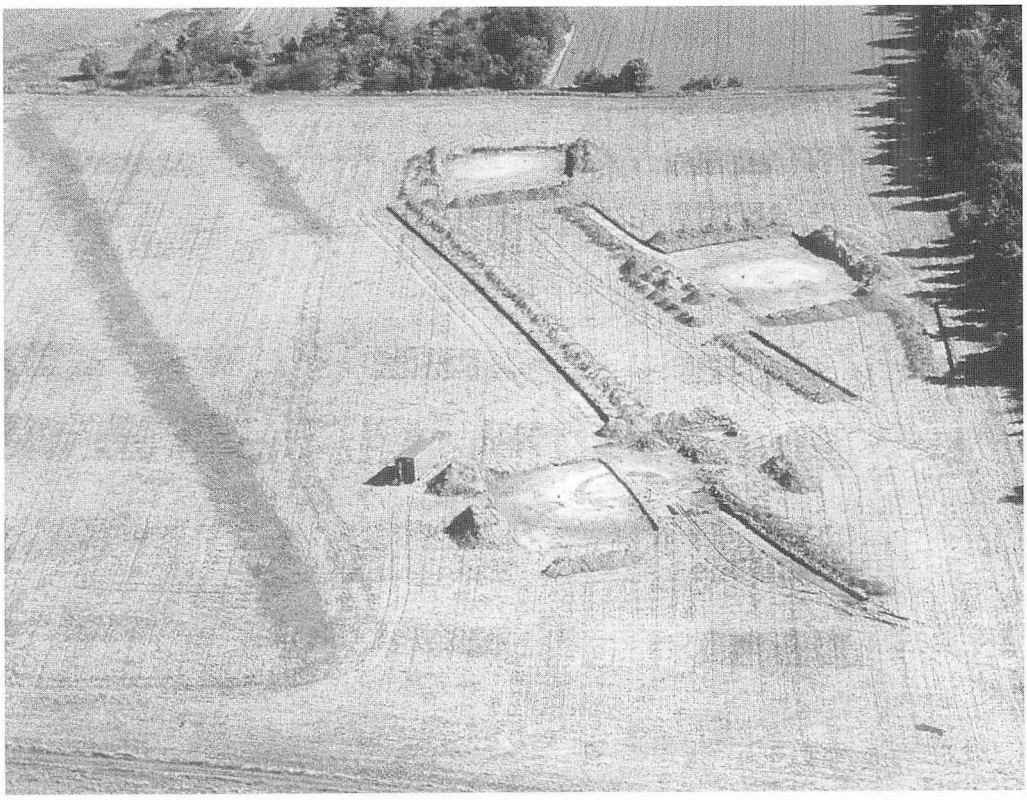

Fig. 2: De 3 høje set fra luften. Foto: Torben Meyer.
Fig 2: The 3 barrows seen from the air. Photo: Torben Meyer.

Breinholtgård golfbane på arealer nord for Træden Bæk (fig. 1)[1].

De 3 udgravede høje udgør den sydvestlige del af en gruppe på knapt 40 høje, hvoraf de fleste er fredet og enten ligger i Hoffmanns plantage mod øst eller som kratbevoksede knolde på markerne mod nord. I forbindelse med besigtigelsen i 1917 skrev S. Schultz fra Nationalmuseet, at de to af højene var udgravet i 1914 af inspektør Carl Neergaard ligeledes Nationalmuseet. Den tredje høj var man ved besigtigelsen i færd med at sløjfe: *"Hele Midtpartiet var borttaget til Bunden og siderne afskaarne og molestrerede overalt... Der skal være borttaget flere Læs store Randsten... som anvendtes til vejkisten over Bækken ved Hjertingvejen i Vest."*

Højene kunne endnu i foråret 1999 anes som lave knolde i græsmarken, men der var langt til fordums storhed, hvor den største var knapt 3 meter høj og 19 meter i tværmål. Overfladen røbede intet om den aktivitet, der tidligere havde foregået, men så snart muldden var fjernet fra højene, tegnede sporene af de tidligere gravninger sig i midten af hver høj som tilnærmelsesvis rektangulære områder med omrodet fyld (fig. 2).

En jættestue

Den sydligste høj lå noget nede ad bakkesiden og ikke langt fra ådalen; en beliggenhed, der ofte kendetegner høje fra stenalderen, mens bronzealderens storhøje gerne blev placeret tæt på bakkekammen med udsyn og storhed. I en artikel i *Mark og Montre* foreslog Niels Thomsen, at højen rummede

resterne af et megalitanlæg, det vil sige en dysse eller en jættestue, og det skulle vise sig, at denne formodning var korrekt[2].

Højen fremtrådte i græsmarken som den mest markante af de tre høje, men var alligevel ikke mere end knapt en meter høj, så siden slutningen af 1800-tallet er højden reduceret med ca. to meter. Allerede i forbindelse med muldafrømningen stod det klart, at højen var anlagt på en lav, naturlig forhøjning, og den senere undersøgelse viste, at der ikke var bevaret mere end 10-20 cm fyld under det moderne pløjelag. Da mulden ved hjælp af en gravemaskine var fjernet fra det meste af højen, stod bunden af de moderne plovfurer tilbage som ensartede, mørke striber, som skar hen over de mere spættede spor af stentagningen i 1917, et stort, lyst fyldskifte i højmidten fra en ældre stentagning, men også uforstyrret højfyld.

Det var tid til at tage fat med håndskovl og graveske, og mens plovfurene gradvist forsvandt, blev sporene af højens randstenskæde mere og mere entydige; sydøst for stensporene dukkede de første potteskår op i et lag af lys, gulbrun sandmuld, mens der efterhånden fremkom ikke så få sten i højens sydøstlige del. Det var muligt at udskille stenspor langs det meste af højfoden, men der fandtes også en del håndstore sten, der har været støtte for de store randsten, som ifølge sognebeskrivelsen var 60-90 cm lange. At dømme ud fra stenspor og rester af skoninger til randstenene har højen været ca. 19 meter i tværmål, men der har ikke været tale om en ganske rund høj. I sydøst drejede stensporene ind i en konkav bue og netop i dette område dukkede der mange skår frem.

Omtrent midt i den konkave bue var der to markante stenspor og mellem disse var det muligt at følge en smal, 3-3,5 meter lang forstyrrelse med mange håndstore og lidt større sten ind mod et 6,5 x 6,5 meter stort lyst fyldskifte efter en nedgravning i højmidten: De forstyrrede dele af gang og kammer i en jættestue. Efterhånden blev forstyrrelserne

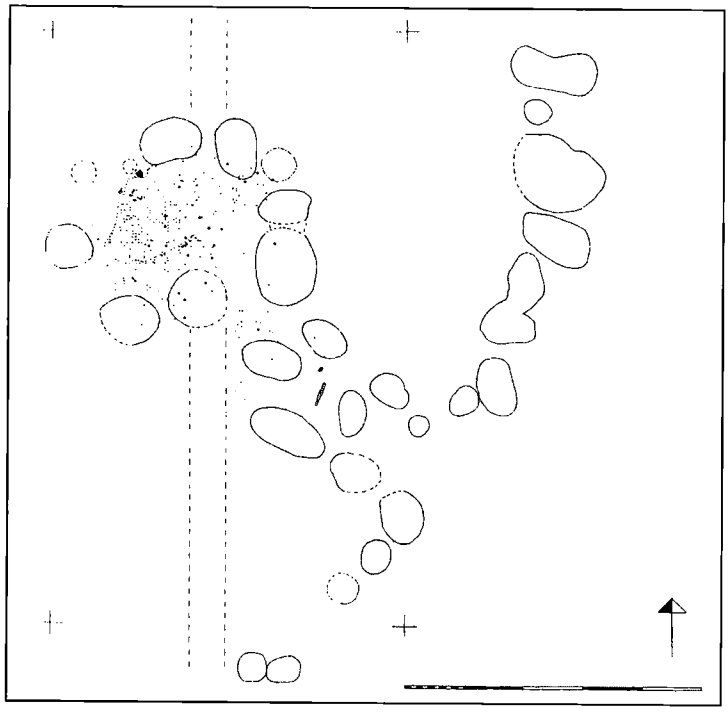

Fig. 3: Forenklet plan af gravkammer, gang og en del af randstenskæden. Tegning: Palle Siemen.
Fig 3: Simplified plan view of grave chamber, passage and part of the barrow circle. Drawing: Palle Siemen.

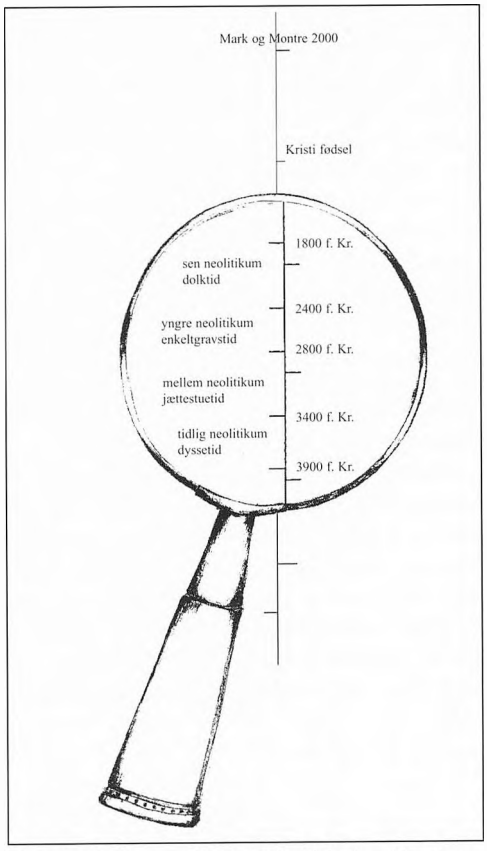

Fig. 4: Mellemneolitikum på tidslinien. Tegning: Palle Siemen og Iga Maria Breinrod.
Fig. 4: The Middle Neolithic on a time line. Drawing: Palle Siemen and Iga Maria Breinrod.

efter stentagningen i den centrale del af højen opløst til spor efter de enkelte større sten i anlægget, mens de mindre sten kunne bestemmes som rester af skoninger til de store sten, stenlægninger eller rester af tørmur, der oprindeligt var lagt vandret og udfyldte hullerne mellem de store sten.

Fordelingen af stenspor og skoninger viste, at der var tale om en lille jættestue, hvor selve kammeret havde været ca. 2 x 3 meter stort og bygget af 8 eller 9 større sten, mens gangen var lidt under 1 meter bred med 3-4 sten i hver side. Omtrent midt i gangen fandtes en flad sten, som var stillet på kant, en tærskel mellem de døde og de levende. I flere af stensporene fandtes afskalninger af de store sten, som en gang udgjorde siderne i gravkammeret og bar de store sten, som var tag i jættestuen (fig. 3).

De fleste af stensporene indgik uden vanskelighed i jættestuens grundplan, men et stenspor med afskallede rester af selve stenen kunne ikke forklares som et element i konstruktionen. Stensporet udfyldte det inderste af gangen og en sten med denne placering ville ganske effektivt have umuliggjort adgang til kammeret. Det formodes derfor at stenen på et eller andet tidspunkt er væltet ind i gangen fra sin oprindelige plads lige sydvest for sporet i forlængelse af de øvrige stenspor i gangens sydside. Et andet stenspor i gangen fremkom på ydersiden af tærskelstenen. Det formodes, at dette spor repræsenterer en større sten, som har lukket gravkammeret af efter den sidste begravelse.

Det fremgår af teksten i sognebeskrivelsen, at man i 1917 var i gang med at fjerne randstenene, men der var ikke nærmere oplysninger om kammerstenenes skæbne. Fylden i stensporene i randstenskæden og en del af gangen bestod af mørk sandmuld med indslag af hedesand, mens fylden i kammerområdet vanskeligt kunne adskilles fra den uforstyrrede højfyld. Forskellene i fylden tyder på, at der er fjernet sten fra gravhøjen i to omgange. Lidt efterladte effekter i gangen peger også mod stentagningen i begyndelsen af forrige århundrede: en hvæssesten, en messingknap og en knust flaske. Men intet i det store centrale fyldskifte viser, hvornår stenene i gravkammeret forsvandt. Det er mest sandsynligt, at stenene blev hentet, da man en gang i slutningen af 1100-tallet opførte kirken i Hostrup. Måske er det ud fra de afskallede rester af de store sten og lidt held muligt at genfinde stenene i kirkens fundament.

Fundene i gravkammeret

Det var et stort held, at man ved de to stentagninger tilsyneladende kun var interesseret i stenene og ikke gravede længere ned end

nødvendigt for at vrikke stenene løs og slæbe dem væk. Herved forblev en del af gravkammeret og gangen uforstyrret af den megen graven og masen med stenene. Efterhånden som den arkæologiske udgravningen skred frem, dukkede stadig flere gravgaver frem i den fyld, som udgjorde jættestuens bundlag, men desværre var en del af gravkammeret forstyrret af den sidste begravelse.

Fundene i gravkammeret vidner om lang tids brug af gravstedet og om gentagne begravelser i det meste af tragtbægerkulturens anden hovedperiode, mellemneolitikum (forkortet MN), som dateres til tiden mellem 3400 og 2800 før Kristi fødsel. Ud fra karformer og de forskellige mønstre på de ornamenterede kar er det halve årtusinde, som den mellemneolitiske tragtbægerkultur omfatter, opdelt i en række tidsafsnit af noget forskellig længde og sikkert også med en vis overlapning mellem de forskellige perioder (fig. 4). I det følgende refererer betegnelserne MN Ib, MN II, MN III og MN IVa, MN IVb og MN V til den stil og tidsopdeling som benyttes i den arkæologiske faglitteratur. Eksempelvis omfatter MN V de sidste ca. 300 år af perioden, mens de øvrige 5 faser er sammenpresset i den første halvdel af mellemneolitikum og tildels repræsenterer lokale forskelle i stiludviklingen.

I gravkammeret fandtes rester af ca. 20 lerkar, ofte kun repræsenteret af ét eller nogle få skår, men enkelte var næsten fuldstændigt bevaret: Lerkarret fra den sidste begravelse var fuldstændigt bevaret og lå væltet om på siden (fig. 5). Da karret var meget skrøbeligt, blev det og dets indhold af jord forsigtigt taget op og bragt til Konserveringstjenesten i Ølgod, hvor det blev stabiliseret med en opløsning af lim.

De ældste kar i kammeret er stort set kun repræsenteret af et enkelt eller nogle få skår, der ud fra ornamentikken kan dateres til MN Ib, eventuelt MN II. Enkelte kar er bedre bevaret: Eksempelvis et tragtbæger, der nærmest som et samlesæt stod på hovedet i fylden (fig. 6). Den storvinklede ornamentik på lerkarrets øvre halvdel er et blandt flere motiver, der giver keramikken i det vestlige Østersøområde et særpræg[3].

Fig 5:Det væltede lerkar fra den sidste begravelse. Foto: Jakob S. Andersen.
Fig. 5: The overturned earthenware vessel from the last burial. Photo: Jakob S. Andersen.

Der fandtes også flere flintgenstande, hvoraf pilespidser og flækker dominerer med henholdsvis 19 og 12 stykker. I kammeret fandtes også to lidt større samt flere ganske små fragmenter af en ildpåvirket, knust flintøkse, men også fragmenter af to eller tre ildpåvirkede benmejsler. Uden for kammeret fandtes fragmenter af to ildpåvirkede mejsler. De brændte flintgenstande er formentlig blevet henlagt i forbindelse med begravelser eller som led i mere sammensatte ritualer, hvor der også kan have indgået menneskeofre. For til gruppen af ildpåvirkede oldsager knytter der sig også en del brændte menneskeknogler, som enten repræsenterer begravelser med ligbrænding eller er de mere håndgribelige spor efter menneskeofringer i den sene del af tragtbægerkulturen[4].

Ved siden af keramikken udgør ravperlerne den mest almindelige gruppe af fund med ca. 250 hele eller fragmenterede perler. En betragtelig del af perlerne var gennem tiden blevet mere eller mindre fragmenterede, dels i forbindelse med gravlægningerne og dels i forbindelse med den senere stentagning,

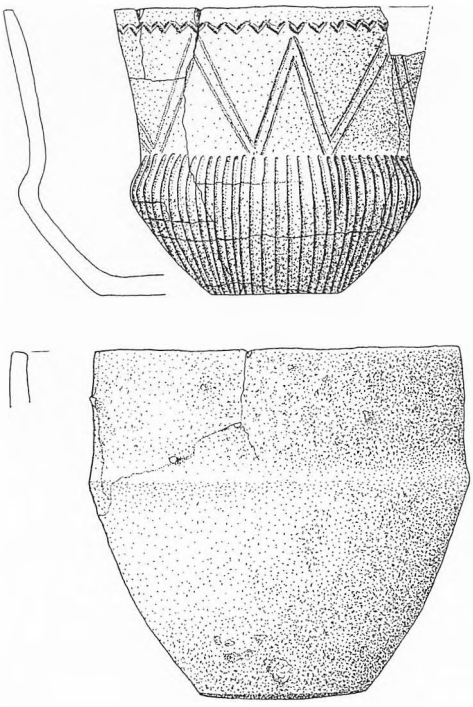

Fig. 6: Et næsten helt lerkar fra en tidlige begravelse i kammeret. 1:3. Tegning: Axel Thuesen 1999.
Fig. 6: An almost completely intact earthenware vessel from a previous burial in the chamber. 1:3. Drawing: Axel Thuesen 1999.

men ved undersøgelsen var et pænt antal perler stadigvæk hele eller næsten hele. De fleste af perlerne er forholdsvis små former til at trække på snor, for eksempel små skive- eller rørformede perler, mindre, aflange hængeperler eller uregelmæssige, gennemborede ravklumper.

En række perler hører til de mere prangende former, for eksempel 15-20 såkaldte økseformede perler, der ud fra slidspor på velbevarede stykker, tilsyneladende har været syet på tøjet, hvilket også gælder 11 kølle- eller spoleformede ravperler fra gravkammeret[5]. Dertil kommer enkelte andre specialformer som et halvmåneformet hængesmykke med gennemboring i hver ende og et mere uregelmæssigt formet hængesmykke med gennemboringer langs kanten, måske fragmenter af en såkaldt ravsol (fig. 7).

Offerlaget

På begge sider af gangen ind til gravkammeret, hovedsageligt udenfor sporene efter randstenene, fandtes knapt 20 kg potteskår, fragmenter af et par ildskørnede mejsler og enkelte flintafslag. Materialet lå i et lag gråbrunt sand, formentlig rester af det gamle muldlag ud for højen. Der er for det meste tale om meget fragmenteret keramik, hvor mange af stykkerne næppe er mere end nogle få centimeter store. Det er dog lykkedes at samle en del af potteskårene til lidt større fragmenter af lerkar, hvorved det har været muligt at få et indblik i antallet af kar og deres nærmere tidsbestemmelse.

Der er tale om resterne efter de offergaver som i første omgang de efterladte, senere slægten henstillede ved graven for derigennem at markere deres forbindelse til forfædrene. Den sociale rangstige var på mange måder knyttet tæt sammen med slægtskabet til forfædrene og måske var især forbindelsen til en forfader med nære bånd til guderne eller endog guddommelig: Jo mere direkte afstamningen var, jo mere central har offergiveren formentlig været i stammens sociale liv.

Offergaverne bestod først og fremmest af lerkar, der formentlig har indeholdt mad og drikke til de døde, hvis ånd måske tog ophold i gravkammeret i forbindelse med markante begivenheder i stammen eller slægten. Der er rundt regnet repræsenteret 100 lerkar fra første halvdel af mellemneolitikum (især MN IB og II), hvilket tyder på et lille antal offerhandlinger i de 200-300 år, som dette tidsrum formodes at omfatte. En analyse af keramikken fra en række andre af egnens megalitgrave tyder på, at keramikken er hensat ved en enkelt eller nogle få, store offerhandlinger[6].

De fleste kar i offerlaget er kun repræsenteret ved nogle få skår, så det har kun i et vist omfang været muligt at vurdere hvilke former for kar, som er blevet ofret. En foreløbig

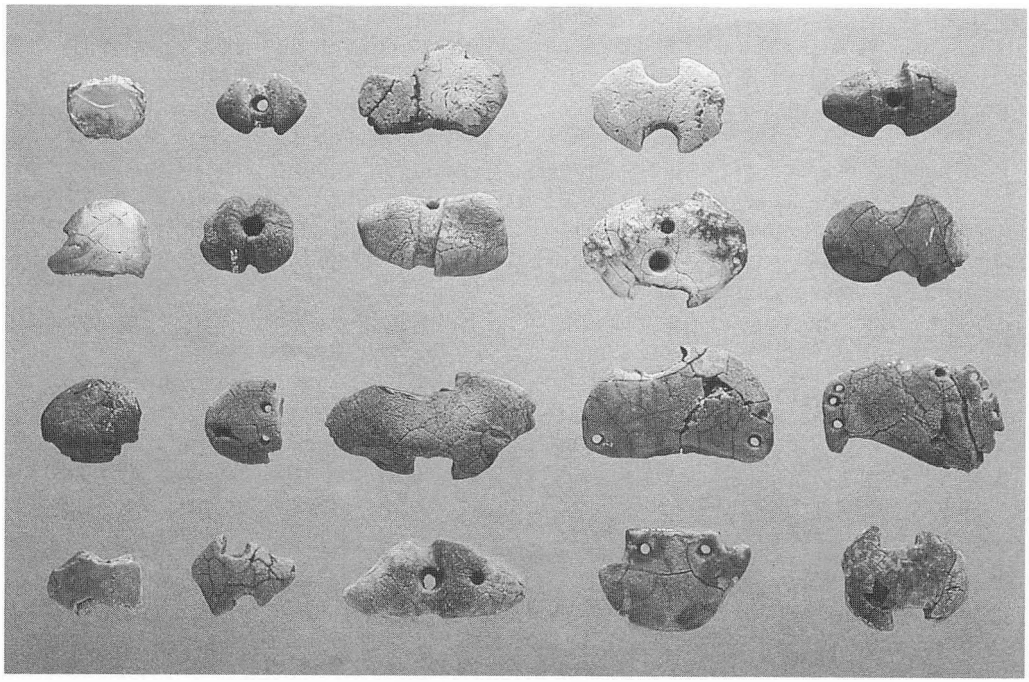

Fig. 7: Et udvalg af de større ravperler fra gravkammeret. Foto: Torben Meyer.
Fig. 7: A selection of the larger amber beads from the burial chamber. Photo: Torben Meyer.

optælling af karformerne tyder på, at omkring halvdelen er tragtbægre, herefter følger de forskellige former for åbne skåle og sluttelig enkelte mere specielle former som lerskiver, fodskåle og lerskeer.

Todelte lerkar, hvis øvre del består af en flad skål, som nærmest er sat sammen med en kegleformet underdel, betegnes fodskåle. Formen, som er forholdsvis entydig, kendes med undtagelse af et par offerfund fra moser, kun fra offerlagene foran de store megalitgrave (fig. 8). Fodskålene dateres hovedsageligt til den ældste del af mellemneolitikum (MN I), hvilket også er tilfældet med de nedenfor nævnte lerskeer[7].

I materialet fandtes enkelte skår af de karakteristiske, ofte rigt ornamenterede lerskeer – en anden form, som er knyttet til offerlagene. Der er tale om 10-20 cm lange, fladt hvælvede, runde eller spadeformede lerformer med et kort skaft, hvor der eventuelt har været fæstnet en forlængelse af træ[8].

Ud fra spredningen af skårene kan man få et fingerpeg om de enkelte offerkars oprindelige placering. I offerlaget fandtes skår fra fire fodskåle og to lerskeer, som var ligeligt fordelt på begge sider af indgangen til gravkammeret. Enkelte skår af en femte formodet fodskål lå ved sporene efter randstenene i sydsiden af højen. Fodskålene har med stor sandsynlighed været stillet på platforme i forbindelse med randstenene, og er siden hen væltet ned på fladen foran graven, hvor de med stor sandsynlighed knustes ved faldet. Og gennem tiden er de fleste af skårene forvitret under påvirkning af frost og regn eller dyrkning, vendt igen og igen af ploven for til sidst at opløses, mens skårene under pløjelaget i de seneste årtier er trykket i stykker af landbrugets tungere og tungere maskiner. Skårene fra de to lerskeer lå i samme område som to af fodskålene, og det er nærliggende at knytte de to former sammen. Måske dukker der også et par lerskeer

op blandt de mange skår i området for de to andre fodskåle. Hvis dette ikke er tilfældet, må man antage, at der har været lignende former i træ eller horn, som nu er forsvundet (fig. 9).

I den nordlige del af offerlaget lå skårene af en skål med konkav hals og med bølgeformet, pålagt liste under halsen (fig. 10). Formen og ornamentikken tyder på lidt senere datering og viser, at der fortsat var offeraktivitet i den efterfølgende periode (MN II). Skårene af en åben skål med konkav side var ornamenteret i en stil, som hovedsageligt dateres senere i mellemneolitikum (MN III eller IV A), men herefter kan der ikke med sikkerhed spores offeraktivitet ved megalitten på trods af begravelsen fra slutningen af mellemneolitikum (MN V).

Herefter ophørte aktiviteterne ved jættestuen og i århundreder henlå højen uforstyrret, ikke fordi området var ubeboet, men måske som resultat af myter og fortællinger, der berettede om den gamle gravplads' hellighed, eller fordi efterkommerne tog afstand fra den gamle samfundsstruktur og kult, der var knyttet til jættestuen med forfædrene. Med overgangen fra den mellemneolitiske tragtbægerkultur til den efterfølgende enkeltgravskultur i tiden omkring 2800 f.Kr. skete der i alt fald en række markante skift i samfundet. Gravskikken, måske også samfundet, bliver tilsyneladende mere individualiseret. I de mange enkeltgrave kan man i modsætning til jættestuernes fælles gravrum klart udskille både mænd og kvinder, børn og voksne.

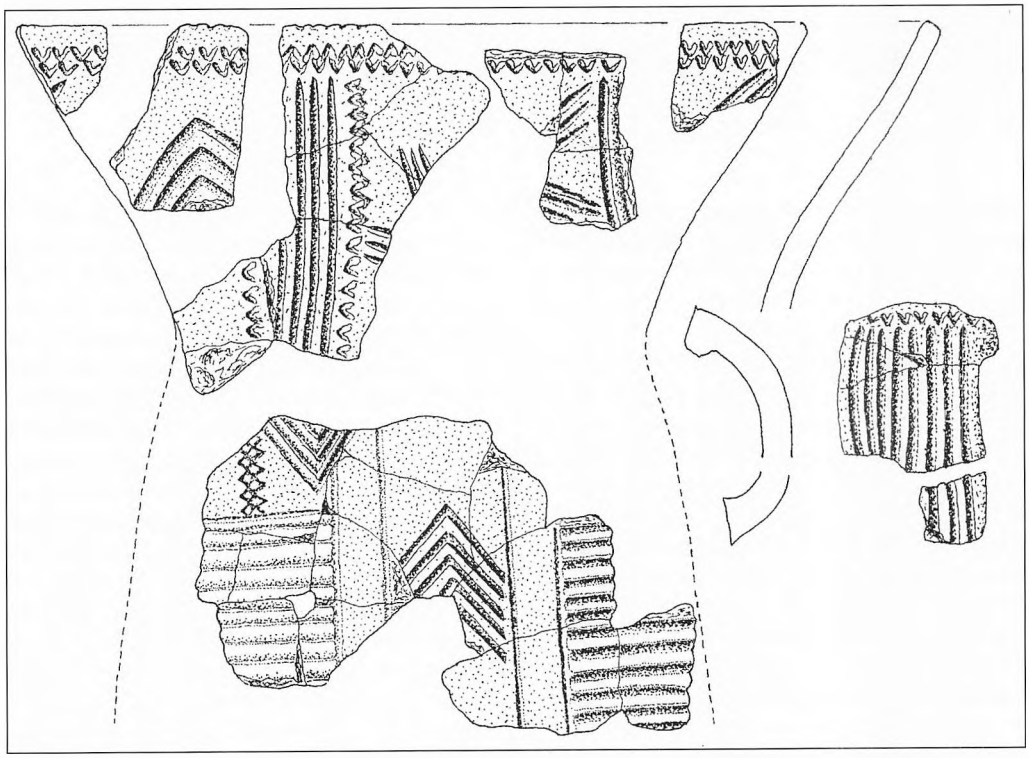

Fig. 8: Skematisk fodskål sammensat af skår fra kar 52 (overdel) og 76 (bunddel) fra offerlaget. 1:3. Tegning Axel Thuesen.
Fig. 8: Schematic pedestalled bowl composed of sherds from vessels 52 (upper part) and 76 (lower part) from the layer of offerings. 1:3. Drawing: Axel Thuesen.

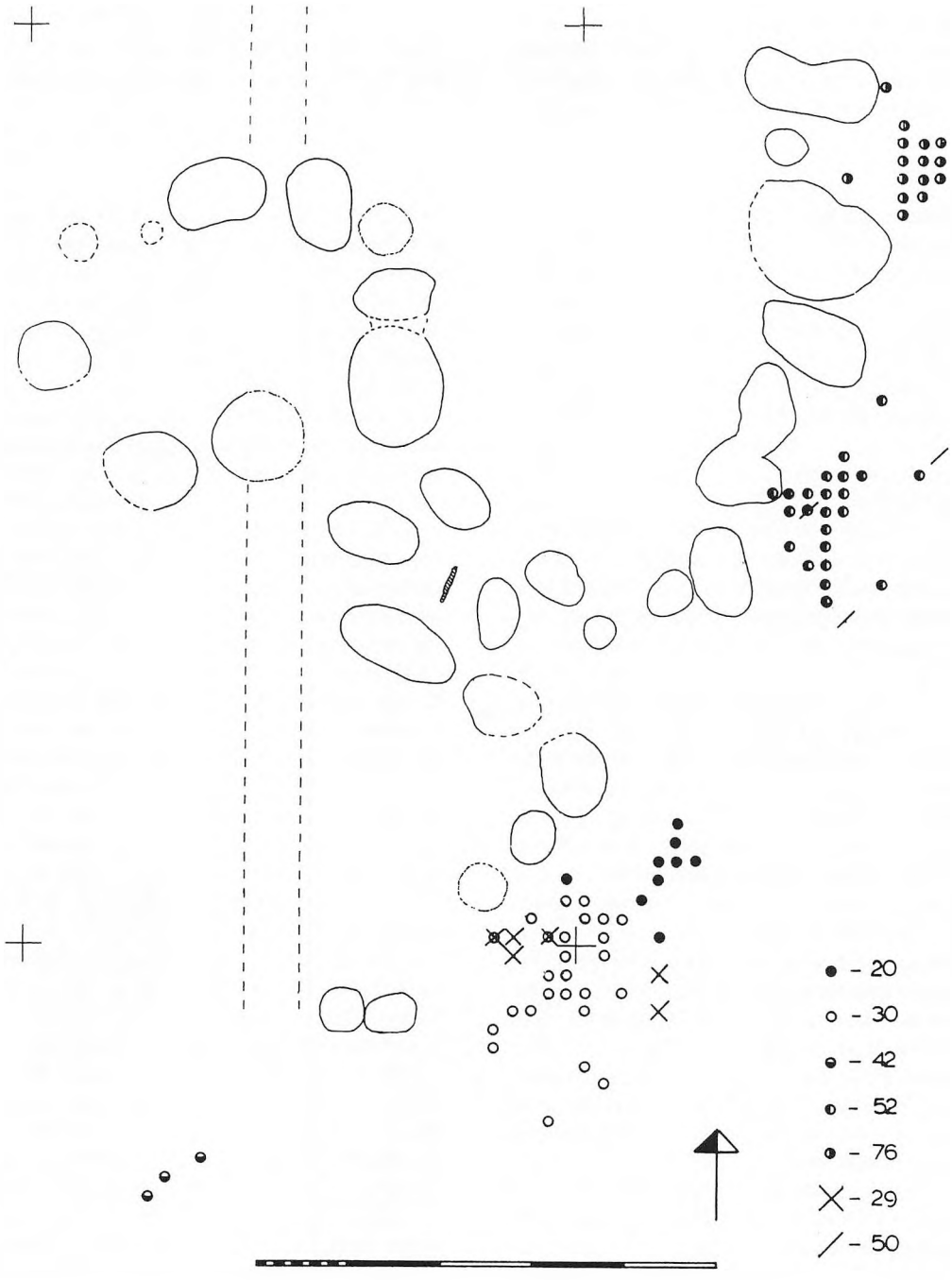

Fig. 9: Udbredelsen af fodskåle og lerskeer i offerlaget foran megalitten. Tegning: Palle Siemen.
Fig. 9: Distribution of pedestalled bowls and earthenware spoons in the layer of offerings in front of the megalith. Drawing: Palle Siemen.

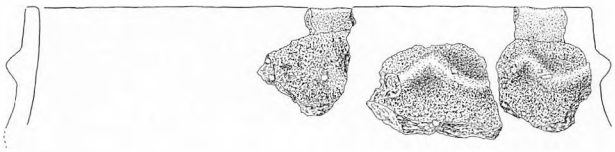

Fig. 10: Kar med bølgeformet vulst. 1:2. Tegning: Axel Thuesen.
Fig. 10: Vessel with corrugated rim. 1:2. Drawing: Axel Thuesen.

Højene fra enkeltgravstid

Enkeltgravskulturen (2900/2800-2400 f.Kr.) blev entydigt udskilt i årtierne op til år 1900 blandt andet som et resultat af de omfattende udgravninger som det daværende *Oldnordisk Museum,* der senere skiftede navn til *Nationalmuseet,* udførte i Midt- og Vestjylland i samme tidsrum. Der havde efterhånden udviklet sig en omfattende handel med oldsager fra de mange små gravhøje, som netop prægede disse egne. Gennem omfattende udgravninger, massive oplysningskampagner, hvor også markante personligheder deltog, blandt andre forfatteren Johannes Skjoldborg, men også ved frivillige fredninger, forsøgte museet at standse denne aktivitet[9].

I løbet af de første årtier af 1900-tallet ebbede denne handel efterhånden ud og højene fik endelig lov til at ligge uden fare for plyndringer. Men i stedet dukkede nye farer frem, som ikke på samme måde havde og har politikernes bevågenhed: Det stadigt mere og mere mekaniserede landbrug med kraftigere og kraftigere maskiner truer nu for alvor de mange overpløjede højes eksistens og hvert år forsvinder nogle centimeter af højfylden. Mange af højene er allerede pløjet væk og med dem en række grave anlagt i højene. Men endnu er der rester af de grave, som blev anlagt i undergrunden. Tiden er imidlertid knap, for nutidens store maskiner er efterhånden også begyndt deres angreb på de grave, som vi indtil for få år siden anså for nogenlunde sikre.

Høj 1 var ved undersøgelsen i 1914 1,75 m høj og 17,5 meter i diameter, men var i 1999 reduceret til en lav højning, der næppe hævede sig 20 cm over det omgivende terræn. Det viste sig, at der ikke var mere end 5 cm fyld tilbage mellem det moderne muldlag og undergrunden. Selve højen tegnede sig som en lys plet omgivet af mørkt, rødbrunt undergrundssand med spor af al. Midt i højen repræsenterede et ca. 5 x 5 meter stort fyldskifte Neergaards udgravningsfelt, men ud over dette og resterne af den undersøgte centralgrav, var der ikke andet af interesse i denne høj.

Ved undersøgelsen i 1914 kunne Neergaard konstatere, at der omtrent midt i højen var en større, temmelig dyb sænkning, som vidnede om en tidligere gravning. Sænkningen fortsatte helt til højbunden og havde forstyrret højens centralgrav, som var anlagt lidt nede i undergrunden. Der var tale om en VSV-ØNØ orienteret, ca. 25 cm bred og knapt 50 cm høj ramme af aflange sten i 2-3 lag: Rammen var i indre mål 2,1 meter lang og 0,8 meter bred. Gravbunden bestod af et rektangulært lag af håndstore eller lidt mindre sten, der alle lå tæt sammen i et lag. Graven var fundtom, men i A. P. Madsens beskrivelse til den første berejsning af Hostrup Sogn nævnes, at der skulle være fundet en "øxhammer af sten", det vil sige en stridsøkse, i højen, og det kan meget vel tænkes, at der er tale om gravgodset fra graven.

I den sydlige del af udgravningsfeltet fandtes i 1914 et knapt 10 cm højt, retvægget bæger (fig. 11); bægeret stod på sin bund, men uden spor efter den formodede kiste[10].

Høj 2 var i 1914 ca. 2,25 meter høj med en anslået diameter på 17,5 meter. Midt i højen blev der udlagt et 5,9 x 5,75 meter stort felt. Også her kunne Neergaard konstatere, at der tidligere havde været foretaget en gravning: Et rundligt hul, ca. 2,5 meter i tværmål udfyldte højmidten; Neergaard anslog dybden til ca. 1 meter, men det kunne i 1999 konstateres, at plyndringshullet var ført helt ned i undergrunden. Af selve højen var der ikke mange centimeter tilbage, men den gamle

muldhorisont var endnu bevaret under det meste af højens ydre dele.

Der fremkom i 1914 spor af tre grave i højen[11]. Grav A lå noget syd for højmidten og 1,25-1,30 meter over højbunden og viste sig som et 0,7 x 1,1 meter stort leje af 30 hovedstore sten. Stenlaget har formentlig dannet en del af bunden i en trækiste. På laget stod et ca. 8 cm højt, retvægget bæger med en let fortykket rand (fig. 12,1) og 30 cm udenfor vestenden lå en knapt 11 cm lang stridsøkse af grågrøn sandsten (fig. 12,2).

Nær højbunden og lidt syd for højmidten fremkom grav B, der var omgivet af en V-Ø orienteret ramme i et enkelt lag af håndstore eller lidt større sten. Indenfor rammen var gravrummet 2,3 x 1 meter. På gravbunden kunne Neergaard iagttage svage spor af den døde: En såkaldt ligskygge, der viste, at den døde lå med hovedet i vest, ansigtet vendt mod syd, overkroppen fladt og benene trukket op og drejet ud mod højre (fig. 13). Ud for den dødes højre skulder lå en ca. 16 cm lang stridsøkse med æggen ind mod den døde (fig. 12,3).

Udenfor grav B og i niveau med denne fremkom et tæppe af hånd- til hovedstore sten, der lå i 1-2 lag. Neergaard opfattede dette stentæppe som en del af grav B, men det viste sig i 1999, at stentæppet var knyttet til højens centrale begravelse, grav C. Stentæppet lå på den gamle overflade og bestod hovedsageligt af hånd- til hovedstore sten i 1-2 lag, der dannede en 1,0-1,5 meter bred, let oval stenlægning omkring hullet til højens centralgrav, og var ca. 4 x 6 meter i sin ydre udstrækning. Mod nord var stenlægningen blevet forstyrret i forbindelse med plyndringen af grav E.

Sporene af Neergaards gravning snævredes hurtigt ind og fulgte indersiden af den stenramme, som Neergaand betegnede grav C. Efterhånden som den omrodede fyld i udgravningsfeltet fra 1914 forsvandt dukkede et næsten rundt, stenfyldt fyldskifte op omkring stenrammen. Fyldskiftet, der nøje fulgte kanten af stenlægning D, var ca. 3,25 meter i diamenter og viste sig at være en

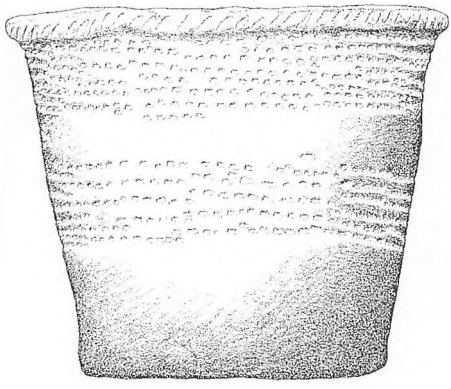

Fig. 11: Retvægget bæger fra høj 1. 1:3. tegning Bjørn Skaarup.
Fig. 11: Straight-walled beaker from Barrow No. 1. 1:3. Drawing: Bjørn Skaarup.

ringgrøft, der var gravet 30-40 cm ned under den gamle overflade. Ringgrøften var delvis stenfyldt med et U-formet tværsnit og en svagt uregelmæssig bund, hvis forløb måske skyldes lodretstående stolper: Det skal dog bemærkes, at der ikke blev iagttaget sikre spor af stolper i ringgrøften (fig. 14).

Inden for ringgrøften var der anlagt en NØ-SV orienteret grav C, hvis ender nåede ud til ringgrøften. Gravgruben, hvis fyld ikke alle steder kunne adskilles fra undergrund og ringgrøft, var efter alt at dømme rund oval, ca. 2 x 2,5 meter stor, og gravet ned til samme niveau som ringgrøften. I gravgruben fandtes rester af centralgraven: En rektangulær ramme af hovedstore og noget større sten i op til fem lag, der omsluttede et 1,7 x 0,76 meter stort gravrum (fig. 15). På gravbunden, 0,5 meter under højbunden, fremkom to bunker ravperler på henholdsvis 139 og 117 stykker, de fleste korte, rørformede perler.

Mod nord kunne man som nævnt se sporene af den ældre plyndring som et 2,5 x 3 meter stort fyldskifte, der i syd blev skåret af Neergaards felt. Allerede i niveau med undergrunden var fyldskiftet indsnævret markant, men fortsatte ned i en grav G og på en sådan måde, at man ikke kan være i tvivl

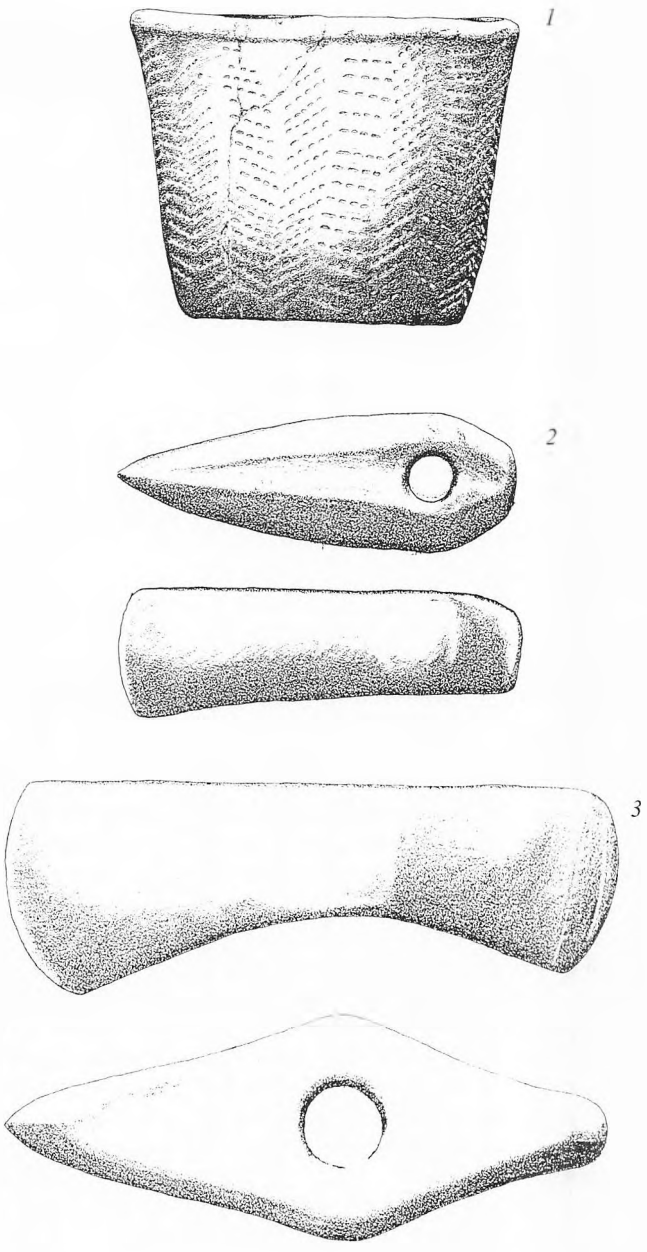

Fig. 12: Retvægget bæger (1) og stridsøkse fra grav A i høj 2 (2); stridsøkse fra grav B i høj 2 (3). 1:3. Tegning: Bjørn Skaarup.
Fig. 12: Straight-walled beaker (1) and battle axe from grave A in Barrow No. 2 (2). Battle axe from grave B in Barrow No. 2 (3). 1:3. Drawing: Bjørn Skaarup.

om formålet, at hente gravgaverne, der normalt blev lagt i den sydlige del af en grav. Da kun en del af graven var forstyrret, var det muligt at få et overblik af gravform og størrelse: Der var tale om en V-Ø orienteret, 1,5 x 3,2 meter stor grube med afrundede hjørner på hvis bund, der var placeret en 0,6 x 2,9 meter stor rektangulær plankekiste. Gravbunden lå ca. 0,5 meter nede i undergrunden, men en stor del var som nævnt forstyrret. Nord og syd for kistesporets østende må to aflange aftegninger, ca. 10 x 20 cm og knapt

Fig. 13: Grav B set fra øst med svage aftegninger af den døde, der lå på højre side med opbøjede ben i øst, hovedet i vest og med stridsøksen ud for skulderen. Foto: Nationalmuseet.

Fig. 13: Grave B seen from the east with a slight delineation of the body, which lay on its right side with bent-up legs to the east, head to the west and with the battle axe opposite its shoulder. Photo: The National Museum of Denmark.

10 cm dybe, opfattes som stolpespor efter en lodret konstruktion over gravgruben.

I den østlige uforstyrrede del af gravbunden var det muligt at udskille et ovalt, mørkt, fedtet spor af den dødes hoved. Der er størst sandsynlighed for, at afdøde var en kvinde, for i enkeltgravstid blev kvinderne overvejende gravlagt med hovedet i øst, mændene med hovedet i vest. Det viste sig, at kanten af gravgruben skar ringgrøften omkring centralgraven, og grav G blev således anlagt senere end denne.

Ligesom i høj 1 fremkom der også i høj 2 ganske umotiveret et lille lerbæger. Det var ikke muligt at udskille spor af en grav omkring lerbægeret, der stod på sin bund i den gamle overflade. Lerkarret er formentlig det eneste gravgods fra en grav, der engang mellem 2600 og 2400 f.Kr. blev anlagt øverst i den lyse højfyld og uden stenramme eller støtte for kisten. Gennem tiden er fyldgrænserne sløret af nedsivende vand, og det er derfor tit kun gravgodset, som viser tilstedeværelsen af en grav.

Under stenlægningen og sydøst for denne lå en del potteskår i den gamle muldhorisont under højen. Skårene, der lå inden for et relativt lille område, repræsenterer adskillige kar samtidige med den største aktivitet ved jættestuen. Der var ikke spor af fyldskifter eller sten som kunne tyde på grave. Området indeholdt ikke ret mange flintafslag eller andet, der leder tanken hen på bopladsrester. De fleste kar er kun repræsenteret ved enkelte skår. Blandt de bedst bevarede stykker er knapt halvdelen af en lerske, dele af et såkaldt skulderkar med ornamentik i beviklet snor, mens der i det mere fragmenterede materiale er skår af mindst to fodskåle, et tragtbæger og en del mere ubestemmelige former fra samme tid som jættestuens anlæggelse, ca. 500 år før opførelsen af enkeltgravshøjen.

Skårene lå som nævnt i den gamle overflade under højen, ikke i de sporadiske rester af højfylden. De synes derfor ikke at have været tilført området som elementer i græstørv eller fyld hentet fra den gamle høj over jættestuen. Der er i stedet for tale om hensættelser af kar som offergaver på en lille naturlig banke, men offerhandlingen har sikkert haft forbindelse med den mere omfattende forfaderkult ved jættestuen.

Høj 4 var i 1917 ca. 1,9 meter høj med spor af en ældre plyndring i højtoppen. Der var tale om et ca. 1,2 meter dybt hul med en diameter på ca. 5 meter. Og som der er noteret i sognebeskrivelsen: *Jorden fra dette ligger paa Vestsiden.*

Høj 5 kan i dag kun anes som en udflydende forhøjning, når man går fra det lavere område ved Træden Bæk og op over golfbanen, mens der i 1917 var der tale om en anseelig høj, ca. 3,1 meter høj og knapt 24 meter i diameter. Også her var der et større hul i højtoppen, ca. 5 x 4 meter, hvorfra en 1,5 meter bred rende løb ned langs højsiden mod syd[12]. I sognebeskrivelsen anførte Schultz, at der ifølge en meddelelse fra finderen var fremkommet 11 ravstykker samt nogle brudstykker og et lerkar, da tophullet blev gravet[13].

Perler og lerkar blev i 1876 sammen med to stridsøkser indsendt til Oldnordisk Museum i København. Alle genstande skulle ifølge Nationalmuseets protokoller stamme fra samme høj, hvor de lå samlet midt i højmidten ca. 2 alen over bunden. Oplysningerne her er imidlertid sekundære, idet disse er indsendt af pastor Sthyr fra Hostrup og ikke finderen. Knapt 50 år efter kunne finderen, snedker Mads Jensen, angive findested for perler, lerkar og en stridsøkse, men vidste ikke nærmere besked om den sidste økse.

Tidligere fortsatte jordlodden matrikel 3b længere mod øst, hvor Hoffmanns plantage i dag gemmer både fredede og overpløjede høje. Flere af højene i dette område bærer også præg af ældre gravninger. Ifølge oplysninger fra Mads Jensen indeholdt en høj således *en stenøkse, hvis skaft sås "som en stribe" og et sværd, der var helt opsmuldret*[14].

Fra marken syd og vest for højene er der ifølge sognebeskrivelsen jævnligt fundet enkeltvis liggende flintøkser. To af økserne er indleveret til Nationalmuseet. Der er tale om tyknakkede retøkser af flint[15].

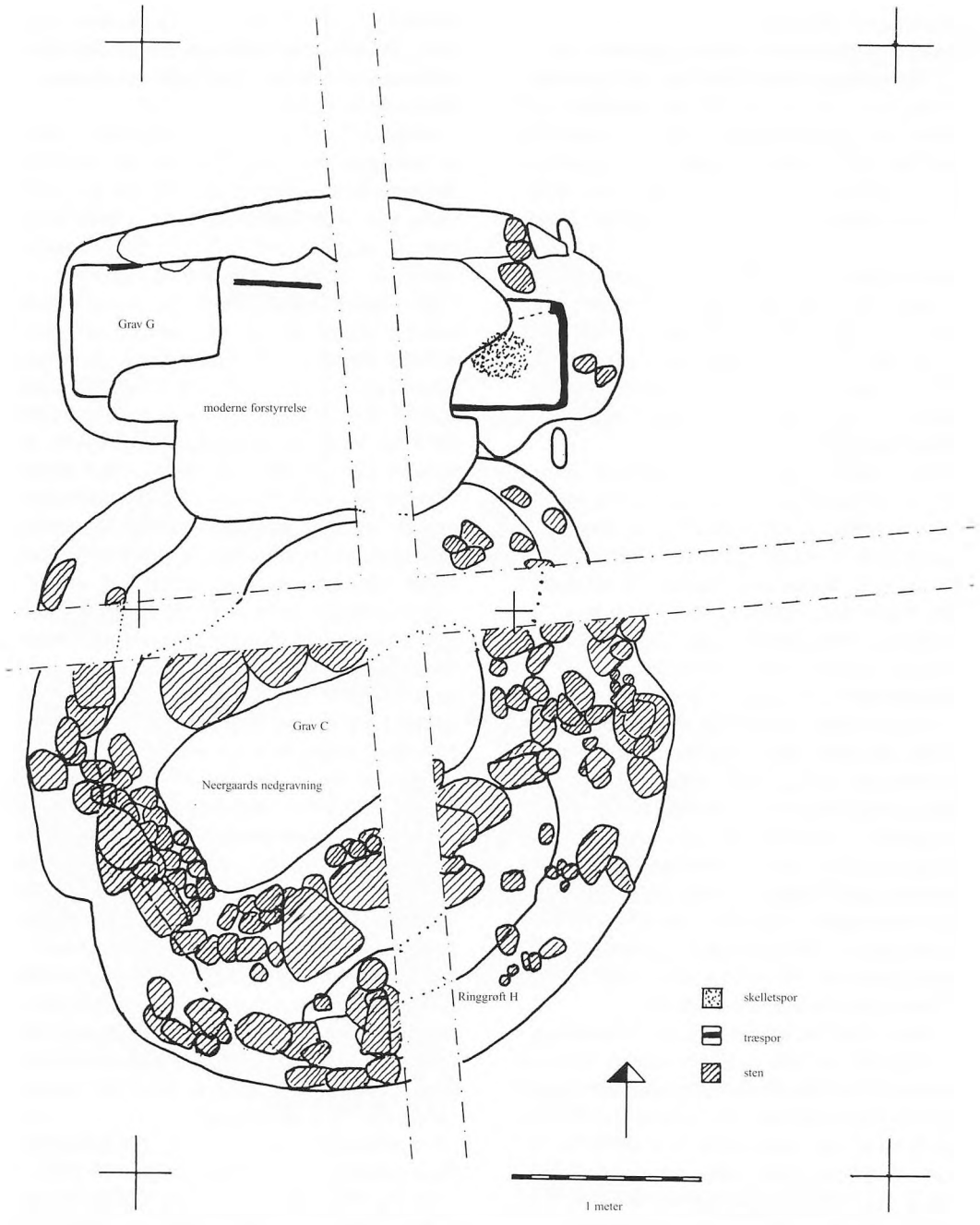

Fig. 14: Det centrale højområde med ringgrøft H, stenrammen i grav C samt fyldskiftet efter Neergaards udgravning og mod nord sporene af den ældre plyndring i grav G. Tegning: Palle Siemen.
Fig. 14: The central barrow area with circular trench H, the stone frame in grave C plus the filling change after Neergaard's excavation and, to the north, the traces of the older looting of grave G. Drawing: Palle Siemen.

Videre perspektiver

Undersøgelsen i forbindelse med udvidelsen af Breinholtgård Golfbane afdækkede ikke alene en af egnens sjældne gravformer – en jættestue, men udvidede også vor viden om den ene af to tidligere undersøgte høje, hvor der fremkom en kvindegrav og en ikke nærmere kønsbestemt grav ud over de tre kendte.

Keramikken fra jættestuens gravkammer og offerlag viser, at graven blev opført i begyndelsen af mellemneolitikum (3400-2800 f.Kr.) og var i brug til slutningen af denne ca. 600 år lange periode, om end antallet af begravelser og ofringer var størst i den første del af anlæggets brugstid.

Den sidste begravelse i jættestuen skete i den sene tragtbægerkultur, der ud fra kulstof 14-metoden kan skønnes til at omfatte ca. 3 århundreder[16]. At dømme ud fra karformen er det mest sandsynligt, at gravlæggelsen skete i den første del af dette tidsrum. Fra andre megalitter på egnen kendes ligeledes begravelser fra slutningen af mellemneolitikum: En lille rektangulær dysse, som endnu kan ses i Skads øst for Esbjerg, indeholdt spor af en begravelse i form af skår fra en åben skål[17]; et trapezformet dyssekammer fra Veldbæk i Esbjergs østlige udkant indeholdt en uforstyrret begravelse med 6 tværpile og et lerkar, og fra offerlaget til en megalit af ukendt form i den nærliggende Skibhøj kendes en flintøkse fra dette tidsrum[18]. I Sønderris blev der i 1977 undersøgt en langhøj med to gravkamre og her fremkom en flintøkse og en skål fra den seneste del af mellemneolitikum[19].

Der er, set i forhold til de ca. 10 undersøgte megalitgrave fra Esbjergområdet, tale om en ret almindelig begravelsesskik, som også kan iagttages i det øvrige Sydjylland, Slesvig og Holsten, mens hensættelser af offerkar fra samme tidsrum kun forekommer sporadisk. Også fra den efterfølgende enkeltgravstid kendes nogle få eksempler på offerkar ved megalitgravenes randsten[20]. Antallet af begravelser fra den ældre enkeltgravstid i dysser og jættestuer er ligeledes yderst beskedent, hvorimod denne skik bliver mere almindelig i den yngre del af enkeltgravstid, men da mest hyppigt uden for enkeltgravskulturens centrale udbredelsesområde i Midt- og Vestjylland[21].

Gennem flere årtier var en af de mere intense diskussioner i den arkæologiske litteratur, hvorvidt den sene tragtbægerkultur var samtidig med enkeltgravskulturen. Efterhånden som et stigende antal kulstof 14-dateringer viste, at enkeltgravskulturen generelt er yngre end tragtbægerkulturen, og arkæologiske iagttagelser ligeledes tydede på dette, ebbede diskussionen gradvist ud, men kun for at give plads til en anden og ligeså intens debat: Er enkeltgravskulturen indvandret først til Midt- og Vestjylland for senere at spredes til Østjylland og Øerne, eller er der tale om lokal udformning af et generelt europæisk skifte i ideologi, samfundsstruktur, økonomi, tro og gravskik i begyndelsen af det tredje årtusinde før Kristi fødsel?

Det er meget at forvente af en mindre udgravning, at denne skulle give svar på så omfattende spørgsmål, men knyttet sammen med resultaterne af lignende små undersøgelser føjer den en brik mere til det samlede billede af tiden. Den centrale grav i høj 2 må dateres til første halvdel af enkeltgravstid, måske ikke helt så entydigt tidligt som grave med cirkelformet gravgrube[22]. Men det kan heller ikke udelukkes, at der i virkeligheden er tale om samtidige grave, hvis form og udstyr udtrykker afdødes placering i samfundsstrukturen og hvilken stamme hun tilhørte[23]. Ud fra gravgodset er der nemlig tale om en kvinde, og alene det træk, at hun blev gravlagt som den første i højen, tyder på en vis position i samfundet, hvilket også understreges af den markante grav med en massiv ramme af sten og ringgrøft.

Fra enkeltgravstid er der bevaret betydeligt flere mandsgrave end kvindegrave, hvilket først og fremmest skyldes gravgodsets karakter. Mændenes stridsøkser og redskaber af sten og flint både bevares bedre og havde større værdi for de mange samlere igennem 1800-tallet og videre i de første årtier af 1900-tallet. De mere undseelige gravgaver

Fig. 15: Grav C som den tog sig ud i 1914 set fra øst; i gravens østende ses de 2 samlinger af ravperler. Foto: Nationalmuseet.

Fig. 15: Grave C as it appeared in 1914 seen from the east. In the eastern end of the grave, the two collections of amber beads can be seen. Photo: The National Museum of Denmark.

som kendetegner kvindegravene, smykker af rav, men sikkert også muslingeskaller, tænder og knogler havde ikke samme interesse eller var slet ikke bevaret i den kalkfattige, vestjyske jord. Udelader man kønsbestemmelser baseret på gravgodset bliver der ikke mange anvendelige grave tilbage i det danske materiale. Til gengæld er der stor lighed med materialet fra lignende kulturgrupper i Europa: I det bevarede gravmateriale er der lige mange mænd og kvinder[24].

Den efterfølgende grav i højene var oftest en mandsgrav, men her bryder højen fra Breinholtgård Golfbane også mønsteret med yderligere en kvindegrav[25]. Først den tredje grav i højen er en mandsgrav, som set ud fra gravgodset blev anlagt noget senere end de to kvindegrave, og afdøde havde næppe en nær familiemæssig forbindelse med de to kvinder.

Til sammenligning kan det anføres, at der også i det kønsbestemte knoglemateriale fra megalitgrave i Danmark og Nordtyskland er lige mange gravlagte kvinder og mænd. I en jættestue ved Hulbjerg på Langeland fandtes rester af 36 voksne og 17 børn, hvilket omregnet viser at kvinder, mænd og børn var repræsenteret ligeligt med hver sin tredjedel af de døde. Materialet fra enkeltgravskulturens samtidige i Saaleområdet viser samme fordeling af alder og køn[26]. Der er tilsyneladende ikke forskelle i fordelingen af de afdødes køn og alder mellem tragtbæger- og enkeltgravskulturen. Det skal imidlertid anføres, at knoglematerialet fra megalitterne er vanskeligt at datere nærmere og meget vel kan stamme fra enkeltgravstid (2800-2400 f.Kr.) eller den efterfølgende dolktid (2400-1800 f.Kr.). Alligevel ser det ud til, at der i løbet af den mellemneolitiske tragtbægerkultur (3400-2800 f.Kr.) gradvist skete et skift i gravskikken fra den eksklusive begravelse af samfundets centrale personer (og deres familie) med tilhørende forfaderkult og omfattende ofringer til en mere personlig begravelsesskik med hensættelser af et eller få lerkar ved randstenene eller højfoden.

Opdeling af megalitternes gulvlag og fremkomsten af de såkaldte stendyngegrave i egnene nord for Ribe Amt peger i denne retning. Men først med enkeltgravskulturen brød befolkningen i de midt- og vestjyske stammer endelig med forfædrenes tyranni. Om bruddet også skyldes en ændring af økonomien fra korndyrkning mod husdyravl kan vanskeligt afgøres ud fra gravene, som imidlertid viser, at man fortsatte med begravelser i de samme områder som hidtil. Indtil antallet af veldaterede bopladser fra den sene tragtbægerkultur og tidlige enkeltgravskultur er tilstrækkeligt stort, må vi nøjes med gravenes udsagn om bosættelseskontinuitet på trods af de mange omvæltninger i samfundsstruktur og religion.

Palle Siemen, f. 1954. Mag.art. i Europæisk Forhistorie og Nordisk Arkæologi, Københavns Universitet 1985. Museumsinspektør ved Esbjerg Museum siden 1985.

Noter

1. Sagen findes på Esbjerg Museum under journal nr. 2136 Breinholtgård Golfbane I. Stedet er Træden, matrikel nr. 3b af Kokspanggårde i Hostrup Sogn. Højene er sb. 64 (høj 3), 65 (høj 2) og 67 (høj 1) i Hostrup Sogn, samt sb 66 (høj 5) og sb. 68 (høj 4).
2. Thomsen 1974, s. 6; sb. nr. 64, Træden.
3. Ebbesen 1979, s. 42, fig. 50.
4. Strömberg 1968 s. 203ff; Ebbesen 1978 s. 122.
5. Ebbesen 1995, s. 42f.
6. Gebauer 1978, s. 142.
7. Figur 90 i Ebbesen 1978, s. 100 viser fordelingen af karformene i den sydjyske gravkeramik.
8. Ebbesen 1978, s. 94.
9. Thorsen 1979; 1983.
10. Materialet findes på Nationalmuseet; fig. 9: A 28146 bæger af type P1 efter Glob 1944.
11. Materialet findes på Nationalmuseet; fig. 10,1: A 28147, bæger af type L4 efter Glob; fig. 10,2: A 28148 stridsøkse

af type K6c efter Glob 1944; fig. 10,3: stridsøkse af type F3 efter Glob; A 28150 139 korte rørformede ravperler, l. 0,7-1,2 cm; A 28151 117 ravperler, de fleste er korte rørformede stykker, resten er længere rørformede; 0,6 x 0,3 til 2,3 x 1,3 cm.

12. Lignende spor efter en højplyndring fremkom i forbindelse med undersøgelsen af en gravhøj i Tjæreborg i 1985, se Siemen 1991.
13. Nationalmuseet A 2770: 11 perler af rav; A 2771: Lerkar type C1 efter Glob 1944, s. 269.
14. Højen er sb. 63 og ud fra oplysningerne tyder meget på, at det er stridsøksen A 2768 (Glob type I3a). Den sidste stridsøkse er A 2769, der i Glob ved en fejl er angivet med samme nummer som førstnævnte (Glob type G1c).
15. Nationalmuseet A 29222-23.
16. Vedrørende kulstof 14-dateringerne, se Davidsen 1978 s. 170f med henvisninger til ældre litteratur.
17. Thomsen 1977, s. 5 og Davidsen 1978, s. 177 nr. 14.
18. Thomsen 1971, s. 8f og Gebauer 1978, s. 144 nr. 5 og 6.
19. ESM 593 Sønderris og ESM 728 Sønderris kammer II, Guldager Sogn sb. 190, Skads Herred.
20. Ebbesen 1979, s. 29 og s. 32f.
21. Glob 1944, s. 189ff.
22. Glob 1944, s. 169f.
23. Siemen 1997, s. 209ff.
24. Siemen 1988, s. 195ff.
25. Glob 1944, s. 181ff.
26. Bennike 1985, s. 474 og Siemen 1988, s. 198f.

Litteratur

Albrethsen, S.-E. og J. Street-Jensen 1964: En højgruppe i Vojens. Nye fund af enkeltgravskulturens cirkelgrave. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1964, s. 1-31.

Bennike, P. 1985: Stenalderbefolkningen på øerne syd for Fyn. Artikel i J. Skaarup: Yngre stenalder på øerne syd for Fyn. *Meddelelser fra Langelands Museum* 1985, s. 467-488.

Davidsen, K. 1978: The Final TRB Culture in Denmark. *Arkæologiske Studier* V, 1978.

Ebbesen, K. 1978: Tragtbægerkultur i Nordjylland. *Nordiske Fortidsminder* Serie B, bind 5, 1978.

Ebbesen, K. 1979: Stordyssen i Vedsted. Studier over tragtbægerkulturen i Sønderjylland. *Arkæologiske Studier* VI, 1979.

Ebbesen, K. 1995: Die nordischen Bernsteinhorte der Trichterbecherkultur. *Praehistorische Zeitschrift* Band 70, 1995, s. 32-89.

Gebauer, A. B. 1978: Mellemneolitisk tragtbægerkultur i Sydvestjylland. En analyse af keramikken. *Kuml* 1978 (1979), s. 117-158.

Glob, P.V. 1944: Studier over den jyske enkeltgravskultur. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1944.

Siemen, P. 1988: Køns- og aldersrelationer i snorekeramisk kultur i Saaleområdet. Artikel i L. Larsson (red): Stridsyxekultur i Sydskandinavien. *University of Lund, Institute of Archaeology Report Series* No. 36, 1988, s. 195-217.

Siemen, P. 1991: To højgravere fra Sydvestjylland. *Mark og Montre* 1991, s. 88-95.

Siemen, P. 1997: Probleme der älteren jütischen Einzelgrabkultur. Artikel i P. Siemen (ed.): Early Corded Ware Culture. The A-Horizon – fiction or fact ?. *Arkæologiske Rapporter fra Esbjerg Museum* 2, 1997, s. 199-218.

Strömberg, M. 1968: Der Dolmen Trollasten in St. Köpinge, Schonen. *Acta Archaeologica Lundensia.* Series in 8o, No 7, 1968.

Thomsen, N. 1971: Tragtbægerkultur i Sydvestjylland – Jerne Sogn. *Mark og Montre* 1971, s. 5-12.

Thomsen, N. 1974: Tragtbægerkultur i Sydvestjylland 2. *Mark og Montre* 1977, s. 5-16.

Thomsen, N. 1977: Tragtbægerkultur i Sydvestjylland 3. *Mark og Montre* 1977 s. 5-17.

Thorsen, S. 1979: "Opofrende venner og farlige fjender". *Fortid og Nutid* XXIII, 1979, s. 211-239.

Thorsen, S. 1983: "Mod en levende personlighed, kan ingen højgraver stå sig" – en tekst-collage om Johan Skjoldborgs agitation mod højødelæggelserne i december 1899. *Antikvariske studier* 6, 1983, s. 36-49.

SUMMARY

Three barrows from Breinholtgård Golf Course – One passage grave and two single grave burial mounds.

An investigation of three barrows in Hostrup Parish north of Esbjerg uncovered a small passage grave while two burial mounds were re-excavated.

Barrow No. 1 contained two single graves which had already been examined in 1914.

Barrow No. 2 was erected during the single-grave period, but covered ceramic offerings from the Middle Neolithic (MN) IB in the old tilth. Three single graves were excavated in 1914, and in 1999 an additional two graves as well as a circular trench around the central grave (C) were excavated.

Barrow No. 3 with a passage grave was approx. 19 metres in diameter with a slight concave side to the south-east, where the entrance to the passage grave came out. Stone traces showed a 2 x 3 meter large burial chamber composed of 8-9 stones. Fragments of 20 vessels lay in it from MN IB to V. Other finds included 19 transverse arrowheads, 12 flakes, fragments of burnt flint and bone chisels plus a flint axe, approx. 250 amber beads, including 15-20 axe-shaped and 11 club-shaped amber beads as well as 1 amber sun. The layer of offerings in front of the megalith contained nearly 20 kg of very fragmented ceramics, representing approx. 100 vessels, primarily from MN IB.

The funnel beaker culture continued its burials in megaliths all the way up to the end of MN V, but it is rare to find graves from the earlier single-grave culture in the burial chambers. The many barrows in the area from the single-grave period bear witness to a clear break with the tradition which the old megaliths represented. Burial customs during the single-grave period were individualised, but the number of male graves markedly exceeds the not so plainly obvious female graves. If graves in which gender determination is based upon the grave goods are omitted, there are nearly equal numbers of male and female graves. Analogously, the megaliths are thought to contain equal numbers of men and women. However it was presumably only the central families of society who were interred in the large burial chambers.

Torben Abd-el Dayem, pensioneret inspektør ved Statens Søfartsskoler

Udrustning og organisering af det første togt til Ostindien 1618

Artiklen omhandler udrustningen og organiseringen af det første danske togt til Ostindien 1618-1622. Det fremgår, hvorfor det blev den kun 24-årige Ove Gedde, som blev udnævnt til admiral for togtet, hvis flåde bestod af 4 skibe. Lister over mandskabet, proviantering, herunder de ugentlige rationer og de øvrige varer, som skibene blev udrustet med til afgang, beskrives i artiklen.

Min gode ven Sven Thomsen, som i mange år var næstformand for Esbjerg Museumsforening, kom en dag i begyndelsen af 1980'erne ind i skurvognen og fortalte mig, at han var i familie med Ove Gedde, og at han havde fået fat i dennes rapport til Kong Christian IV om togtet til øen Ceylon, det nuværende Sri Lanka, fra 1618 til 1622. Nu skulle den bare skrives om til almindelig dansk, krydret med hans specielle humor. Om jeg ville hjælpe ham med det sømandsmæssige? Det ville jeg hellere end gerne. Det holdt os beskæftiget i mange år. Vores vigtigste kilde var Schlegels transskription af rapporten.[1]

Ove Gedde stavede selv sit navn Gedde, men i officielle dokumenter ses flere varianter: Gjedde, Giedde og Giette!

Vore studier førte os omkring mange spændende detaljer og emner, men i denne artikel

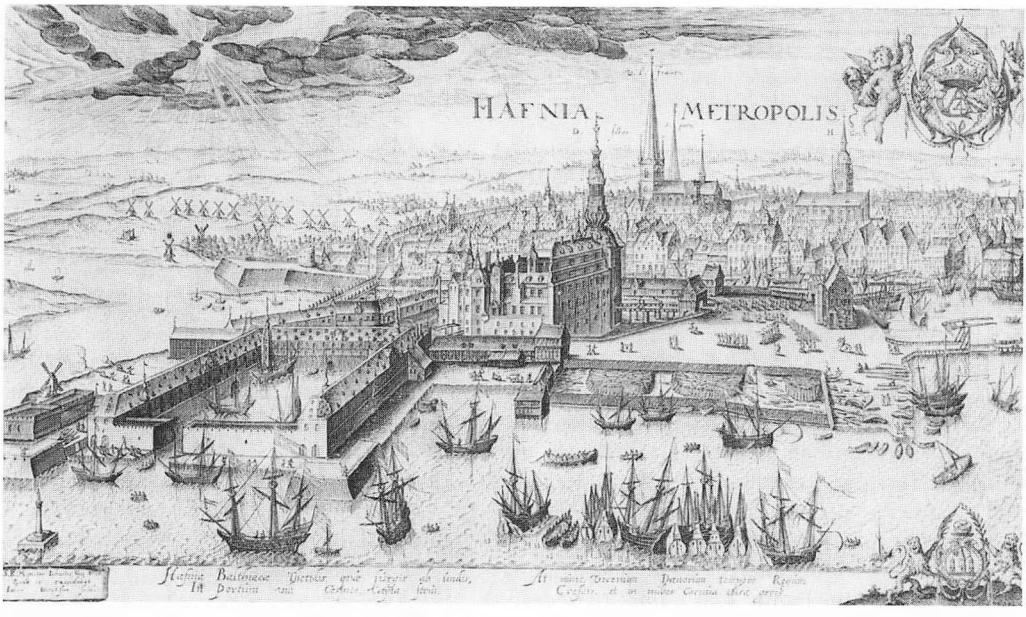

Fig. 1: Udsnit af kobberstikket Hafnia, udført af Jan Dirchs, dateret 1611, forestiller København set fra Amagersiden, hvor man ser kongens private havn og den nyopførte provianthavn, hvor orlogsskibene blev udrustet. Det kgl. Bibliotek.

Fig. 1: A section of the copper engraving Hafnia, by Jan Dirchs, dated 1611, depicting Copenhagen seen from the island of Amager. The King's private harbour and the newly built supply harbour, where the warships were fitted out, can be seen. Royal Danish Library.

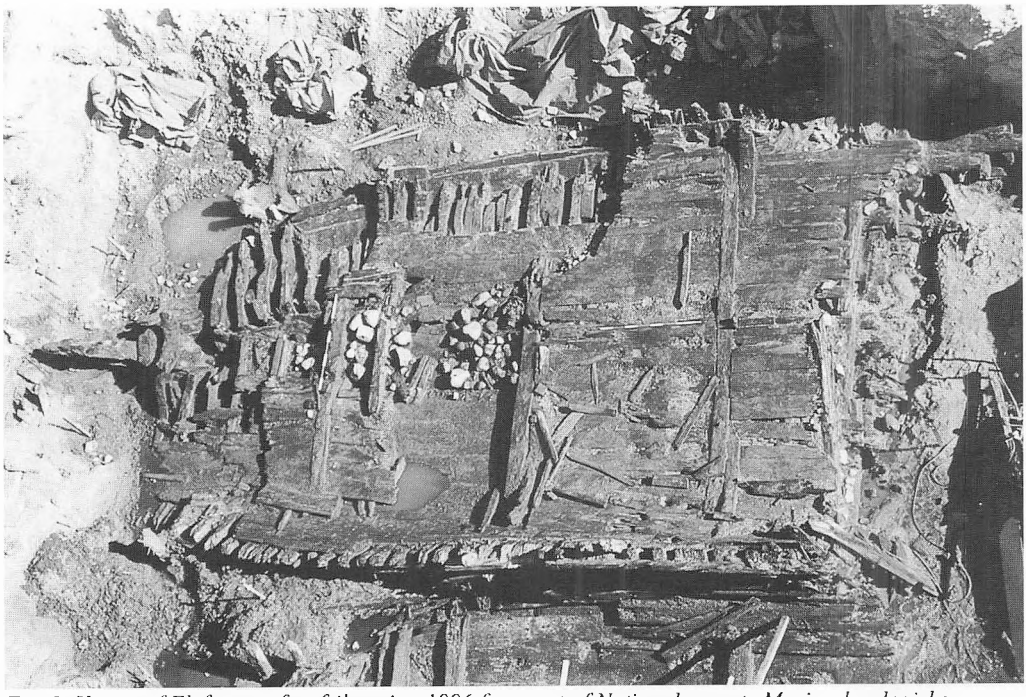

Fig. 2: Vraget af Elefanten efter frilægning 1996 foretaget af Nationalmuseets Marinarkæologiske Undersøgelser. Agterstævnen og de første 13 meter af fartøjet var bevarede, men den forreste del af skibet var blevet gravet væk i 1962, da store olietanke blev nedgravet på stedet. Under dørken fandtes ballaststenene, og få genstande som har været en del af skibets udrustning, såsom kanonkugler og blykugler. Foto: Werner Karrasch.

Fig. 2: The wreck of the Elephant after being recovered. The stern post and the first 13 metres of the vessel were preserved, but the front part of the ship had been dug away in 1962 when large oil tanks were buried at the site. The ballast stones and a few objects which had been a part of the ship's equipment were found under the floor, as well as cannon balls and lead shots. Photo: Werner Karrasch.

vil jeg forsøge at holde mig til, hvor stor og tidskrævende en opgave det var at udruste en flåde til et så eventyrligt togt. Jeg vil især fokusere på, hvor mange og hvem, der var med på rejsen, og hvor meget proviant, og det søfolk kalder *stores,* skibet blev udrustet med. Stores er alt andet end proviant, nævnt i flæng var det koste, tjære, tovværk, ankre, sejlgarn, navigationsinstrumenter, lamper, planker, gryder og pander, kort sagt alt det grej, der får et skib til at fungere. Historiske overleveringer siger, at togtet var dårligt udrustet og bemandet, og dermed dømt til fiasko. Denne artikel viser, hvorledes togtet var udrustet.

Hvem er Ove Gedde egentlig? Det redegjorde Sven Thomsen for ved at øse ud af en for mig enorm historisk viden. Ove Gedde blev i en alder af 24 år udnævnt til admiral for dette, det første togt til Ostindien. I 1600-tallet havde mange lande travlt med at etablere handelskompagnier på Ceylon og i Indien, og Christian IV var også interesseret i at sætte sit præg på denne handel. Derfor var han hovedaktionær i og ydede desuden mange lån til det nyetablerede *Ostindiske Compagni,* så en flåde kunne udrustes og drage afsted for at skaffe sig besiddelser i dette fremmede område.

Ove Gedde blev leder af denne flåde, og ude i det fremmede lykkedes det ham at erhverve den lille danske koloni Trankebar.

Fig. 3: Ved at skille skibet ad lagvis, var det muligt at lave en total opmåling af det. Denne skal tjene til at kunne rekonstruere fartøjet og fastlægge den byggeteknik, som har været anvendt til at fremstille skroget. Foto: Christian Lemée.

Fig. 3: By taking the ship apart in layers, it was possible to take complete measurements of it. This will assist in enabling the reconstruction of the vessel and in determining the construction techniques used to produce the hull. Photo: Christian Lemée.

Ove Gedde, som blev født den 17. december 1594, var søn af Bostrup Gedde og Dorte Ulfeldt. Fra 1610 kom han til udlandet som led i sin boglige og militære uddannelse. I 1616 vendte han tilbage til Danmark, da han af kongen blev ansat i Kancelliet, hvor han arbejdede indtil den 30. oktober 1618. Efter hjemkomsten fra Ostindien opholdt Ove Gedde sig mest i Norge som den danske konges lensmand. I 1645 blev han udnævnt til rigsråd og rigsadmiral. Ove Gedde døde den 19. december 1660.

Ved at søge yderligere oplysninger fra flere forskellige steder, fandt vi ud af, at Ove Gedde tidligt blev forældreløs og at selveste rigskansleren tog sig af ham. Han kom på uddannelsesrejse til Holland, hvor han også gjorde militærtjeneste og lærte om fæstningsbyggeri. Alle junkere, sønner af adels- og herremænd, skulle helst i lære i udlandet et stykke tid. Han har givetvis snuset til søfart, skibsbyggeri og handel. Holland var dengang førende indenfor handel på Ostindien. Det er højst sandsynligt, at han har set J. Linschotens beskrivelse med tegninger om rejsen til Ostindien, man havde i hvert fald et eksemplar med på det danske togt til Ostindien[2]. Under småfægtninger mellem de tyske hertugdømmer ser Christian IV ham under en batalje og fatter interesse for ham. Kongen ansætter Ove Gedde i Danske Kancelli, et sikkert job, når selveste Christian IV henter ham til det. Vi har en mistanke om, at Ove Gedde har været medforfatter til alle instrukserne til det første togt til Ostindien. Håndskriften på instrukserne og i de breve, han

sendte hjem fra togtet, ligner hinanden meget.

Det hævdes ofte, at det var ren nepotisme at ansætte Ove Gedde som leder af ekspeditionen til Ostindien. Mange mener, at den navnkundige Jens Munk skulle have haft stillingen, men ret beset var Jens Munk opdagelsesrejsende og ikke diplomat. Ove Gedde lærte diplomati under sit ophold i Holland og i kancelliet. Dette togt handlede om at få effektueret en traktat til fordel både for Christian IV og kejseren af det lille rige Candy i midten af Ceylon. Traktaten skulle give Christian IV ret til at handle på og fra Ceylon. Til gengæld skulle kejseren have et orlogsfartøj for 95.000 rigsdaler og et kontingent soldater.

Det ville være en fordel med en ung og robust leder, der var både militært uddannet og diplomat. For os var Ove Gedde den rette mand på rette tid og sted.

Ove Geddes Ostindienflåde bestod af fire skibe, to orlogsskibe, som var kongens ejendom, og to handelsskibe, kaldet borgerskibe. De sidstnævnte sejlede for det nystiftede Ostindiske Compagni og var udrustet og bemandet med folk fra dette selskab. De fire skulle følges af et forsyningsskib indtil Cap Verde, hvor det skulle losse forsyninger over i de fire skibe og laste salt til Danmark. Jagten *Øresund* blev sendt afsted fra København i august for at forberede kejseren af Candy på, at nu kom - med et moderne udtryk - John Wayne med kavaleriet. Den unge, 24-årige Ove Gedde, herre til Tommerup i Skåne, var som nævnt leder, chef og admiral for den Ostindiske Flåde. I alle dokumenter angående ansættelser, rejsens formål, skibspas og instrukser kalder Christian IV ham *Oss Elsch:te Offue Giedde, thill Thommerup, Wor Mand och thienner, och gesandte,* altså kongens stedfortræder. Flagskib og admiralsskib var *Elephanten,* det andet orlogsskib hed *David,* og det skulle ifølge handelskontrakten sælges til kejseren af Candy, Senerat Adassin, for 95.000 rigsdaler. I kontrakten indgik også, at 300 danske soldater skulle gøre tjeneste for kejseren af Candy i to år.

Elephanten hed oprindeligt *Hollandske Mjølkpigan,* og hun blev erobret fra svenskerne i Kalmar 1611. Davids oprindelige navn var *Lybske David,* hvilket tyder på, at hun kom fra Lybæk. Borgerskibene hed *Kjøbennhaffn* og *Christianus IV.*

Inden det lange togt skulle orlogsskibene ombygges og klargøres. Ombygningen af Elephanten og David begyndte allerede i efteråret 1617, hvor skibene lå under opsyn på Bremerholm. På det tidspunkt blev der bestilt og brugt 500 tønder fæhår blandet med tjære til at smøre på skrogets egeplanker fra et stykke over vandlinien og nedefter. Uden på dette lag blev der fastgjort fyrreplanker. Det skulle beskytte skroget mod angreb af orm. I efteråret blev skibene rigget af til vinteren, således at stående rig kunne lapsalves og klædes, hvilket betød, at riggen blev smurt med tjære og på udsatte steder omviklet med tykt tjæret hampegarn. Endelig blev skibene kølhalet. I foråret 1618 blev skibene lagt i den havn, der lå mellem den nuværende proviantgård og Tøjhuset. Det var kongens meget private havn. Om natten var dens indsejling spærret med en bom!

Ved at dykke ned i lønningsregnskaberne for soldaterne, der formodentlig gik vagt ved skibene, kan vi se, at den egentlige klargøring af skibene, indtagning af stores og proviant begyndte tidligt i foråret 1618. Soldaterne fik løn fra den 28. februar 1618[3]. Fra de første dage i marts var der liv på pladsen. Tømrere, savskærere, sejlmagere, riggere, proviantslæbere og et mylder af arbejdsmænd gik i gang. Det hele var organiseret til mindste detalje. Skrivere holdt nøje øje med, hvad der blev leveret på hvert skib. Der blev ført regnskab til den sidste penning.

Den vigtigste kilde til oplysninger om flådens udrustning fandt vi i Rigsarkivets Ostindiske mappe, *Flådens Udredning*[4]. Det er et detaljeret regnskab med beskrivelse af, hvad der kom ombord, og hvor meget dette kostede. Det er et digert værk på 91 sider. Udredningen begynder pompøst i datidens stil:

Offerslaug paa huis som Kong: Maiett: hauffer lade bekoste paa twinde skibe, des Wredning, Kaldes Elephanten och Dauitt som høigbemeldte Konn: Maiett: Afferdiger herfraa till Ostindienn, Saa och paa huis Leening Och besoldung som er giffuenn befelligshebbere och Soldatter, sampt Capiteinner, Scippere, Styrmennd, och anndere Schibsfolck, paa for:ne schibe till besoldung, eptrsom epterschreffuenne, Konn: Ma: thiennere deris medfølgenndes, offuergiffuene Register, wider formelder och wsvisser : p :

Ved gennemgangen af udredningen fandt vi ud af, at den ikke kun omhandlede de ovennævnte skibe, men også omfattede borgerskibenes proviantering. De første sider viser de forskellige ansvarsområder og de ansvarlige herfor samt hvor stor en sum penge, de har beregnet, at de må bruge. De eneste, der er nævnt ved navn i indledningen, er de to bartskærere (læger). De har fået medikamenter og krydderier fra to apoteker og fra Kongelig Destillator Peter Paynnk til i alt 824 rigsdaler og 22 skilling.

Hvert skibs proviantliste indledes på følgende vis: skibets navn, hvem der i dette tilfælde er ansvarlig for mængden af varer, til hvor mange, og hvor lang tid der er proviantеret til. For eksempel:

Elephannten
Paa dette Skiff bleff Vdgiffuenn Effter
Peder Nielsenns Capteignens, Vnder,,
Schreffuenne Seddels Liuddese - 2 Aars
Fietalli till - 70 personner schiffs folck,
Och - 15 Maanneders fietallie till
- 60 Soldatter

De 60 soldater, nævnt i indledningen til proviantlisten for Elephanten, hørte til det kontingent soldater, der skulle ud og tjene kejseren af Candy. De var fordelt på de fire skibe og deres løn, kost og logi var kongens ansvar indtil afleveringen i Candy. Derfor var der kun proviant til 15 måneder til dem. Fra proviantlisten ved vi nu også, at der var 70 skibsfolk ombord på Elephanten. Kaptajnen og hans eventuelle løjtnanter hører nok ikke til begrebet *skibsfolk,* ligesom en skibs-

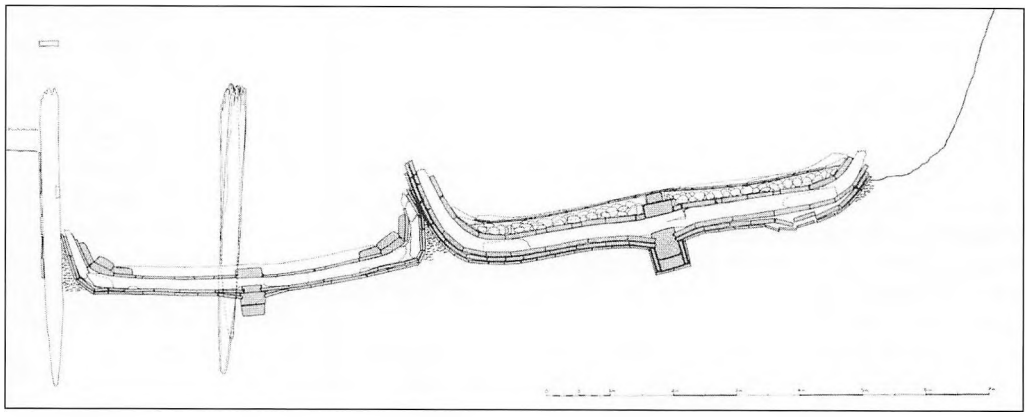

Fig. 4: Tværsnit gennem to skibe, hvor Elefanten er skibet til højre i billedet. Den er blevet forstærket med et ekstra lag planker af egetræ samt en forhudning af fyrplanker, der skulle tjene til at beskytte skroget mod pæleorme. Til venstre ses resterne af et skib bygget omkring 1582, og forlænget i 1606 med 7,7 meter. Tegning: Christian Lemée.

Fig 4: Cross section of two ships, of which the Elephant is the ship on the right. It has been reinforced with an extra layer of oak planks as well as a sheathing of pine planks which were to serve as protection for the hull against shipworms. At the left, the remains can be seen of a ship built around 1582 and extended in 1606 by 7.7 metres. Drawing: Christian Lemée

fører heller ikke hører til mandskabet i dag. Fordelingen af skibsfolk kunne være: en skipper, to styrmænd, fire kvartermestre, en eller to højbådsmænd, som på daværende tidspunkt var de folk, der havde med skibets fremdrift at gøre, det vil sige sætte og bjærge sejl, holde skibet rent, stuve last, stå til rors og meget andet dertil relateret. Derudover kunne der være en botteler (hovmester) med en eller to underbottelerere og en kok. De udgjorde det personel, der holdt skibet i gang. Så var der en profos, en mand, der af skibsrådet eller *Det Brede Råd* fik politimyndighed til at hente personer til afhøring eller straf og til at straffe dem. Blandt det udstyr han havde til rådighed, var der hornlygter, hånd- og fodlænker til både en person eller otte på en stang, en stor og en lille kæp. Vi ledte forgæves efter en nihalet kat. Den hører en senere tid til. Det Brede Råd var det overordnede råd. Medlemmerne var toplederne af alle fire skibe. Rådet bestemte stort set forløbet af rejsen, anløbssteder for at supplere provianten eller foretage reparationer, rationernes størrelse og fordeling af provianten. Rådet var også en dømmende instans. Skibsrådet bestod af lederne af det enkelte skib og havde samme kompetence, når det var alene. Skibsrådet kunne dog ikke idømme en livsstraf, det vil sige til døden. For begge råd gjaldt det, at møderne var åbne for alle, dog kun med høreret.

Desuden var der en præst, en trompeter, en trommeslager, en skriver, en løjtnant, en arkelimester (i dag artillerimester). Sidstnævnte var leder af 12 bøsseskytter (i dag kanonerer). Derudover har der været tømrere, bødkere - det meste af provianten var i fade og tønder - sejlmagere og smede ombord, men antallet af alle de sidstnævnte har vi ikke. Der var også professionelle købmænd ombord, på hvert skib mindst en overkøbmand og en underkøbmand. Hvis der bare er en af hver profession ombord, kan antallet nemt snige sig op mod de 40 inklusive *pøkerdrenge.* Disse kan have været messedrenge, kammerdrenge eller dæksdrenge. Vi ved ikke noget om deres funktion. Det i udredningen nævnte antal er 70 skibsfolk, og når vi trækker de 40 derfra, har vi 30 mand tilbage, der er almindelige bådsmænd (i dag dæksfolk). De bliver så delt i en styrbords og bagbords vagt med en højbådsmand på hver vagt. Hver vagt er delt i to skifter med 7 mand i hver bakke. Hver bakke går vagt sammen, spiser sammen, sover nær ved hinanden og deler alt på godt og ondt. Baksformanden sørger for, at de passer deres arbejde, holder orden på banjerne, deres sovepladser, holder deres klæder og sig selv rene og sørger for, at de får den mad, der tilkommer dem. I fredeligt vejr var det tilstrækkeligt med 7 mand på dækket. Blæste det op til dårligt vejr, hvor der skulle arbejdes med sejlene, var det andet skifte vågen, klar til at gå på dækket. Blev det rigtigt dårligt vejr brugte man hele vagten, mens den anden lå på knæ på dækket og bad til, at skibet klarede stormen. Sådan beskriver Cortemünde[5], at de taklede dårligt vejr.

Der var også kvinder og børn ombord på skibene, men dem er der ikke taget højde for i proviantlisten. De skulle formentlig selv sørge for kosten, eller mændene måtte dele deres rationer med eventuelle koner og børn?

Listen over proviant til Elephantens 130 folk omfattede både flæsk, oksekød og saltet fisk. Der var både grønsaltet flæsk, nødkød, kød uden ben, sild, torsk, saltet laks, langer, ål og bergefisk, klipfisk. Alt var stuvet i tønder af forskellige størrelser. Der var to læster gryn og fire læster ærter, 46 læster dansk brød og to tønder tvebakker, 16 tønder smør, 13 læster dansk øl, 84 ammer vinsekt, fire ammer malmesie (en sød hedvin), 72 ammer fransk vin, fire ammer tynd vin, 10 ammer vineddike, tre ammer brændevin, et fad prydsing (fin øl), 7 fade lybsk øl og 10 ammer olie til brug, når smørret slap op eller blev for harsk[6].

Endvidere var der groft og fint salt, sennep, risengryn, peberrod, hirsegryn og hvedemel, dog kun en tønde af hver. Så var der 650 oste samt 320 skålpund vokslys og to skippund tællelys.

Til *Caiutten,* kahytten på de to øverste eta-

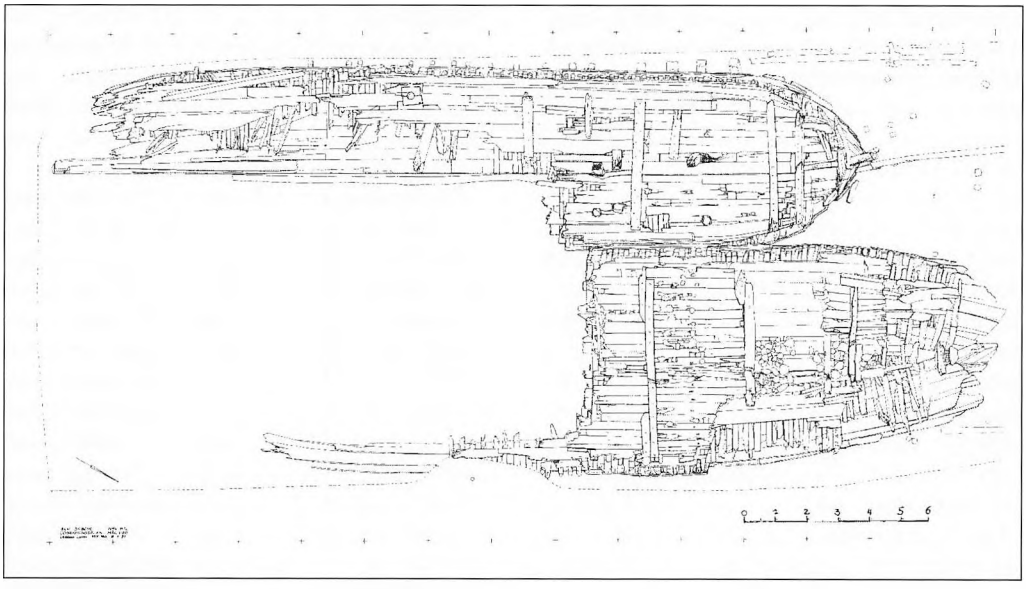

Fig. 5: Udgravningsplan af B&W 1 og B&W 2, sidstnævnte er resterne af Elefanten. Begge skibe var blevet ophugget førend de blev sænket i Grønnegård havn på Christianshavn, for at blive genanvendt som fundament til en kaj. Resterne af et bolværk ses langs B&W 1, det længste af de to fartøjer. Tegning: Christian Lemée.

Fig 5: Excavation plan for B&W 1 and B&W 2, the latter is the remains of the Elephant. Both ships had been broken up before they were sunk in Grønnegård Harbour at Christianshavn to serve as a foundation for a wharf. The remains of a wharf can be seen along B&W 1, the longest of the two vessels. Drawing: Christian Lemée.

ger i agterskibet hvor skibets ledere opholdt sig, blev der lastet rhinskvin, spegeskinker, røget nødkød og 12 kroppe røget lammekød, 12 kroppe gåsekød, 60 røgede oksetunger og seks spegede laks. Fra slotsskriveren blev der desuden leveret seks levende lam og 12 par høns.

Krydderier er anført særskilt som *specerie,* og man overraskes over udvalget. Der var peber, safran, nelliker, muskatblomme, ingefær, kamille, muskatnød, syltede ingefær, svesker, lange ris, korender, mandler, sukat og kapers. Det meste af det var uden tvivl importeret, men det er heller ikke store mængder, der er tale om. I større mængder var der blandt andet 25 skålpund topsukker, en kiste kandis på 50 skålpund, tre fade svesker og en halv tønde puddersukker. Med i listen Specerie er sjovt nok 80 styk hvid sæbe og to fieringer sæbe. Det svarer til to kvarte tønder. Der er også et oksehoved lemoner (citroner) og et oksehoved lemonsaft. David, Christian IV og København fik faktisk samme slags proviant som Elephanten med undtagelse af lemonerne. Til gengæld fik de i Caiutten fersk Amagersmør. Dette er nok fordi kaptajn Peder Nielsen var ansvarlig for provianteringen af Elephanten, medens overkøbmand Cornelius Louge var ansvarlig for de tre andre. Vi må derfra slutte, at den danske flåde allerede på dette tidspunkt bekæmpede skørbug med tilskud af citrusfrugter!

Maden blev tilberedt over åben ild. Kokken var ansvarlig for, at to jernplader[7] var med. I løbet af 1700-tallet kom der et muret ildsted til at koge mad over i skibene. Den Ostindiske Flådes skibe har nok haft et åbent ildsted over de to plader et eller andet sted.

Medens skibene lå i det, der i dag er Det Kongelige Biblioteks have, kom den ene le-

verandør efter den anden, enten sejlende eller kørende. Den ene skude efter den anden leverede sin last af brænde. Det er alt sammen registreret med de forskellige skipperes navne, havnen som træet kom fra, og vigtigst af alt, det beløb skipperen indkasserede for leverancen. Ferskvand i tønder begyndte man at tage ombord i september, den sidste den 6. oktober 1618. Tønderne til ferskvand fik jernbånd på ved Hammermøllen og blev herfra fragtet til Vedbæk, hvor de blev fyldt med vand og sejlet ud til flåden. Foruden vand og brænde blev en mængde varer fra byen og omegnen bragt til skibene. Det var dengang som nu sådan, at når et skib kommer fra værftet, og besætningen kommer ombord, er der altid nogle ting der skal suppleres, eller måske skal der lige rettes på et gelænder eller en klampe flyttes. Alt er med i udredningen med benævnelser, priser og leverandører.

Ved et møde den 14. november 1618 fastlagde Det Brede Råd rationerne[8]:

- Brød: tre skålpund ugentlig.
- Smør: 3/4 skålpund ugentlig.
- Kød: 1/4 skålpund flæsk og 1/2 skålpund oksekød tre dage ugentlig.
- Fisk: 1/4 skålpund bergefisk (klipfisk) fire dage ugentlig.
- Øl: én kande daglig.
- Brændevin: hver morgen 1/6 møtschen, ca. 2 1/2 cl.

Disse rationer blev vedtaget med fuld og frisk beholdning af fødevarer. Rationerne blev senere tilpasset de forskellige omstændigheder, såsom stort mandefald på et af skibene og ikke et andet, hvorefter rationerne blev fordelt mere ligeligt mellem skibene. Under trange kår blev det bestemt, at skibsrådene selv skulle bestemme rationerne. Da øllet slap op, blev det erstattet af varierende mængder vin. Smør blev erstattet med olie, og på hjemturen bestod kosten især af ris.

Til de fire skibe blev der provianteret 1850 oste. De var formentlig surmælksoste, der blev presset og presset så de til sidst var små hårde kugler, der kunne holde sig længe. Orme kunne ikke angribe den hårde masse. Foruden de i rationerne nævnte fødevarer, var der meget andet ombord, for eksempel ærter, gryn, hirse og meget mere. Til kødet har mandskabet fået forskellige slags grød. Morgenmaden bestod af grød med koldt øl for de menige og opvarmet øl for officererne.

En nærmere gennemgang af forsyningerne viser en uoverensstemmelse mellem mængden af for eksempel kød og fisk og rationernes størrelse. Elephanten og David havde henholdsvis 7 og 4 tons kød for lidt til den lange rejse. Skibene havde rede penge og varer med til indkøb af fornødenheder undervejs, så hver gang flåden anløb en red blev der sendt folk i land for at købe proviant. En del af maden sørgede man for under selve sejladsen, for ifølge *Skipperens Register*[9], skulle han sørge for, at der var 200 store torskekroge, 200 små kroge, 400 af alle slags kroge, et stort og et lille vod med kastenet, en tønde fiskeline og en ketcher. Skibene sejlede ikke hurtigere end at besætningen kunne fiske samtidig.

Bestallinger, det vil sige ansættelsesbeviser med kortfattet beskrivelse af pligterne, troskabserklæringer og skibspas er dateret den 24. eller 25. oktober 1618. Det ser ud til at skibene blev forhalet ud på reden i slutningen af oktober 1618, og afsejlingen beregnet til de sidste dage i oktober. Da de blev lagt ud på reden, var de nok sejlklare, men før de nåede at stikke til søs blev de overrasket af en storm, som varede i fem døgn og medførte en kortere udsættelse af afrejsen. Efter stormen indløber mange regninger til Bremerholm, blandt andet viste det sig, at Elephanten skulle have mere ballast ombord, ræerne repareres og smadrede lanterner erstattes af nye, der af kaptajn Peder Nielsen indkøbtes hos Kiestinne Claus Wildschiøttis. Hun var ikke den eneste kvindelige leverandør.

Den 14. november 1618 blev rationerne, som før nævnt, sat af Det Brede Råd. Flåden var officielt oprettet og flyttet til Helsingør red. Søartiklerne og alle andre instrukser var trådt i kraft. Da skibene den 29. november havde fået skaderne udbedret, lasten stuvet om og surret og skipperne kunde melde, at

Fig. 6: Kokosnøddeskal, som fandtes i bunden af det udgravede fartøj Elefanten, og dermed et vidnesbyrd om, at skibet faktisk har været på en sejltur, som har bragt det til ækvator. Foto: Jørgen Holm.
Fig. 6: Coconut shell found at the bottom of the excavated vessel, the Elephant, and hence evidence that the ship had in fact been on a voyage which had brought it to the equator. Photo: Jørgen Holm.

de var søklare, var der afgang til det store eventyr. I admiral Ove Geddes rapport står der[10]: *Den 29 om Natten gjorde vi på Elephanten tilbørlig Tegn, og ginge dermed i Herrens Navn til Seils.*

Forklaring på mål og vægt

I 1618 ser det ud til at hver landsdel, hver større by, havde sine egne mål. En tønde rummede ikke det samme i hele landet. Efter at have læst Poul Rasmussens bog *Mål og Vægt* samt *Nordisk Kulturhistorie XXX*, har jeg besluttet mig til at bruge den af Rigsarkivet udgivne lille bog *Pund og alen. Danske mål- og vægtenheder fra 1683-reformen indtil i dag* af Poul Thestrup. Her er man kommet frem til, at et pund lige efter reformen var på 496 gram, så helt forkerte er målene ikke, når de bliver oversat fra 1618 til moderne mål. Nogle mål, som en læst, er der stadig tvivl om. Den kan variere fra 1½ ton til 3 tons.

Tabel over mål og vægt.

1 læst varierer fra 1½ til 3 tons.
1 tønde korn, malt, gryn, ærter = 144 potter = 139,1 liter.
1 tønde øl, mel, smør, talg, fisk, tran = 136 potter = 139,39 liter.
1 amme (ahm, ame, ohm) = 155 potter = 4 ankre = 149,75, dette mål varier stadig efter 1683, så det kan også blive til 154,56 liter.
1 anker = 40 potter = 38,64 liter.
1 fad vin = 4 oksehoveder = 6 ammer = 24 ankre = 927,36 liter.
1 oksehoved = 231,84 liter.
1 pibe = 463, 68 liter.
1 pot = 0,966 liter.
1 kande = 2 potter altså ca. 2 liter. Men før 1683-reformen var en kande i Jylland = 2 potter, andre steder ifølge Arent Berntsen 4 potter eller 3 potter.
1 skålpund (forkortet lb.) = 496 gr.
1 skippund = 320 pund = 158,72 kg.

Efterskrift

Sven Thomsen døde oktober 1998. Vi har arbejdet meget med dette stof og haft mange hyggelige stunder med det. Når jeg skriver vi, er det fordi, det var det vi i fællesskab kom frem til. Meningen var, at vi, når vi mente at have alle relevante oplysninger, ville skrive om hele togtet. Det er jeg ved nu.

Torben Abd-el Dayem, f. 1926 i Ægypten, har været medlem af museumsforeningen for Esbjerg Museum og i bestyrelsen gennem mange år. Efter at have taget styrmands- og

skibsførereksamen sejlede han i nogle år som styrmand. I 1957 blev han lærer ved Statens Søfartsskoler og som inspektør pensioneret 30 år efter.

Noter

1. J. H. Schlegel.
2. Flådens Udredning, styrmændenes register s. 43.
3. Flådens udredning, s. 11.
4. Se litteraturliste.
5. J.P. Cortemünde 1672-75.
6. Se tabel med mål og vægt.
7. Flådens Udredning, kokkens register s. 49.
8. Schlegel, Ove Geddes rapport, s. 58.
9. Flådens Udredning. Skipperens register s. 46.
10. Schlegel: Ove Geddes rapport, s. 58.

Litteratur

Cortemünde, J. P.: Dagbog fra en Ostindiefart 1672-75; ved Henning Henningsen; *Søhistoriske Skrifter* V; Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg; 1953.

Flådens Udredning: *Den Ostindiske pakke.* Rigsarkivet, D.Kanc. B244 V.

Linschoten, Jan Huygen van: *Itinerario Uoyage ofte Schipvaert;* 1592.

Probst, Niels M.: Christian 4.s flåde; *Marinehistoriske Skrifter;* Gyldendal 1996.

Rasmussen, Poul: *Mål og Vægt.* København (1967) 1975.

Relation / oc wisz Berettning fra de danske Skibe / Elephanten / David / Christian / Kiøbenhaffn / oc Jacten / Øresund med kong. mayestatzies naadigste beuilgning paa tryck / forferdiget oc prentet vdi Kiøbenhaffn hoss / Henrich Waldkirch / Anno 1620.

Schlegel, Johann Heinrich: *Samlung zur Dänischen Geschichte; Fortegnelse paa alt hvad paa Indianske Reise forefalden er fra 14 nov. 1618 til 4. marts 1622;* ved Ove Gedde Dansk Gesandt og Admiral; Gedruckt bei Nicolaus Möller, Königl. Hof Buchdrucker, Kopenhagen 1772.

Thestrup, Poul: *Pund og alen. Danske mål- og vægtenheder fra 1683-reformen indtil i dag.* København 1991.

Tistorf, Mich. Henrichsøn: *Præd. udi Offve Gieddes til Thommerup, hans Liigs Begiengelse 5. Febr. 1661 udi St. Nicolai K. i Kiøbenh.* BIBL. DAN. bd. 3 sp. 1117.

Aakjær, Svend: *Maal og Vægt.* Nordisk Kulturhistorie XXX. Stockholm 1936.

SUMMARY

The fitting-out and organising of the first expedition to East India in 1618

The article deals with the fitting-out and organising of the first Danish expedition to East India, 1618-1622.

Ove Gedde, just 24 years old, was promoted to the rank of Admiral for the expedition. The task was to establish trading companies on Ceylon and in India, since King Christian IV was interested in exploiting this trade. Ove Gedde's fleet consisted of four ships, two warships and two merchant vessels.

Fitting out a fleet for such an expedition was a huge and time-consuming task. The article focuses on the number of people involved and those who went along on the journey, as well as on the extent of the provisions and stores the ships carried. The planned daily rations are described as well as some of the lists of provisions and the many other preparations prior to departure: purchasing of goods, accounting and readying of the ships.

Morten Hahn-Pedersen, museumsdirektør

Martin Spangsberg
– en vestjyde i zarens tjeneste

I begyndelsen af 1700-tallet var der endnu store, hvide pletter på europæernes verdenskort. To danske søofficerer i russisk tjeneste leverede en afgørende indsats i kortlægningen af det nordlige Stillehav. Mens Vitus Bering blev verdensberømt, gled hans næstkommanderende over i glemsel. I efteråret 2000 åbnedes en stor dansk-russisk udstilling på Fiskeri- og Søfartsmuseet om Martin Spangsberg.

Indledning

Ruslands åbning mod vest efter kommunismens fald har blandt meget andet bevirket bedrede adgangsmuligheder for vestlige forskere til hidtil lukkede russiske arkiver. Historien om den hidtil oversete Martin Spangsberg dukkede op i de ældre afsnit af Den Russiske Flådes Centralarkiv i Skt. Petersborg og er siden beskrevet i to nyligt udgivne danske bøger[1].

Fig. 1: Situation fra udpakningen af det russiske materiale i Esbjerg. Fra venstre ses skrivende Morten Hahn-Pedersen (Fiskeri- og Søfartsmuseet), tolken Konstantin Kutjerenko, Lioudmila Vasilievna Glazounova (Den Russiske Flådes Centralarkiv) samt Gueorgui Mikhailovich Rogachev og Natalia Vladimirovna Chichkova (Den Russiske Flådes Centralmuseum). Foto: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

Fig 1: The scene at the unpacking of the Russian materials in Esbjerg. Seen from the left are the writing Morten Hahn-Pedersen (of the Fisheries and Maritime Museum), the interpreter Konstantin Kutyerenko, Lioudmila Vasilievna Glazounova (of the Central Archives of the Russian Navy) and Gueorgui Mikhailovich Rogachev and Natalia Vladimirovna Chichkova (of the Central Museum of the Russian Navy). Photo: The Fisheries and Maritime Museum.

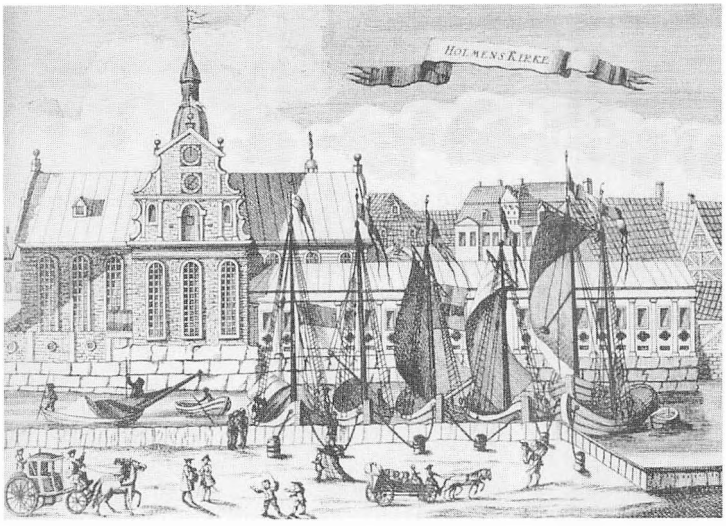

Fig. 2: 1700-tallets København var én af Nordeuropas vigtigste søfartsbyer. Her blev Martin Spangsberg i efteråret 1720 hvervet til den russiske flåde. Efter stik i Pontoppidans Danske Atlas, 1769.

Fig. 2: Copenhagen of the 1700s was one of Northern Europe's most important seafaring towns. Martin Spangsberg was recruited here in the autumn of 1720 by the Russian Navy. From an engraving in Pontoppidan's Danish Atlas, 1769.

I efteråret 2000 har man imidlertid også kunnet stifte bekendtskab med Spangsbergs historie på anden vis. Via et intenst samarbejde med den russiske flådes arkiv og museum siden efteråret 1997 lykkedes det nemlig Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg at låne et stort russisk materiale om Spangsberg og hans mildt sagt dramatiske tid i zarens tjeneste. Det i mange sammenhænge unikke russiske materiale er til udstillingen blevet suppleret via velvillige udlån fra de kulturhistoriske museer i Horsens og Aabenraa samt et fornemt materiale fra en privatsamling tilhørende direktør Tage Sørensen fra Esbjerg.

På denne baggrund opbyggede Fiskeri- og Søfartsmuseet en udstilling, hvis titel blev *Med Bering til Verdens ende – Kaptajn Martin Spangsberg i zarens tjeneste 1720-1761.* Udstillingen indledtes med en introduktion af rammerne for historien; Danmark i årtierne omkring 1700, Peter den Stores Rusland, opbygningen af den russiske flåde og den russiske ekspansion mod øst. Herefter blev Spangsbergs historie fulgt via en række centrale dokumenter samt kort og tegninger fra Spangsbergs hånd. Denne primært kronologiske tilgang blev suppleret af en række særlige temaafsnit, som fortalte om tidens navigation, om skørbugen der kostede mange af den tids søfolk livet og om nogle af de videnskabelige opdagelser, som blev gjort under ekspeditionerne til Sibirien og Stillehavet. Afslutningsvis blev resultaterne af de russiske ekspeditioner sat i perspektiv af senere ekspeditioners bekræftelser heraf.

Set i forhold til Fiskeri- og Søfartsmuseets normale særudstillinger har denne dansk-russiske samproduktion været relativ dyr, og det havde slet ikke kunnet lade sig gøre at realisere udstillingen uden betydelig støtte udefra[2]. Den 1. september 2000 var alt imidlertid på plads, og udstillingen kunne i fællesskab åbnes af formanden for Ribe Amts Undervisnings- og Kulturudvalg, Karen Baungaard, og lederen af Den Russiske Flådes Centralarkiv i Skt. Petersborg, Valentin G. Michanov.

Hvad er det så for en historie, som det vestjyske museumspublikum kunne se på Fiskeri- og Søfartsmuseets særudstilling frem til 7. januar 2001?

Basalt set er det fortællingen om en vestjyde, hvis skæbne det blev at deltage i begivenheder, der på afgørende vis skulle komme til at sætte præg på europæernes verdensbillede. At der også er tale om et usædvanligt og dramatisk livsløb, vil forhå-

bentlig fremgå af nedenstående korte rids over Martin Spangsbergs meritter i zarens tjeneste.

Martin Spangsberg

Spangsberg opgav selv at være "fød ved Varde i en Lands-bye kaldet Jerned" – altså Jerne, der i dag er en del af Esbjerg. Derimod er der usikkerhed om hans fødselsår, som menes at ligge i begyndelsen af 1690'erne. I Danmark er der intet bevaret om Spangsberg, og man ved intet om hans vestjyske barndoms- og ungdomsår. Som så mange andre unge mænd ved Vadehavet er han antagelig tidligt stukket til søs, og sandsynligvis har han tjent i den dansk-norske flåde under Den store Nordiske Krig 1700-1721, hvor også Tordenskjold huserede.

Hos vore russiske allierede i denne krig mod svenskerne støder man nemlig første gang på Spangsbergs navn, da en officer i den russiske flåde i efteråret 1720 kom til København for at hverve *sådanne underofficerer og især styrmænd, som også har været i tjeneste på marineskibe og kender vejene i Østersøen og ved Sveriges kyster godt*[3]. Spangsberg må have opfyldt disse krav. Den 1. november 1720 blev han i al fald hvervet til den russiske flåde som premierløjtnant "for fem år uden afbrydelse og to år efter Hans Majestæts (zar Peter den Store) forgodtbefindende". Spangsbergs hyre blev fastsat til 15 rubler om måneden, og med to måneders hyre på lommen tog han derefter til Rusland, hvor han bosatte sig i Kronstad, den russiske flådes base uden for Skt. Petersborg.

Før zar Peter den Store havde Rusland været en typisk indlandsnation. Med erobringen af adgangen til Østersøen og anlæggelsen af Skt. Petersborg i 1703 havde zar Peter imidlertid fået mulighed for at opbygge en flåde af militær og politisk betydning. Han ofrede enorme summer på dette formål, hvis succes i første række afhang af udenlandske eksperter som blandt andre Spangsberg, der kunne bistå og uddanne russerne i maritime forhold.

Opmærksomheden rettes mod øst

Da krigen mod Sverige var slut, vendte zaren sin opmærksomhed mod den anden ende af sit vældige rige; Sibirien og det nordlige Stillehav, hvis geografi udgjorde en hvid plet på europæernes verdenskort. For at fastslå russisk overhøjhed i området og samtidig få

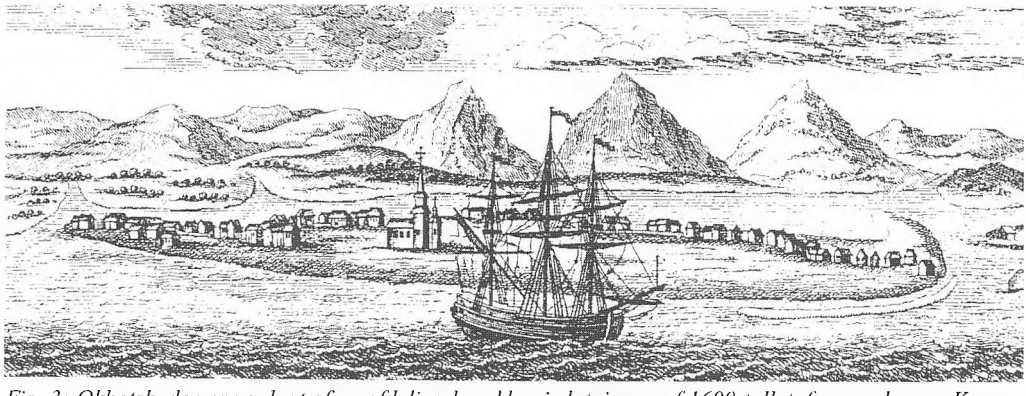

Fig. 3: Okhotsk, der var anlagt af en afdeling kosakker i slutningen af 1600-tallet, fungerede som Kamchatka-ekspeditionernes base i Sibirien. Kobberstik fra slutningen af 1700-tallet, fra S.P. Krasjeninnikovs "Landet Kamtjatkas Beskrivelse".

Fig. 3: Okhotsk, founded by a division of Cossacks at the end of the 1600s, functioned as the base for the Kamchatka expeditions in Siberia. Copper engraving from the end of the 1700s, from S.P. Krasyeninnikov's "Description of the Land of Kamchatka".

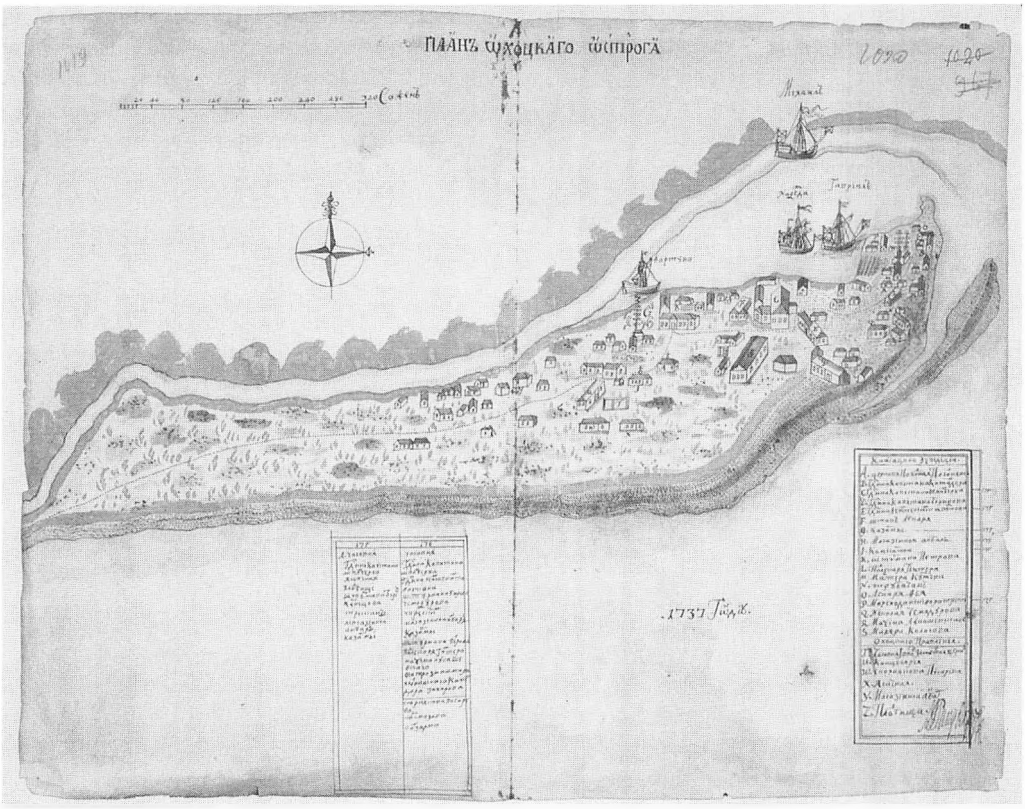

Fig. 4: Okhotsk på en koloreret håndtegning af Martin Spangsberg fra 1737. Originalen tilhører Den Russiske Flådes Centralarkiv i Skt. Petersborg, men kan i lighed med det øvrige billedmateriale til denne artikel i øjeblikket ses på Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg.

Fig. 4: Okhotsk in a coloured drawing by Martin Spangsberg from 1737. The original belongs to the Central Archives of the Russian Navy in St. Petersburg, but as with the other graphical materials for this article it is currently on exhibition at the Fisheries and Maritime Museum in Esbjerg.

klarlagt, hvorvidt Asien og Amerika hang sammen, beordrede zar Peter den Store i 1724 en ekspedition sendt ud til Stillehavskysten for at undersøge forholdene. Igen tyede han til sine indkaldte udenlandske eksperter; ekspeditionens ledere blev de to danskere, Vitus Bering og Martin Spangsberg.

Zarens instruks til de to var kort og klar. Sammen med deres folk skulle de medbringende alt udstyr til skibsbyggeri forføje sig til Stillehavet og der bygge et eller to skibe. Med dem skulle de sejle langs kysten mod nord for at fastslå, hvor Asien og Amerika løb sammen. Helt så enkelt var det dog ikke. For at komme fra Skt. Petersborg til Stillehavet skulle man krydse ikke mindre end 115 af jordklodens 360 længdegrader, og hovedparten af vejen bestod af vild og uvejsom ødemark uden antydning af civilisation. Derimod var der flere indfødte folkeslag, hvis indstilling til de russiske kolonisatorer ikke lod de nordamerikanske indianeres holdning til europæerne meget efter.

I januar og februar 1725 forlod ekspeditionen Skt. Petersborg i to grupper under ledelse af henholdsvis Bering og Spangsberg. Det blev en lang og krævende tur. Godt og vel halvandet år tog det Bering at nå frem til

Okhotsk ved Stillehavet, og da var kun et fåtal af hans 200 overanstrengte pakheste i live. Spangsberg gik det endnu værre. Han havde ansvar for det tunge gods, og hans gruppe fulgte derfor så vidt muligt floderne for at kunne sejle godset frem. I 1726 frøs de sibiriske floder imidlertid til allerede i løbet af september. Spangsberg og hans folk måtte derfor efterlade bådene og til fods trække godset videre gennem den sibiriske vinter på håndtrukne slæder. Da Spangsberg ved årsskiftet 1726/27 endelig nåede Okhotsk var han alene tilbage, og der måtte sendes undsætning ud efter de overlevende af de folk, han havde måttet lade tilbage på den sidste del af turen.

Spangsberg må have været en temmelig robust natur. Trods den hårde medfart, forestod han allerede i foråret 1727 bygningen af et mindre skib, hvormed ekspeditionsdeltagere og udstyr i løbet af sommeren blev sejlet over til Bolsjeresk på østkysten af Kamchatka-halvøen. Herovre ved enden af den da kendte verden byggede man det følgende forår det egentlige ekspeditionsfartøj, og den 13. juli 1728 kunne Bering og Spangsberg begynde sejladsen nordpå langs Asiens kyst. Det var denne sejlads, der en måned senere førte dem op i det, vi i dag kender som *Beringstrædet.* Da den asiatiske kyst begyndte at dreje af mod vest, mente Bering det bevist, at Asien og Amerika ikke hørte sammen, men ved ekspeditionens tilbagekomst til Skt. Petersborg i 1730, blev betydningen af sejladsen imidlertid betvivlet.

Fig 5: Bolsjeresk ved det nedre løb af Kamchatka-floden blev den første base for den russiske udforskning af Det nordlige Stillehav. Kobberstik, 1779, tilhørende direktør Tage Sørensen, Esbjerg.
Fig 5: Bolsyeresk, on the lower reaches of the Kamchatka River, became the first base for the Russian exploration of the Northern Pacific Ocean. Copper engraving, 1779, property of Tage Sørensen, company director, of Esbjerg.

Den anden Kamchatka-ekspedition

Hurtigt opstod dog tanker om en ny ekspedition, og ideerne blev fulgt op af zarina Anna Ivanovna (1693-1740), som fortsatte politikken fra Peter den Stores tid. Målene for Den anden Kamchatka-ekspedition var uhyrligt ambitiøse; den skulle undersøge Asiens nordkyst over tusinder af kilometer, udforske det enorme Sibirien, hævde russiske territorialkrav og sejle over ukendt farvand til Japan og Amerika samt varetage Ruslands handelsinteresser i disse fjerne områder. Ekspeditionens ledelse blev lagt i hænderne på Bering, der som næstkommanderende havde Spangsberg og russeren Aleksej Tjirikov, som også havde været med på den første rejse til Kamchatka.

I 1733 startede denne trojka på en ny udmarvende tur gennem Sibirien med deres folk. Fremme ved Okhotsk ved Stillehavets kyst var der denne gang meget forskellige krav til hver enkelt ledende officer – og Spangsbergs opgaver var ikke de mindste. For det første skulle han stå for bygningen af

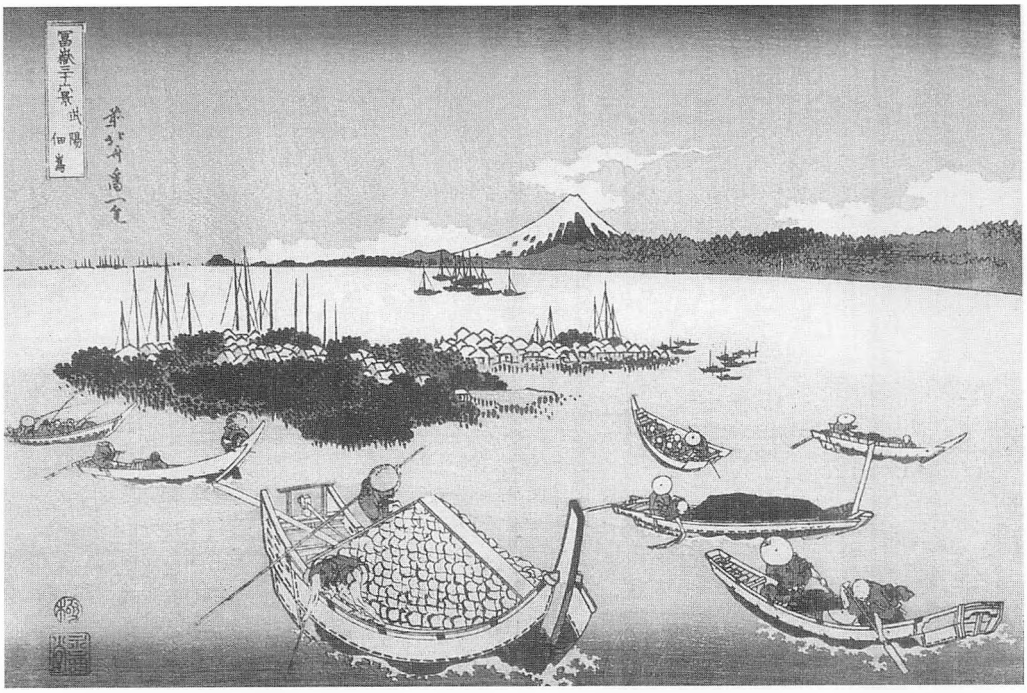

Fig. 6: Under Spangsbergs Japantogter var der flere gange kontakt med japanere, som kom ombord på de russiske skibe. Et sted i sin rapport til Bering beretter Spangsberg om, hvordan en mængde japanere i både kom ud til skibene for at faldbyde fisk, frugt og grønt... "da vi havde taget imod det, vi havde brug for, gav vi dem til gengæld gaver og modtog dem med al venlig opmærksomhed og beværtede dem, og enhver af japanerne modtog vort traktement og gaver med største høflighed". Japanske fiskefartøjer og småbåde efter farvetræsnit af Hokusai (1760-1849).

Fig 6: During Spangsberg's Japanese expeditions, contact was made a number of times with the Japanese, who came onboard the Russian ships. In his report to Bering, Spangsberg tells about how a large number of Japanese came out to the ships in boats in order to peddle fish, fruit and vegetables ... "when we had accepted what we needed, we in turn gave them gifts and received them with all possible friendly attentions and played host to them. And each of the Japanese received our refreshments and gifts with the greatest politeness". Japanese fishing vessels and small boats from coloured woodcut by Hokusai (1760-1849).

ekspeditionens skibe. Dernæst skulle han kortlægge og undersøge øgruppen Kurillerne, klarlægge hvor grænsen mellem russisk og anden indflydelse gik, og endelig fortsætte frem til selve de japanske øer for at skaffe oplysninger om styre, havne og muligheder for venskabelig kontakt.

I alt kom Spangsberg i somrene 1738, 1739 og 1742 ud på tre togter med Japan som mål. Det sidste togt bragte intet nyt, men de to første togter bragte værdifulde resultater: Det lykkedes at kortlægge den nordlige søvej fra Kamchatka langs Kurillerne til Japan og som de første europæere at nå de nordøstlige kyster af de japanske øer Hokkaido og Honshu. Resultaterne af rejserne blev fastholdt i logbøger, rapporter og på kort – og det er blandt andet disse ting, der sammen med tidens navigationsudstyr, våben og uniformer nu vises på Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg.

Med de japanske togter og kortlægningen af Kurillerne havde Spangsberg med livet i behold på succesfuld vis udført sine væsentligste opgaver under Den anden Kamchatka-ekspedition. Andre af ekspeditionens ledende officerer omkom under bestræbelserne på at løse deres. Blandt ofrene var Bering, som efter et forlis på sin returrejse fra Amerika i december 1741 døde på det, der i dag kaldes *Beringøen*. I august 1742 nåede de overlevende fra Berings skib tilbage til Kamchatka og først efter endnu et år erfarede man i Skt. Petersborg om kommandørens død. På det tidspunkt havde et magtskifte fjernet den politiske opbakning bag den store ekspedition, og i september 1743 vedtog man at afvikle den.

Gennem de følgende år vendte deltagerne i smågrupper retur til Skt. Petersborg. Ekspeditionen havde kostet mange liv, og blandt de overlevende var flere så svage, at de døde under hjemrejsen eller kort efter. Selv om ekspeditionen gennem en utrolig stroppetur havde opnået betydelige resultater, høstede deltagerne ikke megen anerkendelse i samtiden. Tværtimod. Da Spangsberg i 1745 returnerede til Skt. Petersborg, blev han arresteret og sat i husarrest i to år for at have forladt Sibirien uden tilladelse.

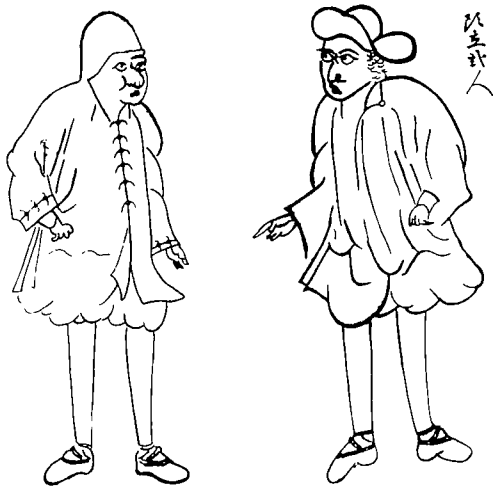

Fig 7: Det blev længe antaget, at manden til højre på dette billede var Martin Spangsberg. Ny forskning tyder dog på, at der er tale om en af Spangsbergs underofficerer ved navn Kazimerov. Efter original japansk tuschtegning fra 1739 fundet i Date-klanens arkiv i Japan i 1957.

Fig. 7: It was presumed for a long time that the man on the right in this picture was Martin Spangsberg. New research indicates however that it is one of Spangsberg's lieutenants by the name of Kazimerov. From an original Japanese pen-and-ink drawing from 1739 found in the Date clan's archives in Japan in 1957.

Omskiftelige år

Spangsbergs sidste år blev omskiftelige. Efter sin løsladelse i 1747 genoptog han sit hverv i flåden og blev samme år udnævnt til kaptajn på et nybygget orlogsfartøj *Zakharij & Elizaveta* – flagskib for admiral Lewis og et af Kronstad-eskadrens største skibe. I 1749 ramte skæbnen imidlertid Spangsberg på ny. Et nyt orlogsskib, *Varakhael,* forliste ved Arkhangelsk under Spangsbergs kommando. Det kostede ham to år i husarrest, mens sagen blev undersøgt. Efter frifindelsen i 1752 optrådte Spangsberg dog atter i den russiske flådes mandskabslister frem til

sin død i Kronstad 1761. Det sidste, vi hører til Martin Spangsberg fra Jerne i Vestjylland, er en resolution fra Admiralitetskollegiet i Skt. Petersborg fra 1762 om at tildele pension til hans enke, Maria Andrejevna.

Så forsvandt Martin Spangsberg i historiens glemsel. Nu har fundene i de russiske arkiver imidlertid bibragt os et indgående kendskab til en særdeles viljestærk vestjyde, der ikke blot fulgte sin kommandør til verdens ende – og kom tilbage – men også skabte egne resultater gennem strabadser, som for eftertidende kun kan omgærdes med en til vantro grænsende respekt.

Morten Hahn-Pedersen, født 1956. Cand. mag. i historie og kunsthistorie fra Aarhus Universitet 1983. Inspektør ved Svendborg og Omegns Museum 1983-88. Siden 1988 direktør ved Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg. Har publiceret en række artikler og bøger om emner inden for maritim og politisk historie.

Noter

1. Se P.U. Møller & N.O. Lind samt Tage Sørensen m.fl.
2. Udstillingen opnåede velvillig støtte fra Alice og Tage Sørensens Fond, BG Fonden i Esbjerg, Claus Sørensen A/S, Claus Sørensens Fond, Esbjerg Fonden, Hermod Lannungs Fond, JL Fondet, Lida og Oskar Nielsens Fond, Viking Life-Saving Equipment A/S samt Ribe Amt.
3. Punkt 3 i Bredals instruks citeret efter Tage Sørensen m.fl., s. 31. Nordmanden Peter Bredal var en af mange udenlandske officerer i zar Peter den Stores flåde.

Litteratur

Møller, P.U & N.O. Lind: *Kommandøren og konen.* København 1998.

Sørensen, Tage, m.fl.: *Martin Spangsberg - En dansk opdagelsesrejsende i russisk tjeneste.* Esbjerg 1999.

SUMMARY

Martin Spangsberg – A West Jutlander in the service of the Tsar

In co-operation with the archives and museum of the Russian Navy, the Fisheries and Maritime Museum in Esbjerg has arranged an exhibition for the autumn of 2000 on the West Jutlander Martin Spangsberg who, during the period of 1720-1761, was in the service of the Russian Tsar.

In the article, the story is told of the relatively unknown Martin Spangsberg whose story first emerged a few years ago via a find in the Russian archives. As Vitus Bering's second-in-command, Spangsberg participated in the two great Russian expeditions to Kamchatka and the Pacific Ocean during 1725-30 and 1733-43. Spangsberg was onboard when the Bering Strait were discovered in 1728, and during the second Kamchatka expedition it was Spangsberg who mapped the Kuril Islands and found the northern route by sea to Japan.

Spangsberg's years after the great expeditions alternated between eminent commands and stays in prison. In 1761, Spangsberg died at the Russian Navy's Baltic base, Kronstad, off St. Petersburg.

Claus Feveile, museumsinspektør

Klinkpropper

– klinkning af tyndvæggede lerkar fra middelalder (?) og nyere tid.

Metaldetektoren finder ikke kun gyldne spænder og mønter. Faktisk består langt de fleste fund af langt mindre prangende genstande. Det er én af disse upåagtede fundgrupper, der i det følgende præsenteres.

Gennem de sidste ca. 20 år har metaldetektoren revolutioneret vores syn på den sene jernalder, vikingetid og store dele af middelalderen. Fundene tælles landet over i tusindvis, tilvejebragt gennem mange, mange timers tålmodig og ihærdig søgen med metaldetektor. Helt sikkert flyder adrenalinet ekstra hurtigt i kroppen, når detektoren giver sin forjættende "bip"-lyd fra sig – det bip der viser, at der ligger metal gemt i jorden. Men som alle, der har prøvet at arbejde med en detektor, også ved: Der er langt fra tale om flotte genstande, hver gang detektoren bipper. Oftere er der tale om forskellige småstykker af ret ny dato, og lige så tit kan man hverken bestemme deres funktion eller alder. Nogle gange smides disse ting igen, andre gange tages de med hjem i "diverse-kassen".

På Den antikvariske Samling har vi også gennem årene modtaget mange besynderlige metalting. Nogle af dem endda så mærkværdige, at vi ikke bare har en diversekasse, men også en "di-meget-verse-kasse"! For et års tid siden kom én af vores detektorfolk, Jens

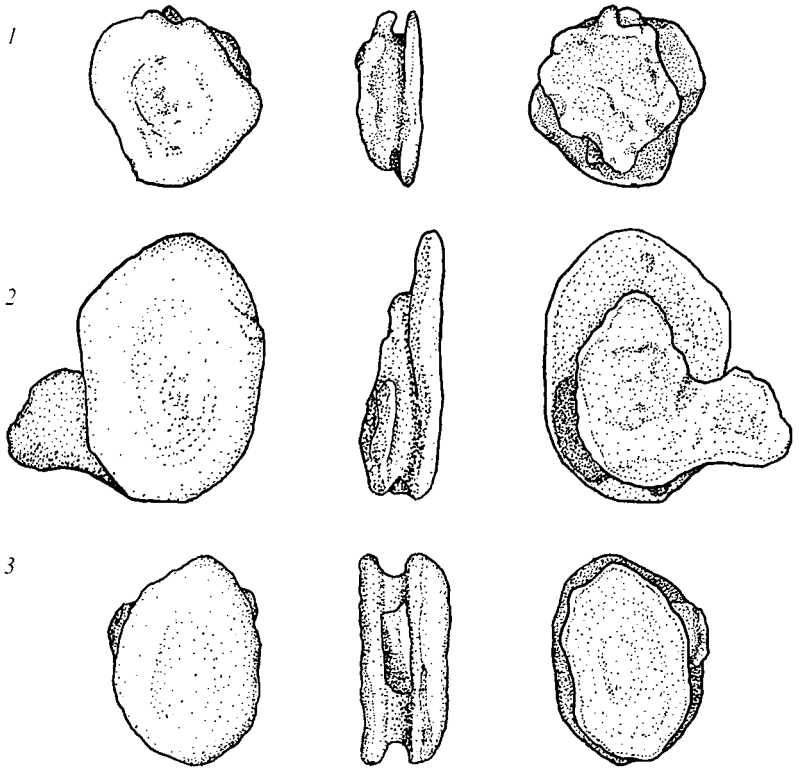

Fig. 1: Klinkpropper fra Ribeegnen. 1) Vilslev ASR 491x502, 2) Vilslev ASR 491 x500 og 3) Gl. Hviding ASR 1265 x4. 1:1. Tegning: Peter Flink.
Fig. 1: Rivets from the Ribe area. 1) Vilslev ASR 491x502, 2) Vilslev ASR 491 x500 and 3) Gl. Hviding ASR 1265 x4. 1:1. Drawing: Peter Flink.

Chr. Lau, ind med en lille genstand af bly og fortalte, at nu havde han igen fundet én af de her mærkelige propper. Samlingen har nu i alt har tre af slagsen. Det var i øvrigt også Jens Chr. Lau selv, der kom med ideen om, at de måtte have været anvendt til klinkning af lerkar.

To af blystykkerne stammer fra Vilslev, ca. 10 km nordvest for Ribe, hvor de er fundet på en mark, der også har givet mange andre metalfund, og hvor der ved udgravning er undersøgt dele af en spændende bebyggelse fra ca. 1050-1150 e.Kr. Det tredje – og senest fremkomne blystykke – stammer fra en mark i Gl. Hviding ca. 10 km sydvest for Ribe. Også denne mark er særdeles velkendt på Samlingen, idet vi her har udgravet et gårdanlæg, der særlig godt kan følges fra ca. 700 til ca. 1150 e.Kr., ligesom der også her er fremkommet i hundredvis af detektorfund gennem de sidste mange år[1].

Blystykkerne er lidt uregelmæssige i formen, nærmest ovale og måler mellem 2,3-3,6 cm på den længste led (fig. 1). På den ene side er alle stykkerne ret glatte med en svag fordybning, delvis omgivet af ganske svage, koncentriske furer eller revner. Den anden side er noget mere uregelmæssig både i form og overflade. Det fremgår tydeligt, at blystykkerne har omsluttet et materiale, som har efterladt en ca. 3-4 mm bred og dyb fure, der løber hele vejen rundt. I alle tre stykker er materialet endda bevaret: Der sidder små fragmenter af keramik. På det første blystykke (fig. 1,1) er der kun bevaret to små stykker rødlig keramik på størrelse med et stort knappenålshoved. Det er ganske enkelt for lidt til nogen videre slutning. På det andet stykke (fig. 1,2) er keramikken gråsort, og leret er magret med helt små sten og små stykker knust granit. Keramikken i det tredje stykke (fig. 1,3) er mere rødbrun med en gråsort inderside. Også dette ler er magret med helt små sten. Vægtykkelsen af lerkarret er jo givet ved furens bredde, det vil sige ca. 3-4 mm.

Blystykkerne er vanskelige at datere. Vi ved dog, at der både i Vilslev og Gl. Hviding blev arbejdet med blylegeringer, og at materialet anvendtes til mange små-genstande[2]. De små rester af keramik er ligeså vanskelige at datere. Godstykkelsen, farven, samt magringen med småsten og knust granit gør dog, at det absolut ikke kan udelukkes, at de er fra den tidlige del af middelalderen. En noget senere datering, for eksempel 16-

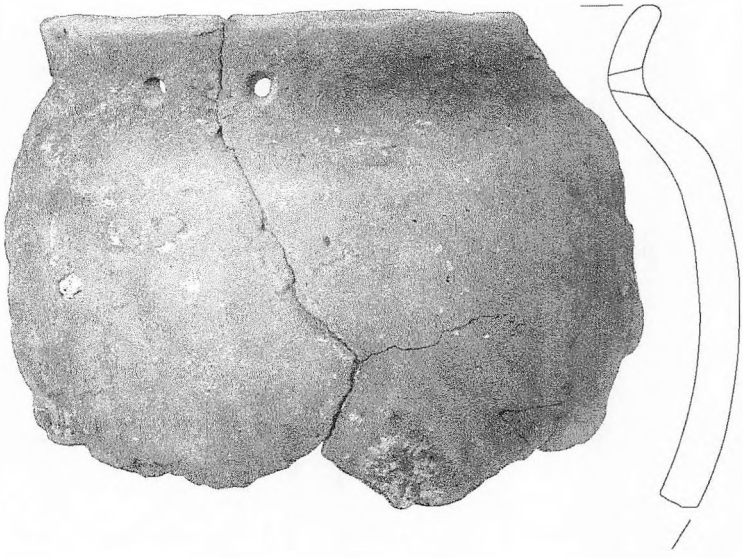

Fig. 2: Eksempel på keramik fra 8.-9. århundrede med klinkhuller. 2:3. Photodraw: Steen Hendriksen.
Fig. 2: Example of ceramics from the 8th and 9th century with rivet holes. 2:3. Photodraw: Steen Hendriksen.

1700-årene, kan på den anden side heller ikke med sikkerhed udelukkes.

Klinkning af lerkar er ikke noget ukendt fænomen. I yngre germansk jernalder og vikingetid (ca. 650-1050), ses der til tider klinkhuller i lerkarskårene. Denne periodes keramik adskiller sig dog markant og helt éntydigt fra den keramik, der ses i klinkpropperne. Den er meget tykkere – som regel omkring 1 cm – og er oftest også meget grovere i sin magring med knust granit. Samtidig viser fundene tydeligt, at de skader, der repareres på disse lerkar, som regel er revner, der er udgået fra randen og

Fig. 3: Flødeso med klinkprop bevaret. AHM 7515-. Foto: Jan Slot Carlsen.
Fig. 3: Creamer with rivet preserved. AHM 7515-. Photo: Jan Slot Carlsen.

Fig. 4: Nærbillede af klinkprop i flødeso vist i figur 3. Foto: Jan Slot Carlsen.
Fig. 4: Close-up of rivet in creamer shown in fig. 3. Photo: Jan Slot Carlsen.

løber et stykke ned ad bugen (fig. 2). Klinkningen har her bestået af en form for sammensnøring af revnen, hvad enten det har været med organisk materiale (læder, hamp eller lignende), eller klinkningen har været udført med en form for metalkramper, som det kendes fra nyere tid. Samtidig har det dog også medført en begrænsning i lerkarrets anvendelighed. Blyets smeltepunkt er så lavt, at et klinkprop-repareret lerkar ikke har kunnet anvendes til for eksempel madlavning over åben ild.

I slutningen af vikingetiden indføres kuglepotten som den dominerende lerkarform. Ud over markante forskelle i randudformningen, er det karakteristisk, at karvæggens tykkelse bliver drastisk mindre. Kartykkelser på 3-4 mm er helt normalt, men der kendes også utallige skår, hvor karvæggen kun har været ca. 2 mm tyk. Man kan udmærket forestille sig, at et spidst slag mod en så tynd bugvæg netop medfører en afsprængning af bugvæggen på et lille område, uden at resten af karret revner og går i stykker. Det er netop i den slags situationer, at man kan forestille sig en reparation af hullet med en klinkprop af bly.

En rundspørge til kollegaer på museerne viste hurtigt, at klinkpropper måske slet ikke er så usædvanlige, som vi umiddelbart troede i Ribe. Klinkpropper er fundet med detektor flere steder på Fyn, hvor de er udaterede, men anses som værende fra nyere tid. I Viborg er der fundet en mulig klinkprop af bly i forbindelse med Viborg Søndersø-udgravningerne. Den er fundet i lag dateret til perioden ca. 1000-1300, og er som den eneste af fundene fremkommet i daterende sammenhænge[3]. I nærheden af Holstebro har den stedlige detektormand, Harald Holm, gennem årene fundet mellem 40 og 50 stykker af tilsvarende art på en række forskellige lokaliteter. De fleste af stykkerne er udaterede, mens der i et par stykker ses keramik, der kan dateres til nyere tid.

På Ålborg Historiske Museum findes end-

Fig. 5: Jens Chr. Lau på detektorarbejde i Gl. Hviding, sommeren 1986. Foto: Stig Jensen.
Fig. 5: Jens Chr. Lau doing detector work in Gl. Hviding, summer of 1986. Photo: Stig Jensen.

videre en såkaldt flødeso af jydepottegods, som har bevaret en reparation med en klinkprop af bly (fig. 3 og 4)[4].

Som det er fremgået, findes klinkpropperne med sikkerhed i nyere tid, mens de kun i ét muligt tilfælde er fundet i sammenhænge, hvor en datering til tidlig middelalder kan fastslås med sikkerhed. Keramikken i de to af stykkerne fra Ribe-området peger dog begge i den retning, og der er altså al mulig grund til også at ofre den slags uanselige fund større opmærksomhed i fremtiden.

Claus Feveile, født 1963. Cand.mag. med hovedfag i forhistorisk arkæologi og suppleringsfag i middelalderarkæologi. Siden 1989 tilknyttet Den antikvariske Samling som gravende arkæolog. Fra årskiftet 2000 ansat samme sted som museumsinspektør.

Noter

1. Jensen, S. 1987a, s. 5ff.
2. Jensen, S. 1990, s. 31 f.
3. Hjermind, J. et al., s. 203 fig. 41k. Tak til Jesper Hjermind for henvisningen.
4. Aalborg Historiske Museum inv. Nr. 7515-. Tak til Jan Kock for henvisningen til dette fund og til Lise Johansen, AHM, for velvillig bistand.

Litteratur

Hjermind, J. et al: *Viborg Søndersø 1000-1300. Byarkæologiske undersøgelser 1981 og 1984-85.* Viborg Stiftsmuseums skriftrække bind 2, 1998.

Jensen, Stig: Pløjelagsarkæologi. *Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1986,* s. 9-15, 1987.

Jensen, Stig: Gårde fra vikingetiden ved Gl. Hviding og Vilslev. *Mark og Montre* 1986-87, s. 5-26, 1987

Jensen, Stig: Hvidings Vikinger. *Skalk* 1987:1, s. 3-8.

SUMMARY

Rivets – Riveting of thin-walled earthenware vessels from the Middle Ages (?) and more recent times.

At Gammel Hviding and Vilslev, both near Ribe, three special pieces of lead have been found with metal detectors over the years. Each piece has remnants of ceramic material attached to it (fig. 1). The pieces of lead are thought to have been used to repair holes in the thin walls of earthenware vessels. Similar pieces are known from Funen, Viborg and the Holstebro area. Finally, there is a complete earthenware vessel with a lead rivet at the Aalborg Historical Museum. This vessel can be dated to more recent times (fig. 3). The pieces found with metal detectors are difficult to date. Most of them are presumably from more recent times, however there is much to suggest that they were also used during the Middle Ages.

Carsten Sander Christensen, cand.mag.

Informationsteknologi og registrering af museumsgenstande
– en historisk dimension og et blik ind i fremtiden

Denne artikel handler om registrering af museumsgenstande set ud fra en historisk indfaldsvinkel. I årene 1997-2000 blev samtlige museumsgenstande på Grindsted Vorbasse Museum registreret på edb, og på denne baggrund beskriver artiklen dels museernes registreringsproces i de sidste 80 år og dels IT-teknologiens betydning for genstandsregistreringen på et lokalmuseum anno 2000.

Om museer og informationer

Kulturhistoriske museers opgave er og har altid været at håndtere store mængder af informationer om museumsgenstande samt om personer og omgivelser med relation til disse genstande. Dagligdagens vitale funktioner på et dansk museum er at modtage, administrere og videregive informationer i vid forstand. Gennem tiderne har de ansatte på museerne brugt de forhåndenværende værktøjer – lige fra penne af fjer til skrivemaskiner – til at nedfælde, organisere og lagre disse informationer. I de sidste årtier af det 20. århundrede blev et nyt skriveværktøj så stillet op på museernes skriveborde: computeren. Ligesom på så mange andre områder i det danske samfund har begreber som database, IT-baserede registreringsprogrammer og ikke mindst internet også vundet indpas i museumsverdenen. Og på trods af, at informationsteknologien ikke er fuldt udbygget på de danske museer, vil denne nye teknologi i løbet af de næste 5-10 år ændre disse institutioners rolle i lokalsamfundet og revolutionere den besøgenes – ja alle brugeres – måde at opfatte fortiden på.

Siden midten af 1980'erne har personalet i den danske museumsverden arbejdet med elektroniske databaser, når det gjaldt genstandsregistrering, og allerede i 1985 afholdt

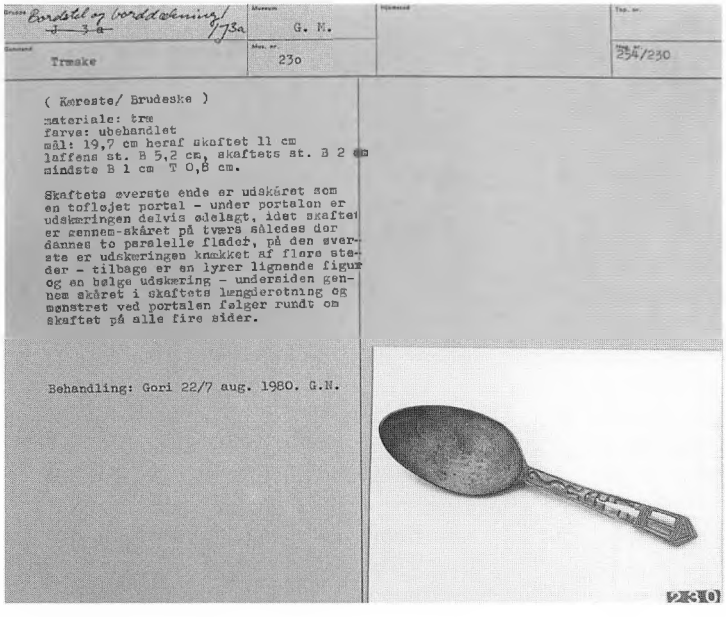
Bordstel og borddækning/ J 3a
G. M.
Træske
230
254/230
(Kæreste/ Brudeske)
materiale: træ
farve: ubehandlet
mål: 19,7 cm heraf skaftet 11 cm
laffens st. B 5,2 cm, skaftets st. B 2 cm
mindste B 1 cm T 0,8 cm.
Skaftets øverste ende er udskåret som en toflojet portal - under portalen er udskæringen delvis ødelagt, idet skaftet er gennem-skåret på tværs således der dannes to parallelle fladet, på den øverste er udskæringen knækket af flere steder - tilbage er en lyrer lignende figur og en bølge udskæring - undersiden gennem skåret i skaftets længderetning og mønstret ved portalen følger rundt om skaftet på alle fire sider.
Behandling: Gori 22/7 aug. 1980. G.N.
230

Fig. 1: Oplysninger om den enkelte genstand indskrives på genstandskortet. Foto: Holger Villumsen.
Fig. 1: Information on the individual object is written on the object card. Photo: Holger Villumsen.

Museumshøjskolen de første kurser i genstandsregistrering på edb. I denne artikel vil jeg ud fra en historisk indfaldsvinkel og med udgangspunkt i den nyligt afsluttede totalregistrering af Grindsted Vorbasse Museums samling redegøre for nogle af de nye muligheder og problemer der opstår, når et museum registrerer sine samlinger på edb, ligesom implementeringen af nyere IT-teknologi vil blive berørt. Endvidere vil jeg på baggrund af denne øgede brug af IT-teknologi beskrive museet som et lokalt informationscenter anno 2000.

Samlinger, fagfolk og publikum

Mange mennesker oplever den situation, at de har fundet et eller andet, som de mener kan være af interesse for det lokale museum. Herefter afleverer de det og videregiver samtidig forskellige oplysninger om genstandens brug og dens ejer. Genstanden bliver registreret, får derefter tildelt sit eget genstandsnummer og oplysningerne bliver indskrevet på et kartotekskort, hvorefter den er en del af museets samlinger. Fundamentet i et moderne lokalmuseum er dets genstands- og arkivaliesamlinger. Som ordet indikerer, omfatter en samling forskellige indsamlede, købte eller på anden måde erhvervede genstande, mens der i de sidstnævnte forefindes dokumenter og fotos. Sådanne samlinger, der i princippet er museets vidensbank, rummer en bredde, der i teorien gør det muligt for Grindsted Vorbasse Museum at belyse væsentlige dele af kulturhistorien i Slaugs Herred med genstande og tilhørende oplysninger fra Grindsted og Billund kommuner. Rent fysisk befinder de fleste genstande sig på en række magasiner, mens de rent administrativt er tilgængelige på enten papir eller edb på museerne i Grindsted og Vorbasse. På grund af blandt andet små udstillingslokaler er under 10% af disse genstandssamlinger udstillede, mens de resterende ca. 90% er placeret på magasinerne.

Disse udstillede og opmagasinerede genstandes vigtigste formål er at være udgangspunkt og dokumentation for erkendelsen af den lokale, danske kulturhistorie[1]. Indtil 1990'erne var den primære målgruppe for disse samlinger museernes egne ansatte, lokalhistorikere og forskere ansat ved højere læreranstalter. For en anden målgruppe, nemlig det brede publikum og særligt interesserede lægfolk, var situationen en anden. Offentligheden var og er stadig forment adgang til fysisk at komme ind i magasinerne til de mange genstande – sædvanligvis tages enkeltgenstande ud af magasinet til fremvisning for enkeltpersoner efter direkte henvendelse herom. Da optegnelser over registreringen af de selv samme genstande i mange tilfælde er mangelfuld, har mængden af de oplysninger, der indtil dags dato har været tilgængelig for samme offentlighed, været yderst begrænset. Derfor har det almindeligvis kun været muligt for publikum at stifte bekendtskab med informationer om de cirka 10% udstillede ting, mens oplysninger om de resterende 90% har været svært tilgængelige. Med andre ord har museerne ikke prioriteret den faktor at stimulere den almindelige besøgenes interesse til at finde yderligere informationer særlig højt.

Den grønne registrant

Når museet har hjemtaget en genstand, tildeles hver genstand et nummer bestående af et løbenummer (1, 2, 3) alene eller et løbenummer kombineret med indføringsåret (1/2000, 2/2000). I begyndelsen af 1900-tallet blev numrene på disse genstandskort (fig. 1) derefter indskrevet i en såkaldt museumsprotokol. Heri noterede en museumsmedarbejder en beskrivelse af genstandene, ligesom en række oplysninger vedrørende hjemtagelsen og genstandens proveniens og brug blev skrevet ind i protokollen. Disse informationer blev derefter overført til kortene. Med andre ord fungerede genstandskortene som en slags nøgle til genstandsregistreringen i museets protokoller. Imidlertid ændrede tiderne sig, og det blev kutyme at udfylde kortene først og kun ajourføre protokollen en gang årligt. Dette satte selvfølgelig spørgsmålstegn ved, hvilken af disse to dele, der

var museets primære kilde. Såvel protokol som genstandskort er mere eller mindre et sammendrag af informationer, der enten optegnes i indsamlingssituationen eller noteres ned ved et efterfølgende interview. På det enkelte museum kunne personalet dog bestemme, hvilken af de to kilder eventuelle nytilkomne oplysninger skulle påføres.

Det var et stort problem for denne dobbelte registreringspraksis, at den ikke tog højde for, at der kunne dukke nye oplysninger op om den enkelte genstand efter endt registrering. Det forekommer nemlig tit, også den dag i dag, at der på et museum dukker yderligere informationer op om allerede registrerede genstande. Det kan for eksempel ske fra årsberetninger af ældre dato, ved oprydning i arkiver med gammel korrespondance eller ved overdragelse af tidligere medarbejderes notesbøger.

Museernes genstandskort opbevares som regel i et kartotek, grupperet efter den såkaldt grønne registrant, Svend Jespersens værk fra 1940: *Saglig Registrant for kulturhistoriske Museer.* Den er museumspersonalets hjælpemiddel til gruppering af museernes genstande og dokumentationsmateriale. Registranten følger i sin opdeling kulturelle miljøer, og genstandene grupperes efter statens og samfundets forskellige institutioner, dagliglivets uden- og indendørs arbejder, livets højtider og så videre[2]. Rent praktisk er registranten inddelt i hovedgrupper med hver sin bogstavsbetegnelse, der udspecificeres numerisk. Fagligt foretages det saglige grupperingsprincip på grundlag af oplysninger om den pågældende genstands brug i den sammenhæng, museet ønsker at dokumentere. Et cafébord kan for eksempel registreres på disse tre måder: 1) under registranten D 29 (kroer og beværtninger), hvis det bruges på en café, 2) under registranten G 1 f (butikker og boder), hvis det har stået til salg i en butik eller 3) under registranten J 2 b

Fig. 2: Kun 10% af genstandene er udstillet. Foto: Holger Villumsen.
Fig. 2: Only 10% of the objects are exhibited. Photo: Holger Villumsen.

(borde), hvis det kommer fra et privat hjem.

At tilegne sig denne form for museal tankegang er i det hele taget fundamental for at forstå logikken i museumsregistreringen. Ved at skabe en fælles formel har Svend Jespersens registrant givet de kulturhistoriske museer et nyttigt hjælpemiddel i hænde. Det gør det nemmere at gøre brug af museernes samlinger på landsplan, og i de sidste 60 år har registranten da også været brugt som fælles grupperingssystem ved hovedparten af de danske kulturhistoriske museer.

I kartoteket forefindes hvert kort principielt kun en gang, hvorfor museets medarbejdere kun kan finde frem til en genstand via kartoteket, hvis han ved i hvilken registrantgruppe genstandens kort er anbragt. Men det ovennævnte cafébords kendte historie kan jo bestå af flere ejere, for eksempel en møbelhandler, en caféejer og en privat ejer, der hver især brugte bordet, inden det blev skænket til museet, og derfor kunne bordet grupperes i mere end én registrantgruppe. For at råde bod på denne mangel i registreringssystemet anvendte museet det såkaldte henvisningskort. Disse kort defineres bedst som ekstra kort der er anbragt i andre registrantgrupper end den, hvori man anbragte genstandens hovedkort. Men da denne form for dobbelt registrering – udover at være en arbejdsmæssig belastning i den enkelte museumsmedarbejders hverdag – krævede meget plads, forsøgte museerne enten at indskrænke udfyldningen af henvisningskort til et minimum eller helt at undlade at benytte sig af disse ekstra kort. Dette betød samtidig en alvorlig begrænsning i kartotekets anvendelighed.

Dansk MuseumsIndex (DMI)

Som det fremgår, var det ovennævnte manuelle registreringssystem behæftet med en del fejl og mangler i såvel systemets opbygning som ved senere ajourføring. Dette kunne blandt andet resultere i et unødvendigt stort tidsforbrug til at finde en given genstand, og desuden var registreringssystemet i praksis heller ikke anvendeligt for andre end museernes egne medarbejdere. Dette stod i skærende kontrast til den verden, der omgav museerne. I 1970'erne og 1980'erne kunne man nærmest tale om, at det danske samfund oplevede en eksplosion af informationer[3]. Væksten af tidsskrifter, tv-programmer og adgang til forskelligartede informationer var så kolossal, at det ændrede det enkelte menneskes hverdag fundamentalt. Her ændrede publikums behov for informationer sig endvidere med en rivende hast, og begrebet interaktivitet begyndte også at vinde indpas i museumsverdenen. Da mængden af genstandskort på de kulturhistoriske museer landet over samtidig voksede dag for dag, blev kartotekerne mere og mere uoverskuelige. Det krævede, at personalet på museerne udviklede en form for nytænkning til løsning af problemet.

I midten af 1980'erne lancerede Statens Museumsnævn så sin løsningsmodel på de omtalte problemer. Løsningen hed Dansk MuseumsIndex (DMI), og det var navnet på et edb-baseret databaseprogram, som var specielt udviklet for Nævnet til brug på museerne. Programmet havde den indlysende fordel, at det kunne køre både på en enkelt computer og på et netværk i den enkelte institution. Ulempen ved denne løsningsmodel var, at det enkelte museum nu måtte udpege en IT-ansvarlig, som måtte sætte sig grundigt ind i DMI-programmets funktionsmåde, hvis institutionen havde et alvorligt ønske om i fremtiden at gøre brug af moderne informationsteknologi til registrering af museets viden. I denne sammenhæng er det også værd at bemærke, at man ved begrebet IT-ansvarlig ikke kun skulle forstå en IT-ekspert, men nærmere en person der også havde indsigt i registreringssystematik ved hjælp af den grønne registrant.

Tidligere tiders diskussion om genstandskort eller protokol som overordnet primærkilde blev nu afløst af en diskussion om fastlæggelse af en fremtidig IT-registreringsstrategi. Den handlede ikke kun om at udvælge et elektronisk databaseprogram, men indeholdt også en planlægning af, hvordan muse-

et praktisk skulle gribe sagen an med hensyn til tidspunkt for implementering, og hvor store ressourcer, det ville bruge på overførslen af data fra genstandskort til edb. Den ny teknologi stillede nemlig det enkelte kulturhistoriske museum over for problemer i såvel økonomisk som registreringsmæssig henseende. Disse problemer var belastende, især økonomisk, for den enkelte institution. Indførelse af DMI indebar dels anskaffelse af nyere og bedre IT-udstyr og dels håndtering af de store, akkumulerede og kun delvist bearbejdede datamængder, som genstandskortene i museets kartoteker repræsenterede, hvilket krævede et arbejdsmæssigt stort tidsforbrug på det enkelte museum.

Men havde Statens Museumsnævn så med lanceringen af DMI formået at løse museernes problemerne med dataregistrering? To indlysende fordele ved DMI-programmet gav et godt førstehåndsindtryk. For det første blev det komplicerede system med henvisningskort afløst af et langt mere overskueligt system. I stedet for at have flere tusinde henvisningskort i diverse kartoteksskuffer var overskueligheden nu i højsædet, da medarbejderne i fremtiden bare behøvede at søge via søgeord i en database. For det andet blev de voksende, pladsmæssige problemer løst, ligesom museets budget blev aflastet ved mindre indkøb af arkivskabe og papir.

Selv om DMI var udviklet med en brugervenlig, funktionel hensigt for øje, var og er det en stor ulempe, at databaseprogrammet er flerdimensionelt. Det betyder ganske enkelt, at programmet indeholder forskellige, komplicerede søgemekanismer, der er så indviklede, at ikke alle brugere af programmet umiddelbart kan finde tid i en travl hverdag til at sætte sig tilstrækkeligt godt ind i

Fig. 3: Genstandene befinder sig på magasiner i den lokale kommune. Foto: Holger Villumsen.
Fig. 3: The objects are located at storage depots in the local municipality. Photo: Holger Villumsen.

deres virkemåde. Det er uhensigtsmæssigt at lancere et program, hvor den vigtigste funktion – søgefunktionen – er så kompliceret, at den faktisk hæmmer brugen af programmet. Blandt andet af denne grund anvendes DMI ikke af alle kulturhistoriske museer. En anden grund er, at museerne ved hjælp af mere fleksible edb-programmer baseret på Windows efterhånden kunne opbygge databaser, hvori de kreerede deres egne registreringssystemer.

Afvisning af DMI havde to klare fordele. For det første kunne museerne bruge den IT-teknologi de allerede ejede, og for det andet behøvede de ansatte ikke at bruge tid på at sætte sig ind i DMI-programmet. Men i længden kan det vise sig, at denne løsning er en meget stor ulempe for de implicerede museer. De følgende tre fordele ved at være med i et fælles registreringssystem som DMI er: 1) at der er sikkerhed for, at registreringsprocessen er tilpasset de gældende standarder, 2) at der bliver udarbejdet et fælles regelsæt ved ændringer af registreringsprocesser og 3) at der mellem de enkelte museer foregår et frugtbart samarbejde ved implementering af ny software. Ved ikke at benytte DMI, får disse museer således ingen gavn af disse samarbejdsfordele.

DMI og totalregistreringen

Grindsted Vorbasse Museum er et af de museer, der i 1993 valgte at anskaffe DMI-programmet som registreringssystem. I begyndelsen blev der på grund af mangel på kvalificeret personale kun sporadisk skrevet genstande ind på computeren, og vi skulle frem til starten af 1997, før museet tog initiativ til udarbejdelse af en totalregistrering af alle genstandskortene på edb. Denne registrering af museets samlede viden på et antal genstandskort, ca. 24.000 styk, plus registrering og ajourføring af de genstande, der var indkommet efter den 1. januar 1997, kan deles op i to arbejdsfaser: 1) selve genstandsregistreringen på computer og 2) flytning af samlingen på centrale magasiner i henholdsvis Grindsted og Vorbasse samt revision af placeringsregistreringen, det vil sige, at den enkelte genstands placering på den enkelte hylde på magasinet registreres i DMI.

En tredje og fremtidig fase, nemlig en fotografering af genstandene samt indscanning af disse fotos i DMI-programmet mangler dog stadig. Årsagerne hertil er primært manglende økonomiske ressourcer, og sekundært at DMI, der siden lanceringen i 1991 har været DOS-baseret, inden for en overskuelig fremtid bliver Windows-baseret. I den kommende Windows-version bliver det digitale DMI-genstandskort forbedret, således at foto og oplysninger vil kunne ses på skærmen samtidig.

Grindsted Vorbasse Museum har især koncentreret sit arbejde om følgende fire kulturhistoriske områder: 1) landbrug, 2) besættelsestiden, 3) stationsbyen samt 4) marked og gøgl. Museet er landbrugsmuseum for Ribe Amt, hidtil eneste museum for marked og gøgl og indehaver af en af Danmarks største samlinger af objekter fra besættelsestiden. Af selv samme årsag omhandler hovedparten af museets genstandskort genstande fra disse aspekter af såvel det lokale som det nationale liv.

Søgning på DMI

Den første fase i indførelsen af IT-båren museal viden – overførsel af den samlede mængde data fra fysiske til digitale genstandskort – tog godt to år. I denne fase blev det klart, at disse nye vilkår for registreringen også giver nye vilkår for det enkelte genstandskort. Den største fordel ved DMI-programmet var den forbedrede søgefunktion. Henvisningsproblemet var nu definitivt løst. Rent praktisk skulle medarbejderen ikke lede efter henvisningskort i museets kartotek, men foretog nu ganske enkelt sin søgning i DMI. Dog skulle han være opmærksom på en væsentlig ændring i forhold til det hidtidige, manuelle registreringssystem: Registreringens struktur ændredes fundamentalt i computeren. Hvor han før intuitivt søgte i museets kartotek udelukkende på registrantgruppen, lagde det databasebaserede

registreringssystem nu op til, at søgefunktionen blev styret af en række klassifikationer ved den enkelte genstand.

Den enkelte museumsgenstands klassifikationer er så at sige fundamentet i DMI. For at forstå dem må vi først introducere begrebet museumssag. Der findes ca. 650 museumssager på Grindsted Vorbasse Museum, og en ny museumssag oprettes, når en genstand bliver hjemtaget til museet. Hjemtager Grindsted Vorbasse Museum for eksempel et tømrerværksted fra Vesterhede, bliver der oprettet en museumssag på værkstedet. Herefter indtastes de enkelte genstande såsom værktøj og inventar manuelt i museumssagen.

Når oplysningerne om museumssagen er blev tastet ind, er tiden kommet til at klassificere de enkelte genstande, såsom høvle, stemmejern og save i registrantgruppe, personforhold og fysisk udseende. Hermed er vi ved kernen i opbygningen af DMI. Disse klassifikationer åbner mulighed for en detaljeret udspecificering af den enkelte genstand. Rent praktisk klassificerer museet genstandene i DMI i de såkaldte rammer (fig. 5 og 6), der er skærmbilleder, hvoraf brugeren kan se ét ad gangen. Den enkelte museumsgenstand behøver ikke nødvendigvis være brugt og ejet af en og samme person. Til hver enkelt genstand, i dette tilfælde det ovennævnte værktøj, er der derfor knyttet et antal sådanne, førnævnte rammer. De vigtigste er 1) tekstrammen, hvor generelle oplysninger og vigtige baggrundsinformationer om for eksempel den enkelte høvl eller savs historie bliver noteret, 2) beskrivelsesrammen, hvor det enkelte værktøjs størrelse, vægt og fysiske udseende bliver beskrevet, 3) deltagerrammen, hvor de enkelte personer, der har tilknytning til genstanden såsom giveren, vedkommende der har brugt genstanden og tidligere ejere, bliver indtastet og endelig 4) den såkaldte sted- og registrantramme, hvor det enkelte værktøj bliver grupperet efter den ovennævnte grønne registrant, og hvor genstandens topografiske, geografiske og lokale tilhørsforhold bliver registreret.

Søgefunktionen fungerer på den måde, at alle rammerne oprettes via såkaldte links. Som et eksempel på begrebet link kan nævnes den ovennævnte deltagerramme. I alt har Grindsted Vorbasse Museum registreret 3200 deltagere på DMI.

Vedkommende, der er giver af det ovennævnte tømrerværksted i Vesterhede, indskrives første gang, han har afleveret en genstand på museet. Næste gang han indleverer en genstand, eksempelvis en gammel kaffemølle, søger man efter hans navn i registreringssystemet, og der bliver så etableret et link til hans navn, således at museets medarbejder kan søge efter samtlige ting, giveren har afleveret til museet igennem tiderne. Endelig skal det tilføjes, at museumsmedarbejderen også kan søge på de enkelte genstandsnumre, der er identisk med de numre, der allerede var angivet på det tidligere gen-

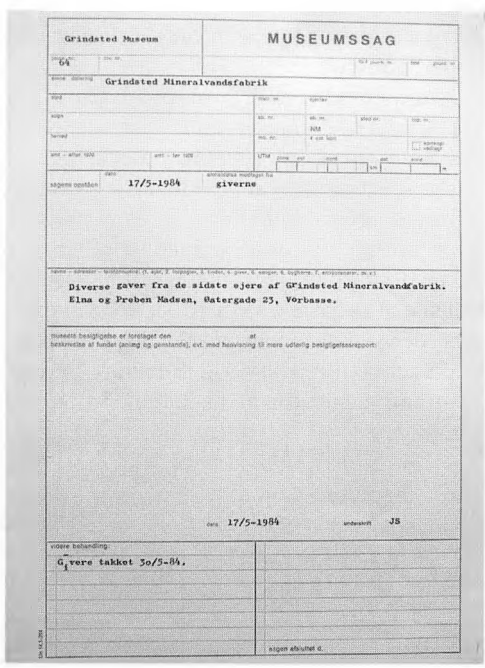
Grindsted Museum

MUSEUMSSAG

64

Grindsted Mineralvandsfabrik

17/5-1984 giverne

Diverse gaver fra de sidste ejere af Grindsted Mineralvandfabrik.
Elna og Preben Madsen, Østergade 23, Vorbasse.

17/5-1984 JS

Gavere takket 30/5-84.

Fig. 4: Hver enkelt museumssag indføres i en sagsmappe. Foto: Holger Villumsen.

Fig. 4: Every single museum piece is entered into a file for the object concerned. Photo: Holger Villumsen.

standskort eller på den enkelte genstandsbetegnelse.

DMI og et højere serviceniveau

Med den computerbaserede søgefunktion åbnede der sig nye dimensioner i det daglige arbejde på de kulturhistoriske museer. Hvad der før kunne have betydet flere timers arbejde blev nu klaret i løbet af nogle få minutter. Men der opstod også helt nye dimensioner, da søgningen efter informationer omkring museets genstande blev gjort nemmere, idet databasen åbnede op for kombinationsmuligheder mellem de enkelte genstandskort, som tidsmæssigt havde været helt uoverskuelige før indføring på edb.

Hvis en person kontakter Grindsted Vorbasse Museum for at høre om for eksempel, hvor mange radioer museet ligger inde med og hvilket mærke de er af, kunne udarbejdelsen af et svar måske tage en time før i tiden. Med indførsel af data fra de digitale genstandskort tager et sådan svar i dag kun nogle få minutter.

Denne effektivisering har to fordele: Den primære fordel er, at museets serviceniveau kommer op på en standard, der svarer til andre institutioners serviceniveauer, eksempelvis et lokalt biblioteks, hvilket giver et godt image hos de potentielle brugere og dermed en øget lokal interesse for museets arbejde i al almindelighed. Den sekundære fordel er at museumsmedarbejderne får et effektivt arbejdsredskab i det daglige og helt nye muligheder for at få indblik i museets samlinger.

DMI, internettet og fremtidens museer

For store dele af publikum har såvel de digitale genstandskort som det øvrige IT-udstyrs forbedringer på de danske kulturhistoriske museer kun indirekte fået en forøget værdi. Indtil dags dato har den danske museumsverden primært koncentreret sine kræfter om at udvikle databasebaserede programmer, der først og fremmest skulle bruges til at tilfredsstille museernes egne interne behov[4]. Men dette står i kontrast til den omverden, de kulturhistoriske museer befinder sig i anno 2000. Dog skal det påpeges, at Nationalmuseet fra slutningen af 1990'erne har lagt dele af deres genstandsinformationer ud på internettet under projektnavnet Kulturnet Danmark.

For som kulturel seværdighed at klare sig i nutidens samfund, der nærmest bugner af fritidstilbud til befolkningen, må museerne først og fremmest tilpasse sig sine brugere. Og hvor samfundet tilsvarende i 1970'erne og 1980'erne oplevede en informationseksplosion, oplevede de museale institutioner i slutningen af årtusindet, noget man kunne definere som en behovseksplosion for data. Det at besøge et museum omfatter nu til dags mere end blot at se nogle genstande i en montre og læse en oplysende tekst. Publikum har simpelthen et ønske om mere eller mindre interaktivt at være en del af udstillingen. Med andre ord kræver nutidens potentielle brugere af museer i en ikke uoverskuelig fremtid rent visuelt at få adgang til de førnævnte 90% af genstandene, som normalt

SAGSRAMME

R15...: [illegible] (afventer initiativ) SagBetegnelse: Periode.....: Oprettet dato:14/01/1996 Registrator..:		Journalnummer.: Art/Type.....: Afsluttet dato: / / Sagsansvarlig.:
Kommunikation: 0 Storformat...: 0 Arkivfond....: 0	Genstande.....: 0 Magnetmedier...: 0 Litteratur.....: 0	Fotos og film.: 0 Rapporter.....: 0 Andre.....: 0
Deltager.....: 0	Sted/Registrant...: 0	Dateringer.....: 0
Nummeroplysning.: 0 Opbevaring.....: 0	Konservering.....: 0 Deponering.....: 0	

Fig. 5: I DMI registreres oplysningerne i en museumssagsramme. Kilde: Vejledning til Dansk MuseumsIndex, version 1.62. 1996.

Fig. 5: In DMI, information is registered in a museum object framework. Source: Instructions for Dansk MuseumsIndex, version 1.62. 1996.

ikke er tilgængelige for offentligheden, ligesom museerne ved hjælp af IT-teknologi må gøre udstillingerne mere levende for publikum. Dette kan ske ved opstilling af pc'er, hvor cd-rom'er viser en genstand i sit historiske miljø. Allerede fra slutningen af 1980'erne benyttede Nationalmuseet computere i deres såkaldte studiemagasin på Etnografisk Samling samt på Frilandsmuseet i København, hvor man ved hjælp af cd-rom'er kunne få oplysninger om de enkelte genstande i udstillingen.

Øget adgang til information om museets genstande kræver helt konkret en videreudvikling af elektroniske registreringssystemer som DMI, således at brugerne kan gøre brug af museets vidensbank, og det vel at mærke ikke i museets normale åbningstid, men fra deres egne computere hjemme i de private stuer, på uddannelsesinstitutionerne eller på arbejdspladserne – på et hvilket som helst tidspunkt døgnet rundt.

Løsningen på dette problem er internettet. I dag regner man med at mellem 40 og 50% af den danske befolkning har adgang til internettet på et af de ovennævnte tre steder. Derfor er det vigtigt, at museerne allerede på et tidlig tidspunkt indser, at der må ofres såvel økonomiske ressourcer som tid på at opdyrke dette område. Det kræver først og fremmest, at de i lighed med implementeringen af DMI-programmet fastlægger ikke bare en IT-strategi, men også en fremtidig internetstrategi i det enkelte museum. Denne strategi kræver enten, at museerne efteruddanner sit personale, eller at de henter dataekspertise udefra.

Desuden vil en lige så vigtig del af strategien være at komme de problemer, som en overførsel af data til internettet skaber, i forkøbet. Indtil nu har det ikke voldt nogen større problemer enten på grundlag af hidtidige manuelle eller nye elektroniske registreringssystemer at føre tilsyn med de brugere, der havde tilgang til kartotekerne. Dette betyder i al sin enkelhed, at de fleste museer ikke har nedfældet, hvad man kunne kalde etiske regler for området. Lægger man derimod den samlede mængde eller sågar kun en delmængde af museernes samlede informationer fra de forskellige vidensbanker ud på internettet, forholder situationen sig helt anderledes. Her åbnes der mulighed for at personer, der arbejder med lokalhistorie, frit vil kunne downloade informationer om mennesker og genstande, uden at skulle spørge museet først. Det er derfor af stor vigtighed, at museerne på landsplan fastsætter normer for, hvor stor en mængde, og ikke mindst hvilke informationer, der skal være tilgængelige.

En lige så vigtig fordel ved internettet er, at fagfolk ansat ved museerne i Danmark og andre steder i verden i en ikke så fjern fremtid vil få en helt ny arbejdsplads at boltre sig på. Her kan de sidde ved en computer på Grindsted Vorbasse Museum og chatte – i faglige museale chatrum – om faglige pro-

GENSTANDSRAMME

R22..... GAV (gave) Museumsnr.:
GstBetegnelse:
Indkomstmåde.: ID.:
Art/Type.....:

Periode.....:
Indkomstdato.: / / Negativnr.:
Registrator..:

Beskrivelse..: 0	Position.....: 0	
Deltagere....: 0	Sted/Registrant: 0	Dateringer: 0
Nummeroplysn.: 0 Opbevaring...: 0	Konservering...: 0 Deponering.....: 0	Litteratur: 0

Fig. 6: I genstandsrammen noteres alt om den enkelte genstand. Kilde: Vejledning til Dansk MuseumsIndex, version 1.62. 1996.

Fig. 6: In the object framework, everything is noted about the individual objects. Source: Instructions for Dansk MuseumsIndex, version 1.62. 1996.

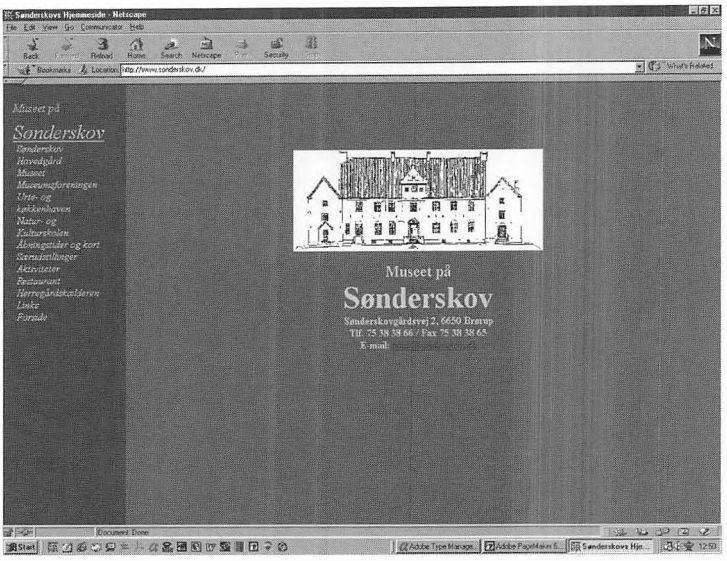

Fig. 7: Hjemmesiden – det moderne lokalmuseum på internet. Kilde: Skærmbillede af hjemmeside, Museet på Sønderskov.
Fig. 7: The homepage – the modern local museum on the Internet. Source: Screen image of homepage, the Museum at Sønderskov.

blemer vedrørende udstillinger og lignende med andre fagfolk i New York og København. Dette vil på lang sigt give en helt ny international dimension til den danske museumsverden.

Museet som lokalt informationscenter

Man må derfor som en konklusion på de ovenfor skitserede problemstillinger notere sig, at de kulturhistoriske museer i lighed med folkebibliotekerne, der nu til dags fungerer som lokale informationscentre, hvor bøger og andre publikationer i fremtiden kun vil udgøre en del af de serviceydelser som disse institutioner tilbyder, gør klar til en omstilling og til en revurdering af deres funktion i samfundet. De kulturhistoriske museer skal med andre ord være en naturlig del af hverdagen i informationssamfundet, hvor informationer fra museernes samlinger er ligeså selvfølgelige i danske hjem som biblioteksbøger er det i dagens Danmark.

Et gammelt ordsprog siger, at det bedste forsvar er et angreb, og det kunne museerne passende anvende i fremtidens museumsverden. Det er nødvendigt for museerne at få lagt en strategi – vel at mærke en overordnet IT- og internetstrategi for alle landets museer, således at de er på forkant med virkeligheden også i fremtiden. Med denne fremgangsmåde vil de danske kulturhistoriske museer også om 25 år indtage en plads som en af de førende kulturelle videnscentre med informationer om såvel fortiden som nutidens kultur.

Carsten Sander Christensen, født 1965, Cand.mag. i fransk og engelsk sprog og kultur fra Aalborg Universitet 1992. Tilknyttet Grindsted Vorbasse Museum som registrator 1997-2000.

Noter

1. Jævnfør Nationalmuseets Samlinger 1998, s. 5.
2. Jævnfør Jespersen, 1985, s. 68.
3. Jævnfør Sjørslev, 1985, s. 76.
4. Se Gitte Larsen (1998) og Henrik Jarl Hansen (1998).

Litteratur

Bearman, David: Automating the Future. Artikel s. 38-41 i *Museum International,* No. 181, 1994.

Boe, Liv Hilde: Informationsteknologi og

norske museer - noen utviklingslinjer. Artikel s. 111-120 i Henrik Jarl Hansen m.fl. (red.), *De nordiske museer og informationsteknologien - rapport fra en konference 1.-3. december 1996.* København 1998.

Hansen, Henrik Jarl: Guder og Grave - Nationalmuseets pilotprojekt til Kulturnet Danmark. Artikel s. 93-99 i Henrik Jarl Hansen m.fl. (red.), De *nordiske museer og informations-teknologien - rapport fra en konference 1.-3. december 1996.* København 1998.

Jespersen, Svend: *Saglig Registrant for Kulturhistoriske Museer.* Viborg 1985.

Larsen, Gitte: Kulturnet Danmark - visioner og resultater. Artikel s. 159-166 i Henrik Jarl Hansen m.fl. (red.), *De nordiske museer og informations-teknologien - rapport fra en konference 1.-3. december 1996.* København 1998.

Leming, Robert: Computers and the Museum Business. Artikel s. 26-29 i *Museum International,* No. 181, 1994.

Nationalmuseets Samlinger 1998. København 1999.

Perkins, John: Starting from Scratch: Introducing Computers. Artikel s. 7-11 i *Museum International.* No. 181, 1994.

Quigley, Suzanne: A Possible Model for a Nordic Museum Computer Network. Artikel s. 36-42 i Henrik Jarl Hansen m.fl. (red.), *De nordiske museer og informationsteknologien - rapport fra en konference 1.-3. december 1996.* København 1998.

Rold, Lene: De Nordiske Samlinger - samkørsel af genstandsdatabaser. Artikel s. 183-187 i Henrik Jarl Hansen m.fl. (red.), *De nordiske museer og informationsteknologien - rapport fra en konference 1.-3. december 1996.* København, 1998.

Sjørslev, Inger: Ud af middelalderen - informationsteknologi og formidling af forskningen. Artikel s. 74-81 i *Fremtidens museumsformidling - perspektiver og problemer. Rapport fra en nordisk konference på Sostrup slot 5.-8. september 1985.* Dansk ICOM/CECA 1986.

Will, Leonard: Museums as Information Centres. Artikel s. 20-25 i *Museum International,* No. 181, 1994.

Wittgren, Bengt: IT-utbildning för museianställda. Artikel s. 71-76 i: Henrik Jarl Hansen m.fl. (red.), *De nordiske museer og informations-teknologien - rapport fra en konference 1.-3. december 1996.* København 1998.

Østby, Jon Birger: Fra elektroniske kataloger til informasjonssystem. Informasjonsteknologi ved norske museer. Artikel s. 19-28 i *Nordisk Museologi* 1997, nr. 2.

Ågren, Per-Uno: Museerna på den digitala scene. Artikel s. 13-18 i *Nordisk Museologi* 1997, nr. 2.

SUMMARY

Registration of objects and information technology – A historic dimension and a look into the future world of the museums

In the article the author gives a short survey of the development of methods for the registration of objects in Danish museums from the beginning of the 1920s, and goes on to indicate the main challenges in this field today.

In the beginning of the 1990s the Danish Museum Board, Statens Museumsnævn, proposed a standard IT-registration system (Dansk MuseumsIndex) for the registration of cultural history objects. In the article, the author describes the advantages and the disadvantages of this system. Currently only a smaller part of the Danish museums use this system for registration, firstly because it has a very complicated structure and secondly because some museums have chosen to work out their own solutions.

The author mentions the complete registration of objects at Grindsted Vorbasse Museum as a case study. He describes the process of working with Dansk MuseumsIndex in practice. At this local museum, about 24,000 objects have been registered in Dansk MuseumsIndex in the past three years. Du-

ring this registration process, the author has found additional advantages and disadvantages in the system.

More than 40% of the Danish population now have access to the Internet at home, at school or where they work. In the near future, this will pose a considerable challenge to the Danish museums. The chief challenge lies in communicating knowledge and experience based on the collections and the knowledge of the museums in general to a broader audience.

Svend Tougaard, akvariebiolog

Fokus på hvaler i Danmark

I samarbejde med Zoologisk Museum i København har Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg igangsat et 3-årigt formidlings- og forskningsprojekt om hvaler i de danske farvande. Projektet gennemføres i samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen i henhold til "Beredskabsplan for havpattedyr og havfugle", som de to museer medvirker i.

Hvaler i Danmark

Man er tilbøjelig til at forbinde hvalerne med de store oceaners vidder og ikke med havet omkring Danmark - men det er ikke helt korrekt.

Ikke mindre end 19 forskellige hvalarter er registreret i danske farvande, det vil sige enten set eller fundet strandet langs Danmarks kyster.

Marsvinet er den talrigeste hvalart. Den forekommer i alle danske havområder og den eneste, der yngler i de indre danske farvande.

I den nordlige Nordsø og Skagerrak observeres der jævnligt hvidnæser, vågehvaler og spækhuggere. Hvidnæser ses hele året rundt og der er rapporteret om nyfødte dyr, der viser at også denne art i hvert fald til tider yngler i de ydre danske farvande.

Herudover forekommer der gæster fra andre farvande. Nogle klarer mødet med de danske farvande godt og finder selv tilbage, mens andre, som for eksempel kaskelotter, ofte lider strandingsdøden.

Projektets grundlag

Der er i den danske befolkning en stor inter-

Fig. 1: De store massestrandinger af kaskelothvaler på Rømø i 1996 og 1997 satte for alvor gang i behovet for bedre kendskab til hvaler og deres færden. Photo: Fiskeri- og Søfartsmuseet.
Fig. 1: The large mass strandings of sperm whales on Rømø in 1996 and 1997 gave a serious impetus to the need for better knowledge of whales and their activities. Photo: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

Fig. 2: Interessen for strandede hvaler er kolossal. Ved 1997-strandingen på Rømø anslog den lokale landbetjent, at der i løbet af den uge, hvor hvalerne lå på stranden, var mellem 50.000 og 75.000 mennesker på stedet. Photo: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

Fig. 2: The interest in stranded whales is colossal. At the 1997 stranding on Rømø, the local police constable estimated that during the course of the week in which the whales were lying on the beach, there were between 50,000 and 75,000 people at the site. Photo: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

esse for hvaler. Denne opmærksomhed synes som udgangspunkt at have en naturlig bekymring for, hvorledes vort miljø udvikler sig som levested for landets fauna. Medvirkende er også, at hvalerne i den vestlige verden på godt og ondt er blevet et natursymbol – et billede på den store uspolerede natur.

Fiskeri- og Søfartsmuseet og Zoologisk Museum i København modtager et væld af forespørgsler om hvaler og henvendelser om observationer af svømmende eller strandede hvaler.

Vi ved fra forespørgslerne, samt fra strandinger af store hvaler, som vi har deltaget i parteringen af, at det er et meget bredt udsnit af befolkningen, der henvender sig med spørgsmål og informationer. Det er folk, der har deres arbejde på havet eller ved kysten, fritidssejlere og fritidsfiskere samt de mange lokale beboere og turister, der færdes langs stranden.

Interessen for hvaler er et godt eksempel på øget naturbevågenhed og engagement fra befolkninges side, og det er denne interesse de to museet yderligere vil stimulere ved en intensiveret formidling og samtidig kanalisere interessen i en retning, som vil kunne give museerne større viden om havpattedyrene.

Ny viden

På grund af deres skjulte liv under havoverfladen og deres spredte forekomst i rum og tid, er hvalerne vanskelige at observere ved hjælp af systematiske, videnskabelige metoder. For eksempel vil en registrering af strandede eller opskyllede hvaler kræve en regelmæssig afsøgning af landets ca. 7.000 km lange kyststrækning. Et dyrt og uoverkom-

meligt arbejde for museerne, ligesom det vil være økonomisk uoverkommeligt at indsamle observationer om hvalernes liv og færden til havs.

Det betyder i praksis, at vor viden om danske hvaler er forsvindende lille. Den almene bevågenhed overfor hvaler åbner imidlertid en helt speciel mulighed for at involvere almindelige mennesker i en aktivitet, der sigter på at udvide vor viden om hvaler i Danmark og samtidig give den indhøstede viden tilbage til befolkningen.

Projektets indhold

En central del af projektet er – for første gang – at forsøge på at få en totaloversigt over strandede hvaler i hele Danmark. Dette vil for det første give et indtryk af, hvor mange hvaler, der skyller ind på de danske kyster og ikke mindst, hvad det er for arter, der strander. Vi har en begrundet mistanke om, at for eksempel hvidnæse ofte bliver betragtet som et stort marsvin, men med et mere kvalificeret netværk af observatører vil vi kunne få artsbestemt de strandede dyr rigtigt. Et centralt led i dette er samarbejdet med Skov- og Naturstyrelsen, der gennem statsskovdistrikterne vil være den lokale, ansvarlige myndighed, der kan sikre, at en vildtkonsulent i tvivlstilfælde kommer på stedet og artsbestemmer de fundne dyr, tager de nødvendige mål og prøver samt sender oplysninger og prøver videre til de to museer, hvor bearbejdningen så vil foregå.

Den anden vigtige del af projektet er indberetning af observerede hvaler til havs. Der er mange lystsejlere i sommerperioden, og med fornøden instruktion vil disse sejlere kunne indberette observationer af hvaler. Projekt Marsvin, der blev gennemført i årene 1986-90, havde over 9.000 observationer af denne hvalart og vi forventer at kunne udbygge metoderne i dette projekt. Der er forberedt en observationsmetode til særligt interesserede sejlere, der skal anvende en videnskabelig-statistisk metode på dele af deres sejladser, hvor vi vil kunne bruge oplysningerne til at kortlægge for eksempel tætheden af hvaler i udvalgte farvande. Sejlerne bliver bedt om at oplyse detaljer om

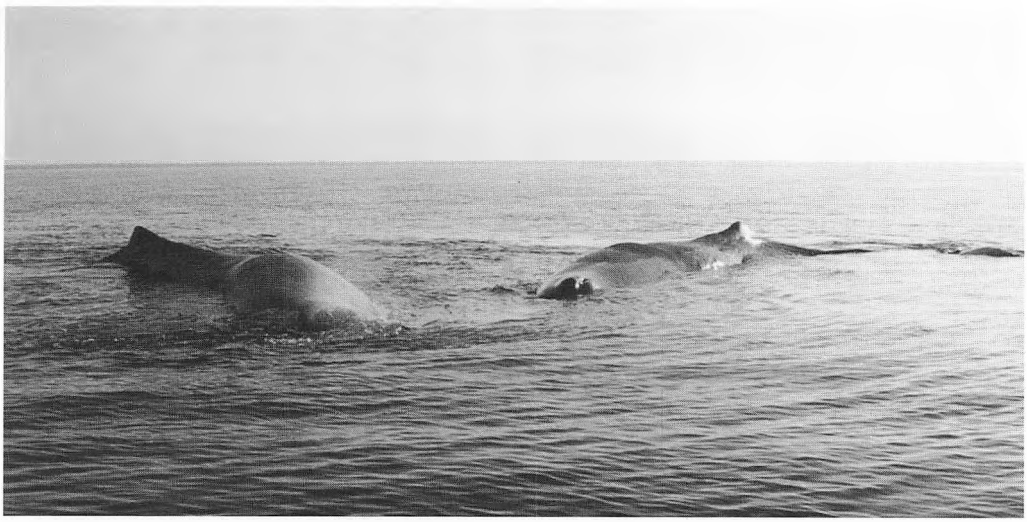

Fig 3: Observationer af levende havler er sjældne, men med en øget opmærksomhed vil der givet være flere mennesker, der opdager hvaler til havs. Photo: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

Fig 3: Observations of live whales are rare, however with heightened awareness there will certainly be more people who spot whales at sea. Photo: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

Fig. 4: I forbindelse med en stranding af en stor hval opstiller projektet en lille planche med oplysninger om hvalens biologi, så vidt den er kendt, og svar på de ofte stillede spørgsmål ved en stranding. Photo: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

Fig 4: In connection with the stranding of a large whale, the project includes the erection of a small sign containing information on the biology of the whale, to the extent that it is known, as well as answers to frequently asked questions concerning a stranding. Photo: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

den afsejlede rute, det optalte antal og – vigtigst – den tid, der er brugt på intensivt at holde udkig efter hvaler.

Yderligere forventer vi, at projektet kan stimulere til intensiverede observationer af levende hvaler, så vi kan følge deres færden over tid og rum. I 1999-2000 har en vågehvals færden i Lillebæltområdet for eksempel kunnet følges ved hjælp af indberetninger fra naturinteresserede folk på stranden og vandet, indtil den strandede i januar 2000 ved Assens. To måneder senere strandede en vågehvalunge på Nordfyn. DNA prøver viste, at det var dens unge. Det seneste eksempel på denne type observationer er en lille bardehval i Isefjorden, der blev set første gang i august. Den er senere strandet ved Kyndbybærket i september.

Særlig overvågning af marsvin

Marsvinet er, som vor hyppigste hval, genstand for særlig opmærksomhed ved hjælp af de rapporterede strandinger, kvalitative observationer og de kvantificerbare optællinger fra udvalgte lystsejlere.

Strandede marsvin hidrører for en stor del fra den utilsigtede bifangst. En kvantificerbar årlig indsamling giver oplysning om antal, deres tilstand (forrådnelse), alders og kønsfordeling. Disse oplysninger lader sig sammenligne fra år til år og udgør hermed en del af den samlede marsvineovervågning.

En indsamling af kvalitative observationer vil kunne sammenlignes med resultaterne fra

"Projekt Marsvin" og kunne belyse overordnede ændringer i udbredelsen.

Den kvantificerebare overvågning ved hjælp af udvalgte lystsejlere vil gøre det muligt at overvåge udbredelsen fra år til år og spore svingninger. Endvidere vil yngle- og opvækstområderne kunne lokaliseres gennem målrettede undersøgelser.

Informationsnetværk

Udover et informationsnetværk bestående af enkeltmedlemmer af organisationer som for eksempel motor- og sejlbådsorganisationer, roklubber, søspejdere og andre friluftsorganisationer bliver campingpladser langs kysterne involveret, ligesom sommerhusudlejningsbureauer, turistforeninger, informationscentre og lokalmuseer inddrages. Herudover indgår færgeruter og de mange større træskibe, der sejler rundt om sommeren, i observationsnetværket, og selvfølgelig etableres der et tæt samarbejde med andre naturhistoriske museer, zoologiske haver og akvarier i Danmark.

Formidling

En vigtigt forudsætning, for at ovenstående vil kunne fungere, vil være en fortløbende opfølgning af kontakten til institutioner, organisationer og de interesserede privatpersoner. Det vil sige, at alle, der deltager, får en hurtig tilbagemelding på en indberetning, men herudover også en formidling, der sætter de enkelte indberetninger ind i en større sammenhæng, og som informerer om de problemstillinger og projekter, der aktuelt arbejdes med både i national og international hvalforskning og hvalforvaltning.

En sådan målrettet formidling direkte til den interesserede, der får bragt sine observationer ind i en brugbar sammenhæng, vil øge kvalitet og kvantitet af de indsamlede oplysninger, samtidig med at den enkelte får dokumenteret vigtigheden af de enkelte oplysninger.

De videre perspektiver

Projektet blev sat i gang i foråret 2000 med hvalforskeren Carl Chr. Kinze som projektleder. Indtil nu, hvor projektet er i sin spæde start, er der udsendt informationsmateriale til potentielle interesserede, og netværket er ved at blive opbygget. Der er etableret en døgnbemandet "hot line", hvor meddelere døgnet rundt vil kunne komme i kontakt med en medarbejder på projektet. På projektets hjemmeside kan man finde alle indberetninger samt en række informationer om hvaler og om projektet. Desuden foreligger der plakat, foldere, indberetningsskemaer og identifikationsmateriale til bestemmelse af dyrene.

Det tre-årige pilotprojekt vil kunne danne erfaringsgrundlag for, hvordan en permanent ordning vil kunne organiseres og tilvejebringe viden om hvorledes en sådan ordning vil kunne opfylde de danske forpligtelser overfor de allerede indgåede internationale aftaler, for eksempel Småhvalsaftalen.

Svend Tougaard, f. 1942. Biolog, siden 1968 ansat ved Fiskeri- og Søfartsmuseet som akvariebiolog. Tilknyttet flere miljø- og biologisk orienterede projekter. Forfatter til flere publikationer om sæler og Vadehavet.

SUMMARY

Focus on whales in Denmark

The Zoological Museum, the University of Copenhagen and the Fisheries and Maritime Museum of Esbjerg have launched a 3-year project on cetaceans (whales, dolphins and porpoises) in Danish waters. The project combines public awareness with research and management. The public at large is encouraged to report to the two museums sightings and strandings of any marine mammal along the entire coastline or at sea.

By setting up such a network with feedback to every single observer, the two museums expect to compile more information and more reliable data on the distribution of cetaceans in Danish waters. The project aims to involve all interested people in a corps of

specially trained observers in order to collect data that can be corrected in accordance with sightings. For the museums, this provides the opportunity to access new cetacean data, while for the public it provides far better information on Danish cetaceans. In the long term the project will form a strategy for a joint permanent network with the Ministry of the Environment for the monitoring of cetaceans in accordance with international agreements.

Glimt 2000

Esbjerg Kunstmuseum

Farvel til 1999

Den sidste separatudstilling, museet præsenterede i 1999, var skulptøren Margrete Sørensens værker. Med tid og talsystemer som omdrejningspunkt skulle hun, som en af Danmarks mest betydningsfulde billedkunstnere, lede museet ind i det nye årtusinde. Udstillingen var et udvalg af kunstnerens seneste værker og skulle samtidig markere hendes 50-års fødselsdag.

Med linier tilbage til den russiske avantgarde arbejder Margrete Sørensen videre i en konstruktivistisk tradition. Vores måde at se verden på består i høj grad af konstruktioner. Vi inddeler, ordner og klassificerer verden, vores omgivelser, vores hverdag og de indbyrdes relationer, der er imellem os. Hvert enkelt menneske har også sine tal og betegnelser. Vi har alle et personnummer, skonummer, en højde og vægt. Vores bolig har et nummer. Vi har alle gået i 5.a, b eller måske c og fået karakterer i skolen. Vi har vores alder og kan få målt vores lungekapacitet, blodtryk og massefylde. Sådan kunne man blive ved.

Alle disse tal er jo ikke noget man går rundt og tænker på til hverdag, men i mødet med Margrete Sørensens *21 personers talkarakterer,* kan det næsten ikke undgåes. Her ses 7 påklædningsspejle placeret i en halvcirkel. Umiddelbart synes de næsten ens, kun tallene på glassets overflade adskiller spejlene fra hinanden. Tallene skildrer 21 personer med tre personer på hvert spejl. Mens vi forsøger at afkode tallenes kombination og kode, kan vi ikke undgå at spejle os i dem. Som var det vores karakter, der var til at aflæse direkte på vores hud. Men kan man med tal fuldt beskrive disse personer? En numerolog ville kunne give et bud på, hvordan de er.

Til installationen hører også 9 støvleknægte, der forstærker stemningen af kult og ritual foran de nærmest metafysiske portrætter.

Jule-kunst-kaos-messe

I starten af december afholdtes den årlige ju-

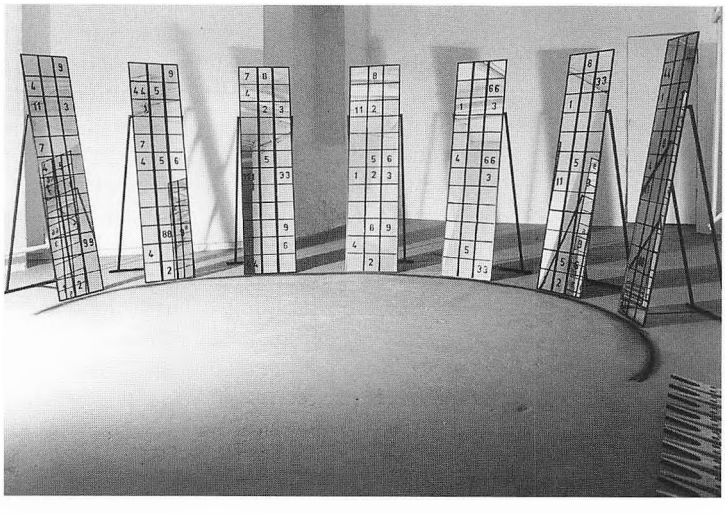

Fig. 1: Margrete Sørensen: 21 personers talkarakterer, 1998. Foto: Planet Foto, Bent Ryberg.
Fig. 1: Margrete Sørensen: 21-person numerical marking, 1998. Photo: Planet Foto, Bent Ryberg.

Fig 2: Nina Saunders: Unfinished Opera, 1996. Foto: Red Saunders.
Fig. 2: Nina Saunders: Unfinished Opera, 1996. Photo: Red Saunders.

lemesse i samarbejde med Musikhuset Esbjerg. Traditionen tro var der boder med kunsthåndværk, kunstbyttemarked, underholdning, musik og flere arrangementer i kunstmuseet. Der gik dog kaos i kunsten, idet kunstmuseet mistede sit tag under orkanen natten forinden. Margrete Sørensens værker blev straks evakueret, og i løbet af dagen blev de åbne magasiner og senere alle de øvrige værker pakket ned. Først i april 2000 kunne museet genåbne efter omfattende reparationer.

Efter stormen

Ved genåbningen den 13. april var der meget at fejre. Museet var færdigrenoveret, Inge Merete Kjeldgaard blev indsat som ny direktør for museet, og hele tre nye udstillinger kunne præsenteres.

Den danskfødte Nina Saunders, der bor og arbejder i England, præsenterede et bredt spektrum af sin samlede produktion. I forunderlige hybrider mellem møbler og skulpturer arbejder hun videre i den dadaistiske tradition, og grænsen mellem kunst og virkelighed flimrer i mødet med de umiddelbart genkendelige møbler. Ved nærmere eftersyn er intet dog, som det plejer. Her er ikke længere tale om komfortable siddemaskiner, som vi kan placere os i med en fjernbetjening i hånden. Tværtimod synes møblerne at være midt i en transformation og tillagt menneskelige egenskaber.

Når ting, som vi til hverdag knapt ænser, bliver omskabt på en så foruroligende måde, bliver det kendte og fortrolige pludselig fremmed for os. Forandringer, transformationer og sindsstemninger bliver dobbelt tydelige. Hvad der normalt er passivt inventar, møder man i Nina Saunders værker som menneskelige medspillere, man ikke kan undgå at forholde sig til. Det kendte må opleves på ny.

I forbindelse med udstillingen forærede

Nina Saunders et værk af markant størrelse til museet. Og at strække armene ud er ikke nok i mødet med Nina Saunders' kæmpe kugle *Pure Thought IV.* Helt ude af proportioner fylder den det rum, vi befinder os i. Den er smuk og forunderlig, men samtidig også lidt farlig.

Blandt Nina Saunders' udstillede skulpturer i foråret havde enkelte møbler gevækster eller kæmpe buler, som om noget voksede ud af dem. I *Pure Thought IV* er møblet ikke længere at se. Hvad der før var en mærkelig deformitet, har nu overtaget møblets plads. Der er kun læderet og knapperne tilbage. Vil den fortsætte med at vokse og til sidst fylde hele rummet?

Nina Saunders bruger sine møbel-skulpturer som metaforer, som billeder på noget andet. Hvad gemmer der sig i kuglen? Og hvad kan der menes med Pure Thought/ Ren Tanke?

I dialog

Ved museets genåbning kunne gæsterne opleve en ny ophængning af museets egen samling. Ud fra den tanke at billeder kan tale sammen, er værkerne placeret på tværs af kronologi, og vi hænger billeder ved siden af

Fig 3: Edvard Weie: Motiv fra Langelinie, 1924. Foto: Esbjerg Kunstmuseum.
Fig 3: Edvard Weie: Motif from Langelinie, 1924. Photo: Esbjerg Art Museum.

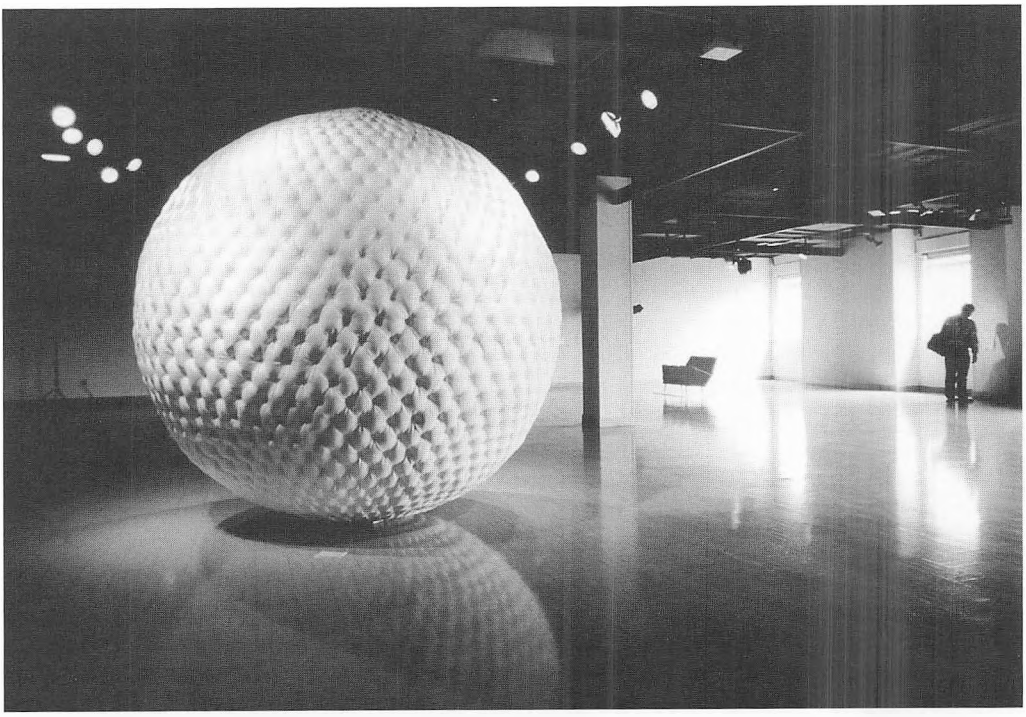

Fig. 4: Nina Saunders: Pure Thought IV, 1997. Foto: Red Saunders.
Fig. 4: Nina Saunders: Pure Thought IV, 1997. Photo: Red Saunders.

Fig. 5: Skeel og Skriver: Wittgensteins have, 1998. Foto: Esbjerg Kunstmuseum.
Fig. 5: Skeel and Skriver: Wittgenstein's garden, 1998. Photo: Esbjerg Art Museum.

hinanden, man normalt ikke ville se optræde på samme væg. Slægtskaber og forskelle træder frem, idet det ene værk fremhæver træk ved andre værker. Vores mål er at skabe et museum, hvor gæsterne kan opleve på egen hånd, føle at de går på opdagelse, uden at der kræves særlig viden eller forudsætninger. Kunst opleves fra den enkeltes persons synspunkt. Og at opleve et værk er ikke det samme som at fortolke eller forstå det, det kræver at man involverer sig.

I museets sommerudstilling opfordrede vi vores gæster til at gå i dialog med samlingen på en ny måde, og vi forsøgte at skabe de optimale betingelser for mødet mellem beskuer og værk. Rum til fordybelse og kontemplation vekslede med rum, hvor man kunne eksperimentere med sine personlige kunstoplevelser. Både høre-, lugte- og følesansen blev inddraget i oplevelsen af museets malerier

og skulpturer, og i den faste samling kunne man blandt andet komme i dialog med Edvard Weies maleri *Motiv fra Langelinie* ved hjælp af en helt ny form for dialogkort. Udstillingen fyldte hele museet og henvendte sig til alle aldersgrupper, også børn og voksne sammen.

Grindsted Vorbasse Museum

Aktiviteter

Mellem museets aktivitetsdage, rundvisninger og foredrag har vi valgt at fremhæve to arrangementer som glimt fra året, der gik.

Grindsteds kulturnat er med virkning fra 2000 blevet et forårsarrangement, men hos os er formålet uændret at give publikum ekstraordinær adgang til museet og mulighed for rundvisning. På Museumsgården Karensminde var der tilmed adgang til kulinariske oplevelser efterfulgt af *Nattens lyde,* en guidet rundtur i eng, mark og plantage.

Årets største og meget vellykkede nyskabelse var opførelse af sommerspillet *Karens Minde* på Museumsgården Karensminde. Over 4 dage så mere end 600 mennesker de optrædende fra *Grindsted Amatør Scene* (GAS) udfolde sig i gården med bygningerne som stemningsfuld kulisse. Stykket var skrevet specielt til stedet af Anne Lise Holm i samarbejde samarbejde med foreningen *Karensminde Venner* og museet. Blandt de mange velklingende sange var Karensmindemelodien:

Der er en ganske særlig fred på Karensminde
langt fra alfarvej og tidens jag.
Blandt de hvide længer, ja der vil du finde
solskin selv på en regnvejrsdag.
Fortid og nutid med ét smelter sammen
som i en dans til en glemt violin.
Hvor du end går, følger ekkoet med dig
af Karensmindemelodien.

Duften af hø
og duften af kaffe,
duften af hjemmebag.
Sang fra en lærke
og klukken fra høns,
tid til et hvil på en arbejdsdag.

(Derefter første vers igen)

Fig. 6: Pigen Karen lærer at synge 30'ernes nye jazz af studenten Jens i friluftsspillet "Karens Minde". Foto: Holger Villumsen.
Fig. 6: The girl Karen learns to sing the new jazz of the 30s from the student Jens in the open-air play "Karen's Remembrance". Photo: Holger Villumsen.

Fig. 7: Museumsgården Karensminde med sol, skuespillere og tilskuere. Foto: Holger Villumsen.
Fig. 7: The Museum Courtyard of Karen's Remembrance with sun, actors and spectators. Photo: Holger Villumsen.

Undersøgelser og forskning

Dambrugserhvervet står ved en skillevej. Nye, skærpede miljøkrav får fra 2005 fuld effekt og reducerer forventelig antallet af dambrug i Danmark drastisk. I foråret 2000 blev Baggesgård Dambrug og Simmelbæk Dambrug ved Sdr. Omme nedlagt, og med henblik på at føre naturen tilbage til en mere naturlig tilstand blev fiskedamme, kanaler og andre spor af menneskelig aktivitet fjernet fra landskabet. Før dette arbejde iværksattes foretog museet en registrering og beskrivelse af anlægget. Dermed er vi i stand til at fortælle efterfølgende generationer om dette erhvervs virke.

Erhvervslivet er i fokus i undersøgelsesprojektet *Vorbasses erhvervsliv i fortid og nutid.* Projektet er et samarbejde mellem museet og en gruppe frivillige i lokalsamfundet. De frivillige medarbejdere foretager interviews med udvalgte informanter, og museet koordinerer indsatsen. Projektet forventes at munde ud i en særudstilling på Vorbasse Museum.

Styret vanding af engene var indtil for cirka 50 år siden en udbredt middel til at fremme græsvæksten. Med dette foder som grundlag kunne bønderne både øge kvægproduktionen og skaffe sig værdifuld naturgødning til brug i såvel agerdyrkningen som nyopdyrkning af hede. Efter 1866 hjalp Hedeselskabet med at etablere mange engvandingsanlæg, som vi kan finde oplysninger om i arkiverne. Vanskeligere og mere tidskrævende er det at finde oplysninger om engvanding før 1866.

Takket være en bevilling fra Statens Museumsnævn har museumsinspektør Holger Villumsen i tre måneder kunnet fordybe sig i den såkaldt tidlige engvanding.

Nye magasiner i Grindsted

Museet har i Grindsted taget to nye, bedre og større magasiner i brug. I begge tilfælde gælder også, at magasinerne ligger flere kilometer borte fra museets udstillinger, men bedre kunne det ikke gøres indenfor de givne rammer.

Det ene magasin rummer landbrugsredskaber fra to mindre magasiner, hvor der var så

propfyldt, at det kneb med at bevare et tilfredsstillende overblik over samlingen og en akceptabel beskyttelse af de enkelte genstande. Nu har vi igen et godt overblik over samlingen af landbrugsmaskiner, men ærgerligt nok er det nye magasin allerede ved at være fyldt op.

Det andet magasin blev etableret, da en hastig rømning af to andre magasiner var påkrævet i sommeren 1999. Det nye magasin er en stor hal med en indskudt, ekstra etage. Genstandene står på nye stålreoler, og et klimaanlæg sørger for, luftfugtigheden konstant ligger omkring 50%, medens temperaturen til gengæld varierer. En klimasluse og et rum til behandling af indkomne genstande vil blive etableret i den kommende tid. Med dette nye magasin er museets generelle pladsproblemer i Grindsted Kommune løst for en årrække.

Nye bygninger

Museumsgården Karensminde er et levende landbrug med dyr og afgrøder, og derfor har bestyreren bopælspligt på gården. Hans Peter Festersen har siden 1994 haft privatbolig i den vestlige del af stuehuset, hvilket indebar, at museets gæster ikke fik adgang til hele stuehuset. Heller ikke til køkkenet, der er en central del af en landbrugsbedrift. For bestyreren privat lod navnlig pladsforholdene meget tilbage at ønske, da han havde udvidet husstanden med først hustruen Dorte og siden to små børn. På denne baggrund bevilgede Grindsted Kommune i 1999 hovedparten af de nødvendige økonomiske midler til bygning af et nyt stuehus. 200.000 kroner er givet af Karensmindes Venner, hvorfra frivillige hjælpere også anlægger et privatareal med gang, garage og have omkring boligen.

Det nye stuehus blev i vinteren 1999-2000 opført i 1930'er-stil øst for museumsgården, og det blev taget i brug sidst i maj måned. Bygningen er placeret således, at den både kan være en privat bolig med passende afstand til det besøgende publikum og samtidig indgå som stuehus i et kommende firelænget gårdanlæg, hvor den nuværende kopi af smedjen fra Kærbæk også indgår.

Også gårdens voksende fårebestand har fået egen bolig. Ved siden af det store maskinhus har Karensmindes Venner opført et 60 m^2 stort fårehus af træ. Her kan dyrene gå ind for at læmme eller søge ly for vintervejret.

Fig. 8: I maj 2000 blev en ny bestyrerbolig ved siden af Museumsgården Karensminde taget i brug; her set fra den kommende have. Foto: Holger Villumsen.

Fig. 8: In May 2000 a new curator's residence next to the Museum Courtyard of Karen's Remembrance was taken into service; seen here from the future garden. Photo: Holger Villumsen.

Museet for Marked og Gøgl

Ved udgangen af år 2000 lukkes Museet for Marked og Gøgl. Beslutningen er en følge af den del af Grindsted Vorbasse Museums udviklingsplan fra 1998, der omhandler virksomheden i Billund Kommune. Museet havde ikke økonomi til fortsat drift af fem museer i to kommuner, og som reaktion herpå sagde Billund byråd i 1999 nej tak til fortsat og øget satsning på markedslivet og gøglernes historie. Udstillingen blev åbnet 1995 med økonomisk støtte fra Vorbasse Grundejerforening og lokaler i samme forenings magasinhal på Vorbasse Markedsplads efter at idéen om oprettelse af en afdeling for marked og gøgl i 1993 var godkendt af Billund byråd.

Museet for Marked og Gøgl havde plads i den ene halvdel af hallen på Hovborgvej 7, der i øvrigt rummer udstyr benyttet af grundejerforeningen ved afholdelse af Vorbasse Marked. Museet blev etableret som en efterfølger til Gøglermuseet på Hovborgvej 8, der var drevet af Vorbasse Grundejerforening i samarbejde med gøglerparret Ingeborg og Cibrino.

Samlingen af genstande fra marked og gøgl rummer både egne og lånte ting. Ved afviklingen returneres de genstande, der hører hjemme på andre museer – det gælder for eksempel en luftgynge. Max Fiedels karrussel, der er centralt placeret i udstillingen, ejes derimod af museet selv og skal derfor placeres på eget magasin sammen med mange andre genstande. Her står vi overfor endnu ikke afklarede problemer, da vor magasinkapacitet i Billund Kommune er utilstrækkelig.

Vejen Kunstmuseum

År 2000 på Vejen Kunstmuseum

Først på året blev der taget afsked med den store udstilling af billedhugger *Eric Erlandsens* værker. Det var den femte af museets tilbagevendende julekalendere. De 24 kasser havde alle rummet keramiske værker med

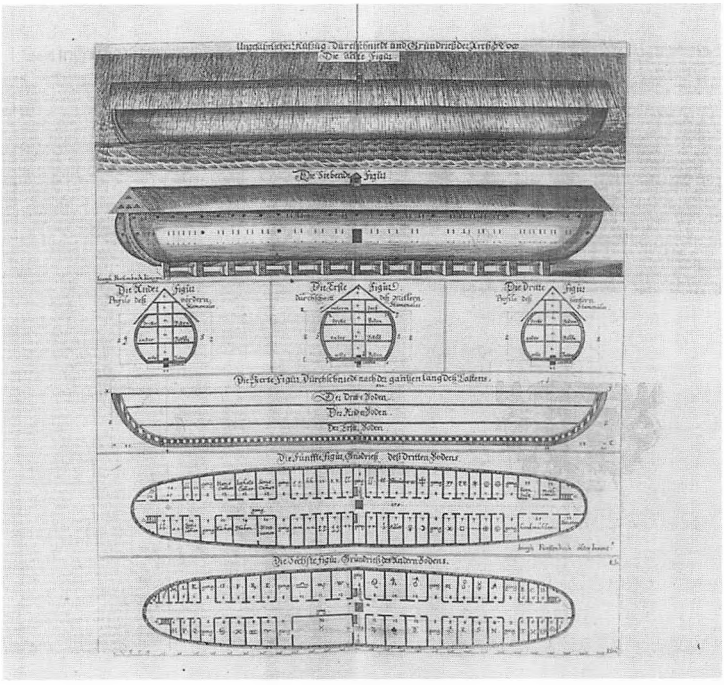

Fig. 9: Noahs "oprindelige" tegninger til Arken, som de kan ses i en tysk bibel fra 1670. Foto: Det kgl. Bibliotek.
Fig. 9: Noah's "original" drawings for the Ark as they appear in a German Bible from 1670. Photo: Royal Danish Library.

Fig. 10: Eric Erlandsen: "Hespidernes have og Atlas. II" 1999. Stentøj. 31 x 19 cm. Foto: Ole Woldbye og Pernille Klemp.
Fig. 10: Eric Erlandsen: "The Hesperides' Garden and Atlas. II" 1999. Stoneware. 31 x 19 cm. Photo: Ole Woldbye and Pernille Klemp.

tilknytning til den klassiske græske mytologi – fortællinger, der havde tryllebundet de ca. 900 børn, der kom for at høre om store helte som Herkules og Perseus. Der er drama over beretningerne om Perseus, der henter Medusas hoved, og på vejen hjem redder prinsesse Andromeda, eller Herkules, der snyder Atlas, så han atter får ham til at påtage sig den tunge byrde, det nu en gang er, at skulle bære himmelhvælvet!

Årets modtager af det til museet knyttede legat efter koldingmaleren Valdemar Petersen var i år *Ursula Reuter Christiansen.* Sammen med Brandts Klædefabrik var der lavet en meget stor retrospektiv udstilling – den største der hidtil er vist på Vejen Kunstmuseum. Udstillingen kortlagde alle faser af hendes kunstneriske udvikling fra billedhuggeruddannelsen hos Joseph Beuys på Kunstakademiet i Düsseldorf, over den kvindepolitiske kunst, til tiden som etableret kunstner med agtværdige professortitler og senest udnævnelsen til at være Danmarks repræsentant på Biennalen i Venedig år 2001.

I forbindelse med åbningen af Ursula Reuter Christiansen-udstillingen sidst i maj ind-

Fig. 11: Henriette Hahn-Brickmann (1862-1934): "Abendstimmung". Træsnit fra 1904 baseret på portrættegninger af billedhugger Niels Hansen Jacobsen udført i Paris år 1900. Foto: Ole Woldbye og Pernille Klemp.

Fig. 11: Henriette Hahn-Brickmann (1862-1934): "Abendstimmung". Woodcut from 1904 based on portrait drawings by the sculptor Niels Hansen Jacobsen made in Paris in the year 1900. Photo: Ole Woldbye and Pernille Klemp.

viedes samtidig et par nye lokaler i den vestligste ende af museet. Allerede i 1998 havde museet fået råderet over hele kælderen under det gamle bibliotek, og året efter var også stuetagen og førstesalen blevet overdraget – dog uden penge til istandsættelse. Lykkeligvis kom gode militærnægtere til som en slags frelsende engle. På ubegribelig vis lykkedes det med hjælp fra mange sider at få sat skik på lokalerne, så vi nu har endnu en stor udstillingssal og dertil et længe savnet publikumsrum – et pausested, hvor de voksne kan sidde og læse, mens børnene leger eller tegner. Her er der også blevet plads til en computer, som museets gæster kan benytte til at studere museets ganske omfattende hjemmeside med et hav af faglig viden om samlingen. Informationerne er lagt ud på internettet til fri afbenyttelse for både museets gæster og alle andre brugere med interesse for dansk kunst omkring 1900 og i særdeleshed billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen. Internetadressen er: www.kulturnet.dk/homes/vejenk.

Efteråret bød fortsat på udstillinger med værker af kvindelige kunstnere. Først var det den danskfødte træsnitskunstnerinde *Henriette Hahn-Brinckmann* (1862-1934), hvis virke kom til at folde sig ud i Tyskland i kraft af forholdet til den legendariske grundlægger af kunstindustrimuseet i Hamborg, Justus Brinckmann. At hendes værker vistes netop i Vejen skyldtes hendes nære venskab med ægteparret Hansen Jacobsen. Forholdet fik en særlig accent ved ferniseringen, da det kunne kundgøres, at hendes barnebarn havde

besluttet, at familiens eksemplar af Hansen Jacobsens keramiske reliefportræt af Justus Brinckmann skulle overdrages Vejen Kunstmuseum som en gave. Samtidig modtog museet fra Hansen Jacobsens arvinger et par af hendes tryk, der i sin tid havde været gaver fra hende. Siden vistes den første retrospektive udstilling af *Ingrid Vang Nymans* værker – den 'ukendte' kunstner bag den verdensberømte rødhårede heltinde, Pippi Langstrømpe, hvilket beskrives andetsteds i dette skrift.

Imellem åbningen af de to udstillinger afholdtes årets store aftenbegivenhed, Vejenby-night, hvor der på tre og en halv time var 1.600 gæster på museet. Årets tema var *Noahs Ark* – en beretning, der appellerer til store som små. Udganspunktet var en illustreret tysk bibel fra 1670, der rummer *arkitekt-tegningerne* til Noahs Ark. På dem kan man se, hvordan skibet var indrettet med soveværelser, køkken, bad. Der er endog anført, hvor de forskellige slags dyr skulle bo! Med afsæt i de fine kobberstik skabte *Erik Roest* fra Vejen en model af skibet på lidt over en meters længde. Sidst i maj måned blev alle kommunens børnehaver og skoler opfordret til at bidrage med dyr til Arken, og der kom så mange tilbagemeldinger, at der skulle bruges alvorlig mange løbende meter hyldeplads! Der var ingen krav om, at der skulle være to af hvert slags dyr, eller hvilke slags, der skulle fremstilles. Der kom slanger, dino'er, kænguroer, heste, små sommerfugle ... Klassevis skred de mange dyr frem ad den lange landgangsbro. Undervejs meldt klasserne sig til ekstraopgaver som fremstilling af baggrunden til Noahs Ark-processionen, udsmykning i museets café, og søndagsskolen kreerede endog lamper med dyremotiver. En del klasser og andre interesserede meldte sig til optræden i *Café Syndfloden*, hvor der var skiftende underholdning i

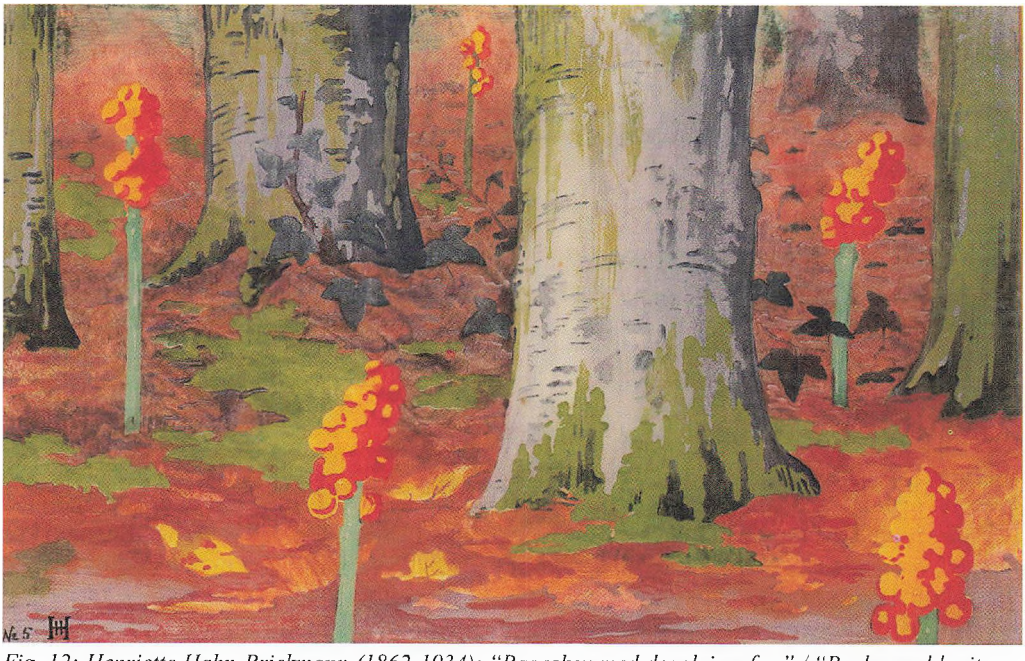

Fig. 12: Henriette Hahn-Brickmann (1862-1934): "Bøgeskov med dansk ingefær" / "Buchenwald mit Aronstauden". Træsnit udført 1899. Fotograf Ole Woldbye og Pernille Klemp.
Fig. 12: Henriette Hahn-Brickmann (1862-1934): "Beech Wood with Lords-and-Ladies". Woodcut executed in 1899. Photograph: Ole Woldbye and Pernille Klemp.

løbet af aftenen. Som noget nyt valgte museet at formidle inspirationsmateriale om emnet via museets hjemmeside, hvor man kan se billederne fra den gamle bibel, læse en oversættelse af den tyske tekst, se andre billeder af scenerne, finde litteraturhenvisninger og ikke mindst se billeder af nogle af de dyr - både naturlige og fantasivæsener - der findes i museets samling.

År 2000 afrundedes med *julekalender-udstillingen,* der blev fyldt med værker af den danske billedhugger *Lone Høyer Hansen.* I kontrast til Eric Erlandsen-udstillingen var det for de små museumsgæster meget mere komplicerede værker. Her var ingen fantastisk, mytologisk beretning, men svært fattelige æstetiske og kompositoriske overvejelser – materiale til en helt anderledes museumsoplevelse.

Ølgod Museum

I et glimt fra Ølgod Museum gennem det forløbne år vil opmærksomheden uvilkårligt rette sig mod to emner: udstillingen Birgitte Valvanne – 100 år og undersøgelserne af den tidlige gårdtegner C.J. Jespersen, Ensted.

Birgitte Valvanne - 100 år

Spændende, utrolig, fantastisk. Store ord på vestjysk, men ikke desto mindre de mindst overdrevne superlativer, der kan hæftes på historien om Ølgodpigen, Birgitte Guldager fra østre sogn i Lindbjerg. Frelserpigen, der undergik forvandlingen til verdensdamen, malerinden, forfatteren og ambassadørfruen Birgitte Valvanne. Den uvirkelige historie synede i første omgang beskeden og vanskelig at formidle som udstilling. Udgangspunktet var nogle få optegnelser i lokalarkivets samlinger samt fem malerier i museets samling. Anledningen var 100-året for Birgitte Valvannes fødsel i 1899.

Udstillingen skulle vise sig at blive årets absolutte topscorer, både hvad besøgstal og publikumsinteresse angår. Ovenpå successen tør vi godt indrømme, at vi faktisk blev løbet over ende af alle de telefoniske, skriftlige og personlige henvendelser, der indløb som følge af museets annoncering efter malerier, oplysninger og effekter til den planlagte udstilling.

Den 12. oktober åbnede *Birgitte Valvanne – 100 år.* Udstillingen kunne præsenteres med malerier, kunstgenstande, eksotiske, personlige ejendele, etnografika, fotografier, bøger, avisudklip og Birgittes egen, karakteristiske og næsten dragende stemme med vestjysk accent optaget under et radiointerview i anledning af hendes 80-års fødselsdag i 1979.

Når det i det hele taget kunne lade sig gøre at skabe denne fortættede stemning i udstillingsbygningen, skyldtes det ikke mindst den overvældende imødekommenhed og overraskende store interesse, som vi under forberedelserne mødte langt udenfor for museets eget virkeområde. Udstillingen påførte da også museet større kørselsomkostninger end sædvanligt, men det var så afgjort umagen værd at køre efter de mange effekter.

Det var derfor med stor glæde og over al forventning, det lykkedes at samle størstedelen af de medvirkende, da museet inviterede til den officielle åbning af udstillingen i forbindelse med et foredragsarrangement om Birgitte Valvanne den 27. oktober. På museet var vi særlig stolte af til aftenarrangementet at kunne præsentere de mange malerier i udstillingen med ny lyssætning, der akkurat blev færdig til åbningen. Af besparelseshensyn måtte vi ved Lindbergsalens indvielse undvære det særskilte belysningssystem, der giver lokalet langt flere og bedre udstillingsmuligheder.

Sædvanligvis ville en sådan efterårsudstilling være blevet afløst af en traditionel juleudstilling, men den fortsat store interesse og de mange nye tilbud om indlån gjorde, at vi helt ekstraordinært besluttede os for at forlænge udstillingen med nye malerier og flere personlige effekter fra 1. december. Det skulle vise sig at være en fornuftig disposition, og dermed forlængedes udstillingen til den 2. februar 2000.

Fig. 13: Malerier blandede sig med etnografika i udstillingen Birgitte Valvanne – 100 år i Lindbergsalen. Foto: Ølgod Museum.
Fig. 13: Paintings mingled with ethnographica in the exhibition entitled "Birgitte Valvanne – 100 years" in the Lindberg Room. Photo: Ølgod Museum.

Initiativet til udstillingen om Birgitte Valvanne udsprang egentlig af, at Kai Knudsen, arkivleder i Skovlund og tidligere medlem af museets bestyrelse, henledte vores opmærksomhed på, at denne for os ukendte person stammede fra lokalområdet, hvilket i det mindste berettigede til en markering af begivenheden i form af en lille årbogsartikel.

Kai Knudsen lod sig overtale til at fortælle historien om Birgitte, som han ved tilfældighedernes spil havde fået og oplevet et nært, personligt forhold til. For en stuvende fuld foredragssal med godt 170 tilhørere præsenterede han et medlevende og interessant foredrag om en usædvanlig pige og hendes lige så usædvanlige levnedsforløb blandt vestjyske missionsfolk, københavnske frelserpiger, franske kunstmalere, finske eksilpolitikere, Indiens regeringsleder, schweiziske diplomater og Kinas formand Mao. Pigen, der troede på reinkarnation og havde set flyvende tallerkener. Gang på gang er vi stødt på udsagn, der har fremkaldt en naturlig skepsis, men lige så ofte er vi blevet bekræftet i antagelsen om, at hendes farverige liv var virkeligt nok. Om sit forhold til sandheden skal hun have sagt: Jeg har aldrig løjet, så længe sandheden rakte.

C.J. Jespersen Ensted 1836-1879

Med tidligere museumsleder Søren Manøe som inspirator og tovholder besluttedes det i starten af 1999 at invitere til et samarbejde omkring en undersøgelse af gårdmaleren Christian Jesper Jespersen. Undersøgelsen var en fortsættelse af de studier, som Søren Manøe allerede havde foretaget, da han efterlyste oplysninger i en lille artikel om C.J. Jespersen i Mark og Montre 1993. Anledningen var kendskabet til en lille snes bil-

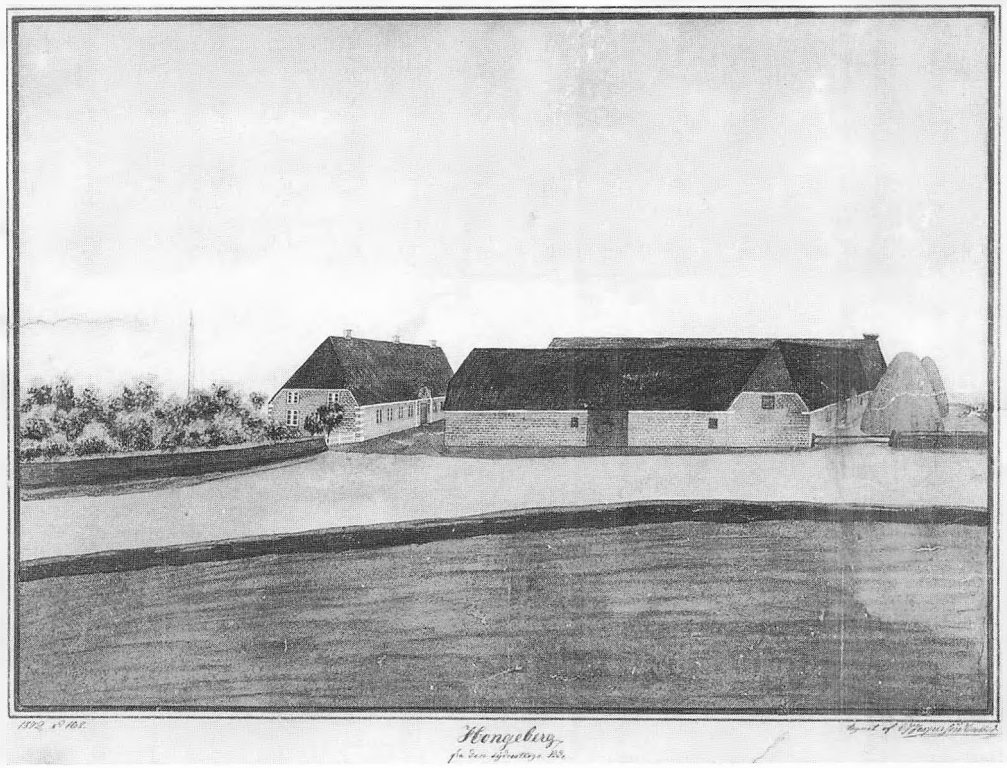

Fig. 14: Blandt de kendte billeder af C.J. Jespersen er dette af Hongebjerg i Ølgod Museums virkeområde. Foto: Brian Kristensen, Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

Fig. 14: Among the well-known paintings of C.J. Jespersen is this one of Hongebjerg. The mill is in the area covered by Ølgod Museum. Photo: Brian Kristensen, Esbjerg Town-Historical Archives.

leder af Jespersen, hvoraf et beror i Ølgod Museums permanente udstilling og et andet i Skovlund Lokalhistoriske Arkiv.

Da Jespersen ikke kun havde tegnet gårde i Ribe Amt, men tillige også i Vejle Amt, udvidedes samarbejdsmulighederne, og en netop udkommet publikation er blevet til i et samarbejde mellem Dansk Landbrugsmuseum, Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Give-Egnens Museum, Landbohistorisk Selskab, Varde Museum og Ølgod Museum. Udgivelsen markeres med en udstilling på Give-Egnens Museum af indlånte gårdmalerier i efteråret 2000. Herefter vandrer udstillingen over Ølgod til Varde for at slutte her omkring årsskiftet.

Når C.J. Jespersens tegninger – ofte stadig i originale rammer – er så interessante, skyldes det ikke mindst, at han hører til blandt de første gårdmalere i Danmark. I Ribe og Vejle amter er han tillige den tidligst kendte, og med sin tidlige produktion har han efterladt et værdifuldt kildemateriale om datidens nye byggeskik, hvor landbrugsudviklingen fordrede nye, grundmurede avlsbygninger på bekostning af mange gamle bindingsværksgårde. Samtidig er Jespersens indgående kendskab til dette nye gårdbyggeri i Midt-, Vest- og Østjylland kommet til udryk i interessante, arkitektoniske detaljer og bygningsmæssige konstruktioner, der påkalder sig iagttagerens nysgerrighed, ligesom den må have påkaldt sig ejerens stolthed og selvværd, da Jespersen afleverede det bestilte arbejde.

Ud fra billedernes årstal og nummerering har det været muligt at kortlægge Jespersens arbejdsområder og -ruter samt hans formodede produktion. Det tidligste billede fra Jespersens hånd kendes fra 1871, hvor han 35 år gammel startede sin karriere som gårdmaler i Blåvand. Blot otte år senere, i 1879, døde Jespersen kun 43 år gammel, og der kendes kun ét billede fra dette år. I den mellemliggende tid har han formentlig produceret omkring 1.500 billeder svarende til små 200 om året.

Undersøgelsen har fremdraget i alt 111 billeder, der i bogens katalogdel beskrives med de personal- og lokalhistoriske oplysninger, som det i forbindelse med undersøgelsen er lykkedes at finde frem til. Et bredt udsnit af disse billeder har ejerne stillet til rådighed for udstillingen, der skal markere afslutningen på et godt samarbejde. Et samarbejde, der har bevist museernes evne og vilje til – som så ofte før – at skabe netværk på tværs af administrative og fagmæssige grænser.

SUMMARY

Scenes from the museums

Under the title Scenes from the museums the museums recall the events and subjects of significance to them over the past year.

Museerne i Ribe Amt

Den antikvariske Samling
Sekretariat, Overdammen 12, 6760 Ribe
Tlf.: 7688 1122. Fax: 7688 1135
E-mail: asr.qg@post.tele.dk
Homepage: www.ribesvikinger.dk

Ribes Vikinger
Odins Plads, 6760 Ribe
Tlf.: 7688 1122. Fax: 7688 1166
Åbningstider:
1/4-30/6: alle dage 10-16
1/7-31/8: alle dage 10-18, on 10-21
1/9-31/10: alle dage 10-16
1/11-31/3: ti-sø 10-16

Quedens Gaard
Overdammen 10, 6760 Ribe
Åbningstider:
1/6-31/8: alle dage 10-17
1/9-31/10: ti-sø 10-17
1/11-28/2: ti-sø 11-13
1/3-31/5: ti-sø 11-15

Det gamle Rådhus
von Støckens Plads, 6760 Ribe
Åbningstider:
1/5-31/5: ma-fr 13-15
1/6-31/8: alle dage 13-15
1/9-30/9: ma-fr 13-15

Esbjerg Kunstmuseum
Havnegade 20, 6700 Esbjerg
Tlf.: 7513 0211. Fax: 7512 6812
Åbningstider:
Alle dage: 10-16

Esbjerg Museum
Torvegade 45, 6700 Esbjerg
Tlf.: 7512 7811. Fax: 7513 5949
E-mail: esm@esbjergmuseum.dk
Åbningstider:
1/6-31/8: alle dage 10-16
1/9-31/5: ti-sø 10-16

Esbjerg Vandtårn
Havnegade 22, 6700 Esbjerg
Åbningstider:
1/6-15/9: alle dage 12-16
16/9-31/10: lø-sø 10-16
1/11-31/3: lukket
1/4-31/5: lø-sø 10-16

Fiskeri- og Søfartsmuseet
Tarphagevej 2, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 7612 2000. Fax: 7612 2010
E-mail: fimus@fimus.dk
Homepage: www.fimus.dk
Åbningstider:
1/7-31/8: alle dage 10-18
1/9-30/6: alle dage 10-17

Grindsted Vorbasse Museum
Sekretariat, Borgergade 25, 7200 Grindsted
Tlf.: 7531 0166. Fax: 7531 0399
E-mail: museum@grindsted.dk

Museumsgården Karensminde
Morsbølvej 102, 7200 Grindsted
Tlf.: 7531 0166
Åbningstider:
1/4-30/4: lø-sø 13-17
1/5-30/9: ti-sø 13-17
1/10-31/10: lø-sø og efterårsferien 13-17
1/11-31/3: første lø-sø i måneden 13-17
Samt efter aftale

Vorbasse Museum
Kirkegade 3, 6623 Vorbasse
Tlf.: 7533 3717
Åbningstider:
1/4-30/4: lø-sø 13-15
1/5-30/9: ti-sø 13-15
1/10-31/10: lø-sø og efterårsferien 13-15
1/11-31/3: første lø-sø i måneden 13-15
Samt efter aftale

Grindsted Museum
Borgergade 27, 7200 Grindsted
Tlf.: 7531 0166
Åbningstider:
1/4-30/4: lø-sø 13-15
1/5-30/9: ti-sø 13-15
1/10-31/10: lø-sø og efterårsferien 13-15
1/11-31/3: første lø-sø i måneden 13-15
Samt efter aftale

Besættelsessamlingen
Vestre Skole, Fælledvej 3, 7200 Grindsted
Tlf.: 7531 0166
Åbningstider:
1/4-31/10: lø-sø 13-15
1/11-31/3: første lø-sø i måneden 13-15
Efterårsferie: Alle dage 13-15
Samt efter aftale

Museet på Sønderskov
Egnsmuseum for Holsted, Brørup & Vejen
Sønderskovgårdsvej 2, 6650 Brørup
Tlf.: 7538 3866. Fax: 7538 3865
E-mail: post@sonderskov.dk
Hjemmeside: www.sonderskov.dk
Åbningstider:
Hele året: ti-sø 11-16

Ribe Kunstmuseum
Sct. Nikolajgade 10, 6760 Ribe
Tlf.: 7542 0362. Fax: 7542 2182
Åbningstider:
15/6-31/8: alle dage 11-17
1/9-31/12: ti-lø 13-16 og sø 11-16
1/1-31/1: lukket
1/2-14/6: ti-lø 13-16 og sø 11-16

Museet for Varde By og Omegn
Lundvej 4, 6800 Varde
Tlf.: 7522 0877. Fax: 7522 0716
E-mail: vam@vardemuseum.dk
Åbningstider:
Alle dage: 12-17
Lukket 24-25/12 og 31/12-1/1

Jugendhuset i Varde
Lundvej 39, 6800 Varde
Tlf.: 7522 1518.
Åbningstider:
Alle dage: 11-17
Lukket 24-25/12 og 31/12-1/1

Varde Artillerimuseum
Vestervold 11, 6800 Varde
Tlf.: 7522 1594
Åbningstider:
Alle dage: 11-17
Lukket 24-25/12 og 31/12-1/1

Blåvandshuk Egnsmuseum
Kirkegade 1, 6840 Oksbøl
Tlf.: 7527 2159
Åbningstider:
15/6-15/9: alle dage 14-17
Hele året: to og sø 14-17
Efterårsferie: sø-sø 14-17
Påskeugen: sø-sø 14-17

Ravmuseet
Vestergade 25, 6840 Oksbøl
Tlf.: 7527 0703
Åbningstider:
Alle dage: 11-17
Lukket 24-25/12 og 31/12-1/1

Tirpitz-stillingen
Tane Hedevej, 6857 Blåvand
Tlf.: 7527 8427
Alle dage: 11-17
Lukket 24-25/12 og 31/12-1/1

Blåvand Museum
Blåvandvej, 6857 Blåvand
Tlf.: 7522 0877
Åbningstider:
1/6-14/6: lø-sø 14-17
15/6-15/9: alle dage 14-17
Efterårsferie: sø-sø 14-17
Påskeugen: sø-sø 14-17

Blåvand Redningsbådsmuseum
Fyrvej 25, 6857 Blåvand
Tlf.: 7522 0877
Åbningstider:
1/6-30/6: lø-sø 15-17
1/7-31/8: alle dage 15-17
Efterårsferie: sø-sø 15-17
Påskeugen: sø-sø 15-17

Blaabjerg Egnsmuseum
Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel
Tlf.: 7528 7118
Åbningstider:
15/6-15/9: alle dage 14-17
16/9-14/6: sø 14-17
Efterårsferie: sø-sø 14-17
Påskeugen: sø-sø 14-17

Hvalhuset i Nymindegab
Vesterhavsvej 290, 6830 Nr. Nebel
Tlf.: 7522 0877
Åbningstider:
Alle dage: 0-24

Nymindegab Redningsbådsmuseum
Redningsvejen, 6830 Nr. Nebel
Tlf.: 7522 0877
Åbningstider:
1/6-30/6: lø-sø 15-17
1/7-31/8: alle dage 15-17
Efterårsferie: sø-sø 15-17
Påskeugen: sø-sø 15-17

Vejen Kunstmuseum
Østergade 4, 6600 Vejen
Tlf. & fax: 7536 0482
E-mail: conniej@vejenkommune.dk
Åbningstider:
Hele året: ti-fr 10-16, lø-sø 11-17

Ølgod Museum
Kulturhuset, Vestergade 5-7, 6870 Ølgod
Tlf.: 7524 5011. Fax: 7524 6330
Åbningstider:
Hele året: ti-sø 14-17

Hjedding Mejerimuseum
Hjeddingvej 2, 6870 Ølgod
Åbningstider:
1/6-30/6: sø 14-17
1/7-31/7: lø-sø 14-17
1/8-15/9: sø 14-17

Hodde Skolemuseum
Letbækvej v/ Hodde Kirke, 6882 Tistrup
Åbningstider:
1/6-30/6: sø 14-17
1/7-31/7: lø-sø 14-17
1/8-15/9: sø 14-17

Ølgod gamle Vandværk
Egknudvej/Tårnvej, 6870 Ølgod
Åbningstider:
1/4-20/10: 10-16

Museer associeret Ribe Amts Museumsråd

Bramming Egnsmuseum
Pederstræde 4, 6740 Bramming
Tlf.: 7517 2928
Åbningstider:
Hele året: ti, to og sø 13-16
Samt efter aftale

Fanø Flisesamling
Sønderland 1, Sønderho, 6720 Fanø
Tlf.: 7516 4429
Åbningstider:
Påske: lø-sø 11-17
1/6-19/6: lø-sø 11-17
20/6-31/8: alle dage 11-17
1/9-30/9: lø-sø 11-17
Samt efter aftale

Fanø Kunstmuseum
Nordland 5, Sønderho, 6720 Fanø
Tlf.: 7516 4044
Åbningstider:
28/3-30/6: ti-sø 14-17
1/7-31/8: alle dage 13-17
1/9-24/10: ti-sø 14-17

Fanø Museum
Skolevej 2, Nordby, 6720 Fanø
Tlf.: 7516 6137
Åbningstider:
29/3-3/4: ma-lø 10-13
1/6-30/6: ma-lø 10-13
1/7-31/8: ma-fr 11-16, lø 10-13
1/9-15/9: ma-lø 10-13
18/10-23/10: ma-lø 10-13

Fanø Skibsfarts- og Dragtsamling
Hovedgaden 28, Nordby, 6720 Fanø
Tlf.: 7516 2272, 7516 3545 sekretariat
Åbningstider:
1/5-30/6: ma-sø 16
1/10-30/4: ma-lø 11-13

Hannes Hus
Øster Land 7, Sønderho, 6720 Fanø
Tlf.: 7516 4429
Åbningstider:
Påske: lø-sø 11-17
1/6-19/6: lø-sø 11-17
20/6-31/8: alle dage 11-17
1/9-30/9: lø-sø 11-17
Samt efter aftale

Mandøhuset
Mandø Byvej 5, Mandø, 6760 Ribe
Tlf.: 7544 6052
Åbningstider:
45 min. før Mandøbussens afgang
Samt efter aftale.

Sønderho Gl. Redningsstation
Sønderho Strandvej, Sønderho, 6720 Fanø
Tlf.: 7516 4429
Åbningstider:
20/6-31/8: alle dage 11-17
Samt efter aftale

Sønderho Mølle
Vesterland, Sønderho, 6720 Fanø
Tlf.: 7516 4429
Åbningstider:
Påske: lø-sø 11-17
1/6-19/6: lø-sø 11-17
20/6-31/8: alle dage 11-17
1/9-30/9: lø-sø 11-17
Samt efter aftale

Vestjyllands Kunstmuseum
Janusbygningen, Lærkevej 25, 6862 Tistrup
Tlf.: 7529 9825
Åbningstider:
I forbindelse med Vestjysk Kunstforenings skiftende udstillinger

Konservering og administration

Konserveringstjensten for Museerne i Ribe og Ringkøbing Amter
Vestergade 5-7, 6870 Ølgod
Tlf.: 7524 5644. Fax: 7524 6457

Ribe Amts Museumsråd
Kulturhuset, Vestergade 5-7, 6870 Ølgod
Tlf.: 7524 5011. Fax: 7424 6330

Lille vejviser til museerne i Ribe Amt.
Small guide to the museums in the County of Ribe.

Mark og Montre

Årbog for Ribe Amts museer
2000

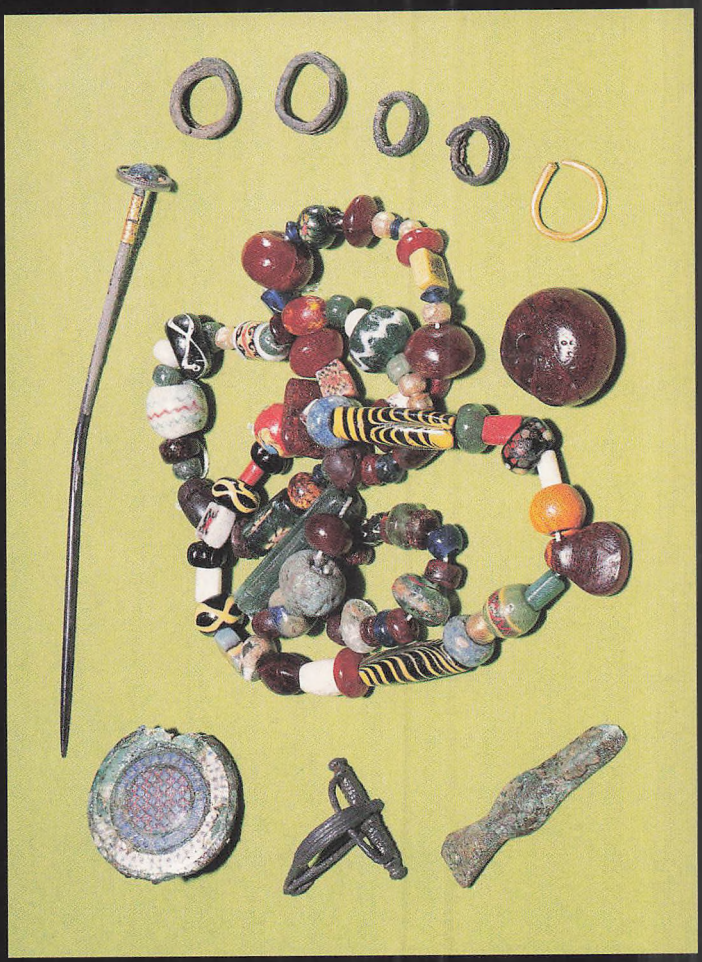

ISBN 87-987624-1-9